

**T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**HÜMEZE SURESİ BAĞLAMINDA KUR'AN'DA
AHLAKİ YOZLAŞMA**

**Ali ŞİMŞEK
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ali AKPINAR**

KONYA-2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ali ŞİMŞEK	
	Numarası	054244011001	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☐
	Tezin Adı	HÜMEZE SURESİ BAĞLAMINDA KUR'AN'DA AHLAKİ YOZLAŞMA	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ali ŞİMŞEK

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ali ŞİMŞEK	
	Numarası	054244011001	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali AKPINAR	
Tezin Adı	HÜMEZE SURESİ BAĞLAMINDA KUR'AN'DA AHLAKİ YOZLAŞMA		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "*Hümeze Suresi Bağlamında Kur'an'da Ahlaki Yozlaşma*" başlıklı bu çalışma 30/11/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. Ali AKPINAR	Danışman	
Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK	Üye	
Prof. Dr. Yusuf IŞICIK	Üye	

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm Yüce Allah'ın insanlara doğru yolu göstermek üzere göndermiş olduğu son vahiydir.

Kur'ân-ı Kerîm, ahlaka büyük önem vererek onu, dinin ayrılmaz bütünü saymıştır. O, insanlığa, bilinen ahlak kitaplarındaki sisteme göre değil, kendine mahsus sistematiği içerisinde, eksiksiz bir ahlak sistemi oluşturan nazari prensipler ve amelî kurallar getirmiştir. Ancak Kur'ân, insanlığa sunduğu çareleri, ayrıntılara girmeden genel prensipler şeklinde ortaya koyarak, yorumunu insanlara bırakmıştır. Söz konusu bu yorumlama faaliyeti de Hz. Peygamber'le başlayarak ashab, tabiûn ve daha sonraki nesillerle günümüze kadar gelmiştir. Bu faaliyet genelde Kur'ân'ın tümüne yönelik olmakla beraber, bazen de onun herhangi bir suresini tefsirden ibarettir. İşte biz de bu çalışmamızda konulu tefsir anlayışından hareketle, Kur'ân-ı Kerîm'de bahsedilen ahlaki zaafıların neler olduğunu genel olarak açıkladıktan sonra özelde Hümeze suresinde geçen ve insanı ahlaki yozlaşmaya götüren alay, gıybet ve bunlara sebep olan davranışların başında yer alan dünyaya aşırı düşkünlüğü etrafıca inceleyeceğiz.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte konulu tefsir faaliyeti hakkında kısa bilgiler vererek genel bir değerlendirme yapmaya çalıştık

Birinci bölümde, Kur'ân'da Ahlaki Yozlaşma başlığı altında ahlak'ın tarifini, iman-ahlak ilişkisini, yozlaşmanın tarifini ve Kur'ân'da geçen ve insanı ahlaki yozlaşmaya götüren davranışları ele aldık. Hümeze suresinde ahlâkî yozlaşmaya neden olan hangi davranışların işlendiğine kısaca değindikten sonra Hümeze suresine genel bir bakış yaptık. İlk olarak surenin nüzul sebebini ve yerini tespit etmeye çalıştık. Çünkü ancak o zaman o surenin amacı ve mesajı daha iyi anlaşılır. Sûreyi, içinde bölümlere ayırarak temel ve yan hedefleri araştırdık ve bu bölümleri birbirleriyle irtibatlandırdık. Sure de geçen kelimelerin lüğavî inceliklerini araştırdık. Yine kıraat ihtilaflarını da inceledik. Sure de geçen edebî nükteleri, surenin belâgat özelliklerini de araştırdık.

İkinci bölümde ise önce surenin metnine yer verdik. Sureye verilen meallerin karşılaştırmasını yaptık. Surenin Psiko-Sosyal analizini yaptıktan sonra insana verilen değeri anlattık. Hümeze suresi bağlamında dünyevileşme konusunu genişçe irdledik. Son olarak cehennemden bir azap sahnesi başlığında hümeze suresindeki cehennem sahnesini anlattık. Çalışmamızı sonuç ve kaynakça ile sona erdirdik.

Ku'rân'da Ahlâkî yozlaşma konusunu ve bu bağlamda Hümeze suresini gereği gibi işlediğim iddiasında değilim. Bu çalışmamız, asrımız insanının çokça içerisine düştüğü, Kur'ân'da bildirilen ve Hümeze suresinde değinilen hatalara dikkat çekme hususunda bir katkıda bulunur, mevzû ile ilgili, muhtevası daha geniş olan yeni çalışmaların yapılmasında bir rol oynayabilirse bahtiyar oluruz.

Son olarak bizlere böyle geniş bir kültür külliyatı bırakan ulemamız ile yetişmemizde emekleri geçen bütün hocalarımızı rahmet ve minnetle anarken çalışmanın başlangıcında konu seçiminden başlayarak sonuna kadar bizi hep cesaretlendiren, yardımlarını ve hoşgörüsünü bizden esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Ali AKPINAR'a ve çalışmamı okuyup değerli tenkitleri ile çalışmamın olgunlaşmasına katkıda bulunan Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK'e ve Prof. Dr. Yusuf IŞICIK'a teşekkür ederim.

Ali ŞİMŞEK

Konya 2010

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ali ŞİMŞEK	
	Numarası	054244011001	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali AKPINAR	
	Tezin Adı	HÜMEZE SURESİ BAĞLAMINDA KUR'AN'DA AHLAKİ YOZLAŞMA	

ÖZET

Müslümanlar için, Kur'an tarafından ortaya konan bütün hükümler değerlidir. Göz ardı edilemezler. Kur'an özellikle ahlak ve bunun topluma yansımaları üzerinde durur. Ahlaki ilkeler ve değerler, bireye şahsiyet kazandıran ve toplumu bir arada tutan önemli faktörlerdendir.

Kur'ân, zaman zaman bu ilkelerden yoksun olan ve toplumsal düzeni bozan günahları işleyen, daha önce yaşamış olan bazı kavimlerin helâk edildiğinden bahsetmekte ve insanları bunlardan ibret almaya çağırmaktadır. Kur'ân'a göre insan, hem olumlu, hem de olumsuz özelliklere sahiptir. O, olumlu yönlerini geliştirmekle, olumsuz yönleriyle de mücâdele etmekle görevlidir.

Çalışmamızın giriş bölümünde tez konusunun seçilmesi, araştırmanın metodu ve kaynakları yer almaktadır; ayrıca Konulu tefsir hakkında da

bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümünde ise Ahlakın Tanımı, Ahlaki Yozlaşmanın tanımı, Kur'an'da insanı ahlaki yozlaşmaya sürükleyen davranışlar ve Hümeze sûresinin indiği yer ve zaman, nüzûl sebebi, fazileti, kendinden önceki ve sonraki sureyle münasebeti ve surenin dil açısından tahlili vb. gibi konulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise "Ahlaki Yozlaşmaya Karşı Hümeze Suresi" ana başlığı altında, Hümeze suresinin metni ve meâllerinin karşılaştırılması, Surenin Psiko-Sosyal Analizi, Hümeze suresi ve dünyevîleşme, Hümeze suresi ve Cehennemden bir azap sahnesi başlıklı konular işlenmiştir.

Sure ve ayetleriyle Kur'ân, konu bütünlüğü içerisinde okunup anlaşıldıkça insanî zaafı eğitilip düzeltilecek, insanın özünde var olan güzellikler geliştirilip güçlenecek bu şekilde Kur'ân'ın hedeflediği huzurlu insanlardan oluşan Kur'ân toplumu inşa edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Hümeze Gıybet

Ahlak Dünyevîleşme

Yozlaşma Azap

Alay

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ali ŞİMŞEK		
	Numarası	054244011001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☐	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali AKPINAR		
	Tezin İngilizce Adı	Moral degeneration in Qur'an in respect of Humaza Surah		

SUMMARY

All stated provisions in Qur'an is valuable for Muslims. They cannot be ignored. The Holy Qur'an emphasizes especially morality and its reflections to society. The moral principles and values are important factors that gain personality to individual and keep society together.

Qur'an time to time mentions about destroyed past tribes who are lack of those principles and committing sins that defect social order and invites people to draw lesson from those tribes. According to Qur'an, the human has both positive and negative features. The human is in charge with developing his/her positive sides and struggling against to his/her negative sides.

The introduction section of our study includes data about selecting thesis subject, research method and references; also you may find knowledge about topical tafseer. At the first section the following points are included; description of moral, description of moral degeneration, behaviors that lead the people moral degeneration in Qur'an and the place and time of Humaza surah revealed, revealing reason, its virtue, its relevance with previous and post surahs and language analysis of surah.

At the second section under main title "Humaza surah against to moral degeneration" included text of Humaza surah and comparing its translation, psycho – social analysis, Humaza surah and profanation, Humaza surah and a torture view from Hell.

As long as the Qur'an together with its sura and verses is read and understood, humanistic defects will be trained and corrected; the beauty that is at the soul of human will be progressed and enforced so Qur'an Society which includes peaceful people who Qur'an aims will be established.

Key Words:

Humaza Backbite

Morality Profanation

Degeneration Torture

Make fun of

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	i
Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu	ii
Önsöz	iii
Özet	v
Summary	vii
İçindekiler.....	ix
Kısaltmalar	xii

GİRİŞ

ARAŞTIRMA KONUSUNUN SEÇİLMESİ, ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE KONULU TEFSİR

A. Araştırma Konusunun Seçilmesi ve Araştırmanın Kaynakları	1
1. Araştırma Konusunun Seçilmesi	1
2. Araştırmanın Kaynakları	2
B. Genel Olarak Konulu Tefsir Metodu	3
1. Konulu Tefsirin Tanımı	3
2. Doğuşu ve Gelişimi	7
3. Konulu Tefsirin Önemi	9
4. Konulu Tefsir Çeşitleri	9
5. Kur'ân Bütünlüğünü Esas Alan Konulu Tefsir	10
6. Sure Bütünlüğüne Münhasır Konulu Tefsir	11

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA AHLAKİ YOZLAŞMA VE HÜMEZE SURESİNE GENEL BAKİŞ

1.1. KUR'ÂN'DA AHLÂKÎ YOZLAŞMA	14
1.1.1. Ahlak'ın Lugat ve Terim Anlamı	14
1.1.2. İman-Ahlak İlişkisi	15
1.1.3. Ahlâkî Yozlaşmanın Tarifi	19
1.1.4. Kur'ân'da İnsanı Ahlâkî Yozlaşmaya Sürükleyen Davranışlar.	22
1.1.4.1. Gurur ve Kibir Sahibi Olmak	22
1.1.4.2. Riya	24

1.1.4.3. Hevâya Tabi Olmak.....	25
1.1.4.4. Haset	26
1.1.4.5. Cimrilik	28
1.1.4.6. Yalancılık	30
1.1.4.7. Emanete Hiyânet Etmek	31
1.1.4.8. Zina	34
1.1.4.9. İçki ve Kumar	36
1.1.5. Ahlâkî Yozlaşma ve Hümeze Suresi	38
1.2. HÜMEZE SURESİNE GENEL BAKIŞ.....	39
1.2.1. İndiği Yer ve Zaman	39
1.2.2. Nüzul Sebebi.....	40
1.2.3. Surenin İsmi ve Ayet Sayısı	41
1.2.4. Surenin Fazileti	42
1.2.5. Surenin Kendisinden Önceki ve Sonraki Surelerle Münasebeti.....	43
1.2.5.1. Mushaf Sırasına Göre Önceki Sureyle Münasebeti	43
1.2.5.2. Mushaf Sırasına Göre Sonraki Sureyle Münasebeti	44
1.2.5.3. Nüzul Sırasına Göre Önceki Sureyle Münasebeti.....	44
1.2.5.4. Nüzul Sırasına Göre Sonraki Sureyle Münasebeti.....	45
1.2.6. Surenin Dil Açısından Tahlili	45
1.2.6.1. Surenin İ'rabı	45
1.2.6.2. Surenin Kıraat Farklılıkları.....	48
1.2.6.3. Surenin Belağat Özellikleri.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

AHLÂKÎ YOZLAŞMAYA KARŞI HÜMEZE SURESİ

2.1. HÜMEZE SURESİNİN METNİ VE MEÂLLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	53
2.1.1. Surede Geçen Bazı Kavramlar.....	56
2.1.1.1. وَيْلٌ Kelimesi	56
2.1.1.2. هُمْزَةٌ Kelimesi	57
2.1.1.3. لَمْزَةٌ Kelimesi.....	59
2.1.1.4. أَخْلَدَ Kelimesi.....	60
2.1.1.5. الحُطْمَةُ Kelimesi.....	61

2.2. SURENİN PSİKO-SOSYAL ANALİZİ.....	62
2.2.1. Alaycıların Psikolojik Yapıları	62
2.2.2. İnanmayanların Tam'a Sahibi Olmaları	65
2.3. HÜMEZE SURESİ VE İNSANA VERİLEN DEĞER.....	67
2.3.1. İnanmayanların Yaptıkları İmal Alayları	67
2.3.2. Gıybet, Arkadan Çekiştirmek	70
2.4. HÜMEZE SURESİ VE DÜNYEVİLEŞME	73
2.4.1. İslam Öncesi Dönemde Dini Sosyal Ve Ekonomik Hayatta Mal.....	73
2.4.2. Malına Güvenip, Onun Kendisini Ebedi Kılacağını Zannedenler	76
2.4.3. Karun Örneği	79
2.4.4. Dünyaya Aşırı Düşkünlük (Sekülerlik	81
2.5 HÜMEZE SURESİ VE CEHENNEMDEN BİR AZAP SAHNESİ.....	87
2.5.1. Cehennem ve Kur'an'da Geçen Diğer İsimleri	87
2.5.2. Hümeze Suresi ve Cehennemden Bir Azap Sahnesi.....	89
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	96
ÖZGEÇMİŞ	104

KISALTMALAR

- a.s. : Aleyhi's-Selam
b. : İbn, bin
bkz. : Bakınız
c. : Cilt
çev. : Çeviren
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
Fak. : Fakültesi
Hz. : Hazreti
mad. : Madde
nşr. : Neşreden
ö. : Vefatı
sad. : Sadeleştiren
s.a.v : Sallallahu aleyhi ve selem
T.D.V. : Türkiye Diyanet Vakfı
D.İ.A. : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
thk. : Tahkik Eden
trc. : Tercüme Eden
ts. : Tarihsiz
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğerleri
y. : yayınları
yy. : Yayın yeri yok

GİRİŞ

1. Araştırma Konusunun Seçilmesi

Kur'ân bizim dünya ve ahiret saadetini kazanma yolunda hidayet rehberimizdir. Hayatımızın her anında Kur'ân'a tam bir şekilde uyduğumuz anda gerekli kulluk görevlerimizi yerine getirmiş ve ideal bir Müslüman hayatı yaşamış oluruz. İslam'ın temel kaynağı olan Kur'ân'ı hayatımızın her aşamasında tatbik etmek bizim görevimiz ise ilk olarak Kur'ân'ı doğru ve eksiksiz olarak anlamamız icap etmektedir.

Her bir çağın, farklı şartları ve ihtiyaçları sebebiyle farklı tefsirlere ihtiyaç vardır. Konulu tefsir, modern çağın insanının karşılaştığı problemler karşısında Kur'ân'dan çözümler araması sonucun ortaya çıkmış bir tefsir metodudur. Kur'ân'a göre hayatını yaşamak isteyen günümüz müslümanı, hayatın değişik yönleriyle alakalı olarak Kur'ân'a müracaat ettiğinde, bir konuda Kur'ân'ın hükümlerini öğrenmek istediğinde Kur'ân'ın tamamını gözden geçirmek zorunda olacaktır. Çağın şartlarından dolayı buna eskisi kadar zaman ayıramamaktadır. İşte Konulu Tefsirde, her konu ile alakalı ayetler titizlikle toplanıp, Mekkî ve Medenî oluşu, kıraat vecihleri, ayetler arası irtibat gibi incelikler göz önünde bulundurularak Kur'ân'ın konuya bakışı doyurucu bir şekilde izâh edilmesi, Kur'ân'ı hayatında uygulamak isteyen zamanımız müslümanı için son derece isabetli olmuştur. Yine Konulu Tefsir sayesinde yeterli ilmî donanıma sahip olmayan insanların da Kur'ân'dan istifadesini sağlamak mümkün olmuştur.

Geçmişte, surelerin müstakil olarak tefsir edilmelerinin en önemli etkenlerinden biri Âyet el-Kursî, Fâtiha, İhlâs, Felak-Nâs gibi bazı surelerin faziletleri hakkında vârid olan rivayetlerdir.

Kur'ân'da ahlâkî yozlaşma konusuna ve bu bağlamda Hümeze suresi tefsirine yeteri kadar zaman ayıramayan veya bunları yapmak için yeterli ilmî donanıma sahip olmayanlar için biz bu çalışmamızda Kur'ân'da ahlâkî yozlaşma konusunu genel olarak ele aldıktan sonra Hümeze suresini Konulu Tefsir yöntemiyle inceleyerek, Hümeze suresinde anlatılan ve insanı ahlaki yozlaşmaya götüren davranışların neler olduğunu ve cezasının nasıl anlatıldığını açıklamaya çalıştık.

2. Araştırmanın Kaynakları

Suremizi incelerken gerek klasik gerekse modern tefsir kaynaklarına başvurduk. Başvurduğum kaynaklardan bazıları şunlardır. Taberî (ö. H.310 / M. 922)'nin *Câmiu'l-Beyân An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Zemahşerî (ö. 537/1142)'nin *el-Keşşâf*, Râzî (ö. 606/1209)'nin *Mefâtihu'l-Gayb*, Kurtubî (ö. 671/1277)'nin *el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Sâbûnî 'nin *Safvetü't-Tefâsîr*, İsmail Hakkı Bursevi (ö. 1137/1725)'nin *Rûhu'l-Beyân*, Elmalılı (ö.1942)'nin *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Seyyid Kutub (ö.1966)'un *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Âlûsî (ö.1270/1854)'nin *Rûhu'l-Meânî*, Mevdûdî (ö.1979)'nin *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Esed (ö.1992)'nin *Kur'ân Mesajı*, Vehbe Zuhayli'nin "*Tefsîru'l-Münîr*, ve Süleyman Ateş'in *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* vb.

Lügat ve lügat türü eserler için de İbn Manzûr (ö.711/1311)'un *Lisânu'l-Arab*, Zebîdî (ö.1205/1790) *Tâcu'l-Arûs'u*, Râgıb (ö.502/1108)'in *el-Müfredât* isimli eserleri en çok müracaat ettiğimiz eserler oldu.

Tefsîr usûlü, tefsîr târihi ve ulûmu'l-Kur'ân'la ilgili, Zerkeşî (ö.794/1391)'nin *el-Burhân*, Suyûtî (ö.911/1505)'nin *el-İtkân*, İsmail Cerrahoğlu'nun *Tefsîr Usûlü ve Tefsîr Târihi*, Muhsin Demirci'nin "*Tefsir Tarihi*, M. Sait Şimşek'in "*Günümüz Tefsir Problemleri*" gibi kaynaklara müracaat ettik. Yine konuyu daha geniş bir şekilde kavrayabilmek için diğer konulu tefsir kitaplarına da müracaat ettik.

Hadislerin kaynaklarını ve metinde geçen ayet-i kerîmelerin Kur'ân'daki yerlerini dipnotta belirttik. Hümeze Suresine verilen meallerin karşılaştırması esnasında Hayrettin Karaman vd. tarafından hazırlanan meal ile Ahmed Davudoğlu, Yusuf Işıcık, Hasan Basri Çantay, ve Mustafa İslamoğlu'nun meallariyle birlikte daha isimlerini burada sayamadığımız yirmiden fazla meale müracaat ettik.

Ahlaki yozlaşmayı açıklarken de ahlak konusunu ele alan kitaplardan ve Psikoloji sahasına ait eserlerden faydalanmaya çalıştık.

B. Genel Olarak Konulu Tefsir Metodu

Kur’ân-ı Kerîm, nazil olduğu günden itibaren başta Hz. Peygamberin beyanları olmak üzere, her devirde tefsir ve te’vil edilmek sûretiyle devrinin insanının anlam dünyasına hitap eder hale getirilmeye çalışılmıştır. Sahabe, Allah Resulü’nün (sav) tebyîni neticesinde öğrendiklerini, kendi selîka ve fetânetleriyle yoğurarak bazı açıklamalarda bulunmuş, tâbiûn ve sonraki nesillerle bu husus her geçen gün gelişerek yeni boyutlar kazanmıştır. Zaman ilerledikçe Kur’ân’ı anlama ve tefsir etme metotlarında da farklılıklar olmuştur. İlk dönemlerde lügat, belagat, edebiyat, nahiv, mezhep ve daha pek çok yönlerden tefsirler meydana getirilmiş ve bu farklı yönlerdeki tefsirlerde farklı bakış açılarının yanında farklı usuller de izlenmiştir. Bu çalışmalarda temel gaye; Kur’ân’ın tam olarak yaşanması için doğru anlaşılması ve her asrın idrakine rahatlıkla anlaşılabilir bir şekilde sunulması olmuştur. Bu gayeyi çok iyi kavrayanlar olduğu gibi tabi ki bundan sapanlar da olmuştur.

Asrımız insanına rahatlıkla anlayacağı bir dil ve üslupla Kur’ân hidayetini sunmak isteyen son dönem İslam âlimleri, eski usulleri de göz ardı etmeksizin, yeni yöntem arayışlarına girmişlerdir. Bu metodoloji arayışları çerçevesinde, konuları Kur’ân bütünlüğü içerisinde işlemeyi hedefleyen ve bunu yaparken de Kur’ân’ın genel ilke ve prensiplerini göz önünde bulunduran, yeni bir tefsir metodu ortaya çıkmıştır. Tefsir çalışmalarındaki bu yeni yöntemin adı, Konulu Tefsir Metodu’dur.¹

Biz de çalışmamızın giriş bölümünde, son zamanlarda hakkında yazılan kitap ve makalelerin giderek arttığı, Konulu Tefsir Metodu’nun tanımı, doğuşu, gelişmesi ve çeşitleri hakkında bilgi vermeye gayret edeceğiz.

1. Konulu Tefsirin Tanımı

Sıfat tamlamasından oluşan ve “*Konulu Tefsir*” olarak tercüme edebileceğimiz “*et-Tefsiru’l-Mevdû*” terkininin “*tefsir*” ve “*mevdû*” kelimelerini tanımlamakla başlayıp daha sonra, bir bütün olarak tamlamayı tarif etmeye çalışalım.

Tef’îl vezninde bir mastar olan “*tefsir*” kelimesi “*fesera*” veya “*sefera*” köklerinden türemiştir. “*Fesera*” lügatte, tabibin (hastalığı teşhis için) baktığı suya

¹ Aydüz, Davut, “*Konulu Tefsir Metodu*”, *İslami İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi*, İstanbul, 2005, 545

denir. Bu suyun bevl olduğu da söylenir ki, tabibler bu suyun rengini tetkikle hastanın probleminin sebebini teşhis ederler. “*Tefsire*” kelimesi de bu manada kullanılır. Ayrıca bu kelime beyan etmek, keşfetmek, izhar etmek ve üzeri kapalı bir şeyi açmak, ortaya çıkarmak, açıklamak gibi manalarda da kullanılmaktadır. Ancak “*fesr*”in, duyu organları ile kavranabilecek bir müphemliği açmak değil, akıl ile idrak edilebilecek bir manayı açıklığa kavuşturmak manasına geldiği de kabul edilir. Tefsir kelimesinin taklib yöntemiyle kendisinden türediği söylenen “*sefr*” mastarı² her ne kadar farklı anlamlara geliyor olsa da Araplar arasında kapalı bir şeyi açmak, aydınlatmak ve ortaya çıkarmak gibi manalarda kullanılmaktadır. Bu yüzden kadın yüzünü açtığına Araplar “*seferati'lmer'etü an vechihâ*” derler.³ Her iki kelimenin manaları birbirine benzemekle beraber aralarında nüansların olduğu görülür. Emin el-Hûlî, “*Fesera ve sefera* her ikisi de keşif manasındadır. “*es-sefr*” kelimesinde zahirî maddi bir keşif, “*el-fesr*” kelimesinde ise manevi bir keşif görülür ve bunlardan gelen tef'îl babı ise manayı keşif ve izhardır” demektedir.⁴

Tefsir Kelimesi, Türkçe’de yorum ve Kur’an tefsirine dair yazılmış kitap manalarında kullanılmakta olup, ayrıca Arapça’da “şerh” kelimesiyle eş anlamlı olarak ilmî ve felsefî eserleri izah etmek manasında kullanılmıştır.⁵

İştikakla alakalı zikredilen bu görüşlerden sonra ıstılahta tefsire verilen manaların bir kısmını şöyle hulasa edebiliriz:

1. “Müşkil olan lafızdan murad edilen şeyi ortaya koymaktır.”⁶
2. “Beşerin gücü ve Arap dilinin verdiği imkânlar nispetinde Kur’ân-ı Kerîm’in manasını konu alan bir ilimdir.”⁷

² Bunu uzak bir ihtimal olarak görenler de vardır. bkz. Sadrettin Gümüş, *Kur’ân Tefsirinin Kaynakları*, İstanbul, 1990, 21

³ Ragıb el-İsfehânî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur’ân*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 2002, 412; İbn Manzûr, Ebû'l- Fazl Muhammed b. Mukrim el-İfrikî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, ts. IV, 370; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, T.D.V. y., Ankara, 1995, 213, Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İstanbul, 2003, 21- 22; Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, 2002, “Tefsire” mad., 1059

⁴ El-Hûlî, Emin, *Kur’ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, (trc. Mevlüt Güngör), İstanbul, 1995, 13

⁵ Gümüş, *Kur’ân Tefsirinin Kaynakları*, 21

⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 55

⁷ Katip Çelebi Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zunûn an Âsâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, İstanbul, 1971-1972, I, 427

3. “Manaya açıkça delalet edecek bir lafızla, ayetin manası, durumu, kıssası ve sebebi nüzulünü açıklamaktır.”⁸
4. “Bu kelime tefsir uleması arasında, Kur’ân-ı Kerîm’in manalarını keşf ve onda olan müşkil ve garib lafızlardan kastedilen şeyi beyan gibi bir manada kullanılır.”⁹
5. Kur’ân’daki hafî manalar ve müşkil lafızlar araştırma, inceleme ve kaidelere başvurmakla her ne kadar tefsir olunabilirse de, mücmelin tefsiri ancak Allah ve Peygamberi tarafından açıklanmakla anlaşılır, yani tevkifidir. Dolayısıyla mücmelin tefsiri, söyleyenin açıklamasına bağlı olduğundan ancak Allah ve Peygamberinin açıklamasıyla olabilir. Asıl tefsir de işte budur. Bunun dışında kalan kısma ise tefsir değil, te’vil denir.¹⁰

Bu açıklamalardan sonra tefsir kavramını; Kur’ân’ı Kerîm’den Allah’ın muradına en yakın manaları elde etme, onu anlama ve anlatma gayretiyle Kur’ân üzerine yapılan çalışmalar olarak tanımlayabiliriz.¹¹

Lügatte “**V-D-A**” kökünden türetilen **mevdû**’ kelimesi ise, bıraktı, terk etti, attı, fırlattı, doğurdu, uydurdu, sabitleştirdi, iftira etti, yarattı, icat etti, aşağı indirdi, iflas etti, değerini düşürdü, mertebesinden aşağı indirdi, suçu düşürdü, bitişti, bina etti, bir yerden ayrılmadı ve herhangi bir şeyi herhangi bir yere koyup yerleştirdi... gibi anlamlara gelmektedir.¹²

⁸ Cürçani, S. Şerif, *Ta’rifât, “et-Tefsir”* mad., Beyrut, 2003, 126

⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 214

¹⁰ Elmalılı, M.Hamdî Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, Eser Neşr. Dağıtım, yy., ts., I, 26-27; Maturidî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne*, Müessesetü’-Risâle, Beyrut, 2004, I, 185; Suyûtî, Celâleddin, *el-İtkan fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Kahraman y., İstanbul, 1978, II, 221

¹¹ Ayrıca tefsirin tarifıyla ilgili olarak bkz. Bedruddin Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulûmi’l-Kur’an*, Beyrut, 1391, II, 147- 148; Suyûtî, *el-İtkan*, II, 221- 222; Muhammed Hüseyin Zehebi ; *Et-Tefsir ve’l-Müfessirun*, Dâru’l-Hadis, Kahire, 2005, I, 17- 20

¹² İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, VIII, 396-401; İsfehânî, *el-Müfredat*, 824 – 825; Şahin Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul, 2001, 44

Türkçede de “*mevzu*” kelimesi; herhangi bir şeyi bir yere koymak, yerleştirmek, vaz’olunmuş, konulmuş, üzerinde durulan, konuşulan, yazılan fikir veya mesele, mevzu, esas konu, saded gibi manalara gelmektedir.¹³

Araplar “suyun etrafındaki ekşi otlardan otlayıp oradan hiç ayrılmayan deve için: “*Nâka Vâdia*” tabirini kullanırlar.¹⁴ Bu mananın Mevdûî, yani Konulu Tefsir içinde geçerli olduğu görülmektedir. Çünkü Konulu Tefsir metoduyla çalışan bir müfessir üzerinde çalıştığı mevzuyu bitirmeden o konuyu bırakmaz.¹⁵

Türkçeye genellikle “*Konulu Tefsir*” olarak tercüme edilen ve bir kısım araştırmacıların¹⁶ “Kavram Tefsiri / Kavramsal Tefsir” dediği¹⁷ “*et-Tefsiru'l-Mevdûî*” ibaresi yeni bir ıstılahdır ve birbirinin tekrarı / yakını veya birbirini tamamlıyor olsa da bazı tarifler verilmiştir. Bu tariflerden bir kısmını şöyle hülasa edebiliriz:

1.“Konulu Tefsir; mümkün olduğu kadarıyla, Kur’ân’ın değişik sûrelerinde aynı konu ile alakalı zikredilen ayetleri toplayıp, nüzûl sırasına göre tertib edip, sebep-i nüzûllerine vakıf olduktan sonra da konularına göre sistematik bir şekilde izah edip onlardan hüküm çıkarmak ve ayetleri beyan etmektir. Bu şekilde araştırmacı o konuyla alakalı Kur’ân’ın hedefini herkesin anlayabileceği bir şekilde, bütün yönleriyle ve sahih ilmî ölçülerle ortaya koymaya çalışmış olur.”¹⁸

2.“Konulu Tefsir; Kur’ân’da herhangi bir konuyla ilgili bütün ayetleri toplayarak, bunları mümkün olduğunca nüzûl sırasına koyup, ilmî bir incelemeye tabi tuttukten sonra, Yüce Allah’ın o konu ile ilgili muradını toplu bir şekilde ortaya koymaya çalışan bir tefsir metodudur.”¹⁹

3. “Herhangi bir konuyu, Kur’ân veya sûre bütünlüğü içerisinde ele alıp, konuyu uzaktan ve yakından ilgilendiren Mekkî ve Medenî tüm ayetleri toplayarak

¹³ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, “*mevzû*” mad., 637

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VIII, 401

¹⁵ Müslim, Mustafa, *Mebâhis fi't-Tefsiri'l-Mevdûî*, Dimeşk, 1997, 15

¹⁶ Kırca, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’ân’a Yönelişler*, İstanbul, 1993, 289- 295

¹⁷ Genel kanaat Konulu Tefsirin Kavram/Kavramsal Tefsirden farklı olduğu yönündedir. bkz. Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 52- 54; Davut Aydüz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Akademi Y., İstanbul, 2010, 163

¹⁸ Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 50; Aydüz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, 163

¹⁹ Güngör, Mevlüt, *Kur’ân Araştırmaları*, I12, Kurân Kitaplığı, İstanbul, 1995

bunların siyak-sibak çerçevesi içinde ele alınması, mümkün mertebe nüzûl sırasını göz önünde bulundurarak, ilmi araştırma ve inceleme kurallarına uymak şartıyla Yüce Allah'ın o konu ile ilgili muradının ortaya konulmaya çalışılmasıdır.²⁰

Yukarda yapılan tariflerin müşterek yönlerini göz önünde bulundurduğumuzda, Şimşek'in eserinde konulu tefsire dair yaptığı tanımın, daha kapsayıcı ve bizimde katıldığımız bir tanım olduğunu görürüz: "*Kur'ân'da işlenen konulardan herhangi birine dair ayetleri bütüncül bir bakış açısıyla göz önünde bulundurarak Kur'ân'ın o konudaki görüşünü ortaya koyma çabasıdır.*"²¹

2. Doğuşu ve Gelişimi

Konulu tefsir metodunun tarifi üzerinde olduğu gibi, bizzat metot olarak ne zaman ve nerede başladığı hususunda da bir hayli farklı görüş bulunmaktadır. Bir kısım araştırmacılar ihtisaslaşma dönemi olan asrımızda başladığını öne sürerken, diğer bir kısım, meseleyi Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine kadar götürmekte, hatta bizzat Resulullah tarafından uygulandığını ifade ederek, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini buna örnek olarak göstermektedirler. Diğer bir kısım ise Ulûmu'l-Kur'an'a dair eserleri Konulu Tefsir olarak değerlendirmektedir.²² Kimileri ise Konulu Tefsir'in tarihçesini²³ Hz. Peygamber Dönemi, Sahabe ve Tabiûn Dönemi, Tedvin ve Tedvin Sonrası Dönem son olarak da İhtisaslaşma Dönemi Konulu Tefsir Çalışmaları'nın Ortaya Çıkışı ve Sebepleri başlıkları altında Tefsir Tarihi'nin gelişim seyri ile aynı doğrultuda incelemişlerdir.²⁴

Konulu Tefsirin, bir takım müsteşriklerin asrımızda Kur'ân'la alakalı öne sürdükleri bir takım iddialara / şüphelere cevap verme neticesinde ortaya çıktığını ifade edenler de olmuştur. Kur'ân'daki meseller, kıssalar, tekrarlar, itikadi prensipler, hukuki esaslar, hükümler..vs. ile ilgili müsteşriklerin ortaya attıkları şüphelere cevap vermek maksadıyla İslam alimleri, değişik konularla alakalı ayetlerin tamamını bir

²⁰ Aydüz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, 164, Diğer tanımlar için bkz. M. Müslim, *Mebâhis*, 15-16; Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 48-54; Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul, 2006, 79-80; Cüneyt Eren, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul, 2000, 18-23

²¹ Şimşek, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası Y., Konya, ts., 137

²² Zehebi, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, I, 134

²³ Konulu Tefsir'in başlangıcını o döneme taşıma maksadıyla değil de konulu tefsire ışık tutacak, ilk nüveleri sayılabilecek örneklerini göstermek maksadıyla.

²⁴ Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, 81- 88

araya getirip inceleyerek müstakil eserler yazmışlardır. Daha sonra ise toplumun ihtiyaçları ve insanların bu tür çalışmalara rağbet etmesi neticesinde bu sahaya yönelik akademik çalışmalar da artmış ve birçok eser kaleme alınmıştır.²⁵

Şurası muhakkak ki; bugünkü adı, mana ve muhtevasıyla Konulu Tefsir metodu, asrımızda ortaya çıkmış yeni bir metottur. Tabi ki bu kısma dâhil edilecek örneklerini, asr-ı saadetten günümüze kadarki seyrinde tefsir, tefsir usûlü ve ulûmu'l-Kur'an'a dair yazılan eserlerde bulmak mümkündür. El-Ezher Üniversitesi Usulu'd Din Fakültesi öğretim üyelerinin yeni yeni alıp incelediği Konulu Tefsir metodu, her geçen gün ihtiyaç duyulan, önemi artan ve bu doğrultuda çalışmalar arttıkça da meyve vermeye başlayan bir metoddur.

Konulu Tefsir çalışmalarının ilk defa kiminle başladığı da ayrı bir ihtilaf konusudur. Kimileri Muhammed Abdullah ve Mahmud Şeltut'a nisbet ederken, diğer bir kısım ise Ezher Üniversitesi Tefsir Anabilim Dalı Başkanlarından Ahmed es-Seyyid el-Kûmî ve M. Ahmed Kasım ile başlatılıp daha sonra bu bölümün öğretim üyeleri, doktora ve yüksek lisans öğrencileri tarafından devam ettirildiğini söylerler.

Aslında her iki görüş sahipleri de farklı bir şey söylememektedir. Çünkü bir kısmı metodunu ortaya koyarken, diğerleri ise onu pratiğe geçirmiştir. Hicâzî'ye göre ise Konulu Tefsiri ilk uygulayan ve buna göre tefsir yazan kendisidir.²⁶

Sonuç olarak²⁷ ulemanın genel kanaatinin, Kur'an ilimleri sahasında yazılan eserleri Konulu Tefsir olarak kabul etmenin mümkün olmadığı yönünde olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu eserlerin yazılış sebebi Kur'an'daki herhangi bir konuyu alıp Konulu Tefsir'e göre incelemek ve Kur'an'ın bu konu hakkındaki nihai hükmünü ortaya koymak değil, ilgili konu hakkında- nesih, yeminler, meseller, kıssalar gibi- bilgi vermektir. Dolayısıyla daha önceki dönemlerde yazılan eserler, konulu tefsire kaynaklık edebilir ve ilk nüveleri sayılabilirse de bu metodun yeni bir

²⁵ Güngör, *Kur'an Araştırmaları I*, 13; Konulu Tefsir'in doğuşu ile alakalı diğer görüşler için bkz. Aydın, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, 165- 172, Eren, *Konulu Tefsir Metodu*, 23- 26

²⁶ Hicâzî, M. Mahmud, *el-Vahdetu'l-Mevdûyye fi'l- Kur'âni'l-Kerim*, Kahire, 1970, 28; Müslim, *Mebahis*, 17; Aydın, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, 166; Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 89-90.

²⁷ Burada hem başlı başına bir konu olması hem de buradaki konuyu fazla uzatmamak için hangi tür eserlerin konulu tefsir sayılıp sayılmayacağı tartışmasına girmeyeceğiz.

metod olduğunu ve bu yöntemle yazılan eserlerin son dönemdeki eserler olduğunu söyleyebiliriz.²⁸

3. Konulu Tefsirin Önemi

M. Sait Şimşek'in Mustafa Müslim'den aktardığı görüşe göre konulu tefsirin önemi şöyle açıklanabilir:

a) Toplumların yenilenen ihtiyaçları, yeni fikirlerin ortaya çıkışı ve modern ilimlere dayalı olarak gelişen teoriler karşısında sağlıklı bakış açılarına ulaşmak ve sağlıklı çözümler üretmek ancak konulu tefsir ile mümkündür.

b) Bir konunun seçilerek araştırılıp, incelenmesi; ilgili ayetlerin bir araya getirilmesi, o ayetlerle ilgili nüzul sebeplerinin derlenmesi, ayetin indiği merhalenin belirlenmesi, ayetler arasında çelişkiymiş gibi görünen hususların çözüme bağlanması, bütün bunlar konuya ilmî bir atmosfer kazandırır, derin ve kapsamlı çalışmaların ortaya çıkmasına neden olur.

c) Araştırmacı, konulu tefsir sayesinde orijinallikleri tükenmeyen Kur'an'ın i'câzına ilişkin yeni boyutlar ortaya çıkarır. Kur'an'ın yeni rehberlikleri ortaya çıkar.

d) Günümüzde Müslüman aydınların, batılıların yöntemlerini belirledikleri pedagoji, psikoloji, sosyoloji, ekonomi gibi birçok bilim dallarının etkisinde oldukları bir vâkıdır. Konu tefsiriyle ilgili çalışmalar, Müslüman aydınları bu durumdan kurtaracak ve bu ilim dallarına dair kendilerine yöntemler sunacaktır.²⁹

4. Konulu Tefsir Çeşitleri

Henüz olgunlaşma döneminde olan Konulu Tefsir'in tarifi, ne zaman ve kim tarafından başlatıldığı hususlarında olduğu gibi çeşitleri hususunda da ihtilaflar vardır. İki, üç veya daha fazla çeşidi olduğu ifade edilmekte, bazıları ise tek başlık altında ele alınmaktadır. Henüz belirli bir metodolojisi olmasa da, son dönemde, 20. Yüzyılın ikinci yarısı itibariyle, Konulu Tefsir'in usul ve yöntemini belirleyen çalışmalar başlamış olup her geçen gün artmaktadır.

²⁸ Aydüz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, 172

²⁹ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 139

Konulu Tefsiri; Genel Konulu Tefsir ve Özel Konulu Tefsir olmak üzere iki kısma ayıranlar olmuştur. "*Ahkam Tefsirleri*" Genel Konulu Tefsire, "*Kur'ân'da Sabır*" ise Özel Konulu Tefsire örnek olarak verilebilir.³⁰

Fakat metoduna dair yazılan eserlere baktığımızda genel olarak Konulu tefsirin şu iki çeşidine rastlıyoruz:³¹

1. Kur'ân'ın Bütünlüğünü Esas Alan Konulu Tefsir
2. Sûre Bütünlüğüne Münhasır Konulu Tefsir

5. Kur'ân Bütünlüğünü Esas Alan Konulu Tefsir

Araştırmacıların hemen hepsinin Konulu Tefsirle alakalı, üzerinde ittifak ettiği neredeyse tek nokta olan bu çeşit, herhangi bir konuyu ele alıp Kur'ân bütünlüğü içerisinde belli kıstasları esas alarak araştırıp, incelemektir.³² Zaten Konulu Tefsir denilince akla ilk olarak bu tür çalışmalar gelmektedir.³³ Bu tür bir çalışma yapacak olan araştırmacı, evvela Kur'ân'ın farklı yerlerinde farklı şekillerde değindiği ve bunların bir araya getirilerek bütüncül olarak bakılması gerektiğini düşündüğü, üzerinde çalışacağı konuyu belirler ve konuyla alakalı ayetleri bir araya getirir. Tefsirlerini iyice tetkik ettikten sonra buldukları yerlerdeki siyak-sibakı, nüzul sırasını da göz önüne alarak konunun özünü ayetler ışığında belirlemeye çalışır. Daha sonra konuyu incelenmesi gerektiğini düşündüğü ve insanların problemlerine Kur'ânî çözümler sunan ana ve alt başlıklara ayırır. Çalışmasında ortaya koyduğu görüşleri de ayetlerle destekler. Çalışmasında lügavi tahlillere, i'rab ve belagat nüktelerine zaruret miktarı değinir.³⁴ Bu tür çalışmaya M. Sait Şimşek'in "*Kur'an'ın Ana Konuları*" adlı eseri örnek olarak verilebilir.

³⁰ Bkz. Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 137

³¹ Konulu Tefsirin çeşitleriyle alakalı taksimatlar için bkz. M. Müslim, *Mebâhis*, 23-29; Hicâzî, *el-Vahdetu'l-Mevdüüyye*, 28 vde.; Güngör, *Kur'ân Araştırmaları*, I/25- 28, Ayduz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, 175- 181, Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 133- 150, Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, 96- 109; Eren, *Konulu Tefsir Metodu*, 34- 40

³² Hicâzî, *el-Vahdetu'l-Mevdüüyye*, 24

³³ Müslim, *Mebâhis*, 27

³⁴ Müslim, *Mebâhis*, 27-28; Ayduz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, 177; Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 142-144; Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, 96- 97

6. Sure Bütünlüğüne Münhasır Konulu Tefsir

Bu tür Konulu Tefsir çalışması, araştırmacının evvela üzerinde çalışacağı sureyi belirleyip daha sonra o suredeki bir konunun veyahut da surenin tamamının genel ve özel hedeflerini bir bütün olarak en ince ayrıntısına kadar incelemek gayesiyle surenin konu veya konularını, birbirleriyle olan münasebetlerini, maksadını belirlemek suretiyle tefsir etme gayretidir. Bu metotla çalışmak isteyen bir araştırmacının yapacağı ilk şey surenin hedefini, temel konusunu belirlemek maksadıyla sureye bir bütün olarak bakması ve sure hakkında temel bir fikir sahibi olmasıdır. Şâtıbî'ye göre mufassal surelerin çoğunun temel bir konusu vardır.³⁵ Tabii ki bu, her sureyi Kur'ân bütünlüğünden ayrı olarak ele alıp değerlendirmek gerektiği anlamına gelmez. Kur'ân'ın ruhuna tam nüfuz edememiş bir kişi surelerde farklı konuların yer aldığını, dolayısıyla bir biriyle alakasının olmadığını ve bir bütünlük arz etmediğini düşünebilir. Fakat bu kimse, surelere biraz daha dikkatle baksa bir, iki, üç nihayet dört konu etrafında bilgilerin verildiğini görecektir. Sair bilgiler ise temel konuyu ya destekleyici veya tamamlayıcı mahiyettedir. Günümüzde buna el-Vahdetu'l-Mevdûiyye: Konu Birliği denilmektedir.³⁶

Şâtıbî ile aynı görüşü paylaşan M. Abdullah Draz da şöyle söyler: '...Gerçi parça parça vahyedilen uzun bir sureyi okuyunca cahil kimse, dağınık bir takım manalar ve rastgele toplanmış malzeme ile karşı karşıya bulunduğunu zannedebilir. Fakat iyice düşünürseniz o surenin, bir esasa ve ana bölümlere göre, bir takım küllî maksatlar esas alınarak muhkem bir bina teşkil ettiğini, sonra her ana bölümün tâlî bölümlere ayrıldığını, keza o bölümlerinde de kendi içerisinde bölündüğünü görürsünüz. Siz, o binanın bölümlerinde dolaşırken bir elden çıkmış olan şumûllü bir plana göre yapılmış, aynı bir büyük binanın odaları ve salonlarında dolaştığınızı hissedersiniz. Taksîm ve tensîk hususunda tutarsızlık görülmez.

Aynı cinsin fertleri arasında son derece yakınlık ve ülfet görüldüğü gibi, o farklı cinsler arasında da tam bir ülfet temin edildiğini görürsünüz. Ve bütün bunlar, zorlamaksızın ve manaların haricinde başka bir yerden medet ummaksızın, sırf

³⁵ Şâtıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât fi Usûli 'ş-Şeria*, (trc: Mehmet Erdoğan), İz y., İstanbul, 1993, 12. Mes'ele, III, 399

³⁶ Aydüz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, 177-178; Güven, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, 142-146-148

üsluptaki pek latif geçişler sayesinde olmuştur.(...) İşte bütün bu görünüşler arasında, toplu bir bakışla değerlendirildiğinde surenin muayyen bir hedefe yöneldiği, mecmûu (bütünü) itibariyle belli bir maksadı olduğu görülür.³⁷

Araştırmacı görecektir ki; her surenin müstakil kimliği ve temel hedefleri vardır. Bilindiği gibi Mekkî sureler ayrıntılı bir şekilde dört temel konudan, yani; "*tevhid inancı*", "*risâlet inancı*", "*öldükten sonra dirilme inancı*" ve "*iyi ahlaka teşvik edip kötü ahlaktan uzaklaştırma*" konularından bahsetmektedir. Bundan dolayı bir araştırmacı; Mekkî surelerin birinde bu dört unsurdan birini ele alıp inceleyecektir.³⁸

Araştırmacı daha sonra sureyi konu bütünlüğüne göre bölümlere ayırır, nüzul sırasını, sebab-i nüzulünü de gözeterek surenin bölümleri arasındaki irtibatı kurarak sureyi küllî bir bakış açısıyla ve tabîî ki belirlediği temel hedef veya hedefleri de göz önünde bulundurarak tefsir etmeye çalışır.³⁹ Ancak zaman zaman tekrarlardan da kaçamaz.

Sure Tefsirleri'nde surenin temel hedeflerinin ve suredeki amaçların tespit edilmesi, suredeki ayet ve kelimelerin Kur'ân'daki diğer benzer ayetlerle ve kendinden önceki ve sonraki surelerle irtibatlı olarak değerlendirilmesi gibi sebeplerle Sure Tefsir'ini Konulu tefsir olarak değerlendirebiliriz.

Biz de bu çalışmamızda *ahlâkî yozlaşma* konusunu ve bu bağlamda *Hümeze suresini*, konulu tefsir metoduna göre inceleyerek, Yüce Allah'ın bizlere Peygamberimiz (a.s.) aracılığıyla ne tür mesajlar vermek istediğini izah etmeye çalışacağız.

³⁷ Draz, M. Abdullah, *en-Nebeu'l-Azîm* (trc: Suat Yıldırım, *En Mühim Mesaj Kur'ân*) Işık y., İstanbul, 2003, 203

³⁸ Aydüz, *Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, 178

³⁹ Müslim, *Mebahis*, 28-29

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA AHLÂKÎ YOZLAŞMA VE HÜMEZE SURESİNE GENEL BAKIŞ

1.1. KUR'ÂN'DA AHLÂKÎ YOZLAŞMA

1.2. HÜMEZE SURESİNE GENEL BAKIŞ

1.1. KUR'ÂN'DA AHLÂKÎ YOZLAŞMA

1.1.1. Ahlak'ın Lugat ve Terim Anlamı

Ahlak kelimesi, Arapça'da H-L-K (خ-ل-ق) kökünden türemiş olup Hulk veya Huluk kelimelerinin çoğuludur. Bu kelimeler ise "*huy, din, tabiat ve karakter*" manalarına gelmektedir. Bundan dolayı ahlak kelimesi; huylar, insanın mânevî yapısını belirleyen özellikler, seciyeler gibi anlamlara gelir.⁴⁰ İnsan, beden ve ruh olmak üzere iki unsurdan meydana gelmiştir; bedenin yapısı ve görünüşü ile ilgili olarak Arapçada Halk خَلْق kelimesi kullanılırken, ruhun yapısı ve görünüşü için ise Hulk (خُلُق) kelimesi kullanılmaktadır.⁴¹

Istilahî anlamda ahlakın tarifi üzerinde alimler arasında ittifak edilememiş ancak birbirlerine yakın anlamlarda farklı tarifler yapılmıştır. Ahlak kısaca; vazîfeler ve fazîletler ilmi olarak tanımlanmıştır.⁴² İbn-i Miskeveyh, ahlakı; nefsin düşünüp taşınmadan kendi fiillerini ortaya koymasını sağlayan bir durum olarak tanımlamış ve ahlakı ikiye ayırmıştır. Birinci kısım, mizaçtan kaynaklanan tabîi ahlaktır. Bu ahlaka örnek olarak, en küçük bir hareketten öfkelenen veya heyecanlanan, işittiği en küçük bir ses ve veya haberden korkuya kapılan kimselerin durumlarını zikretmiştir. İkinci kısmın alışkanlık ve eğitimle kazanılan ahlak olduğunu belirtmiş, bu ahlak nevinin başlangıçta düşünüp taşınma ile meydana geldiğini ancak gittikçe bir alışkanlık ve huy halini aldığını ifade etmiştir.⁴³

Kaynaklarda ahlakın çokça tarifi yapılmakla beraber, en yaygın olanı, İmam Gazzâlî'nin yaptığı tariftir.⁴⁴ Gazzâlî, ahlakın tarifini; "*hiçbir zorlama olmaksızın, davranışların kendisinden kolaylıkla neş'et ettiği, insandaki yerleşik melekedir*" şeklinde yapmıştır.⁴⁵ Bu tarifi tahlilini yaptığımız takdirde birkaç husus ortaya çıkmaktadır; bu tarife göre ahlakın, fiillerin kendisinden çıktığı bir heyet (manevî kabiliyetler kompleksi) olduğu ifade edilmiş ve sadece iyi huyları değil kötü huyları

⁴⁰ Akseki, Ahmed Hamdi, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı; Ahlâk Dersleri*, Üçdal Nşr., İstanbul, 1968, 15; Çağrııcı, Mustafa, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, Ensar Nşr., İstanbul, 2006, 15

⁴¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, X, 85-87

⁴² Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı; Ahlâk Dersleri*, 21

⁴³ İbn-i Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, trc.Abdülkadir Şener vd., Kültür ve Turizm Bak. Y., İstanbul, 1983, 36

⁴⁴ Çağrııcı, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, 15

⁴⁵ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhamed, *İhyâ-i Ulûmiddîn*, (trc: Sıtkı Güllü), İstanbul, 1998, III, 117

da ihtiva ettiği belirtilmiştir. Buna göre, insanda gelip geçici hal ve davranışlar ahlak olarak nitelendirilemezler. Çünkü ahlâkî davranışlar, tekellüf ve zorlamadan uzak olarak yapılmalı ve âdeta kişinin fitratı haline gelmelidir.⁴⁶

Ahlakçılar kelimenin kökü olan “hulk”u; “hulk-i tabî” ve “hulk-i kesbî” şeklinde iki kısma ayırmışlardır. “Hulk-i tabî”; insanın tabiatında, fitratında ve yaratılışında gizli ve saklı olan ahlaktır. Bu davranışlar, fert tarafından yapılan ve fakat irâdenin doğrudan devreye girmediği tabî hallerdir. Bu hallerden dolayı insanlar sorumlu tutulamazlar. İnsanın mizacının sert ve hırçın olması, cömert ve cimri olması, onun kendi irâdesinin ve seçiminin sonucu olan bir şey değildir. Ancak böyle bir mizaca sahip olan insan da kendini eğiterek iyi ve doğru olan davranışları seçmelidir. Aksi halde yaptıklarının sonuçlarından sorumludur. “Hulk-i kesbî”; fiil ve davranışlar şeklinde meydana gelip istikrar kazanarak, sadece görüşüp kaynaşmaya ve âdete dayalı huydur. Böyle bir ahlakın kazanılmasında dış dünya ve insan çevresinin çok büyük bir tesiri vardır. Bu ahlak tipinin ortaya çıkışında, irade ve seçme hürriyetinin öne çıktığı görülür.⁴⁷

İslâmî kaynaklarda “hulk” ve “ahlâk” terimleri genellikle iyi ve köyü huyları ifade etmek üzere kullanılmıştır. İyi huylar ve fazîletli davranışlar “hüsünü'l-huluk, mehâsinü'l-ahlâk, mekârimü'l-ahlâk”, kötü huylar ve fena hareketler ise “süü'l-huluk, el-ahlâku'z-zemîme, el-ahlâku's-seyyie” gibi terimlerle ifade edilmiştir.⁴⁸

1.1.2. İman-Ahlak İlişkisi

Toplum içinde yaşayan insanın en fazla muhtaç olduğu şeylerden biri de inanmadır. Kur’ân’ın hedefi de Allah ve ahiret inancına dayalı ahlaklı bir toplum meydana getirmektir. Kur’ân, insanlara her türlü şirkten arınmış, sağlam bir tevhid inancı ve ahiret inancını yerleştirmeyi, bunun sonucunda da ahlâkî bir olgunluk sağlamalarını hedeflemiştir.⁴⁹

⁴⁶ Draz, Muhammed Abdullah, *İslâm’ın İnsana Verdiği Değer*, İstanbul, 1983, 124; Çağrııcı, Mustafa, *Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı*, İstanbul, 1985, 16

⁴⁷ Erdem, Hüsamettin, *Ahlâk Felsefesi*, Konya, 2003, 13-14

⁴⁸ Çağrııcı, Mustafa, “Ahlâk”, DİA, İstanbul, 1989, II, 1

⁴⁹ Güler, İlhami, *İman Ahlâk İlişkisi*, Ankara Okulu Y., Ankara, 2003, 10

Kur'ân'da “*iman*” ile “*amel*” kavramlarının pek çok ayette defalarca birlikte zikredilmesinin⁵⁰ amacı, kalbe ait bir olgu olan iman ile, imanın dış boyutu arasındaki ilişkileri belirtmektir. Mutlak manada tam bir imanın hem kalbî, hem de amelî boyutları mevcuttur. İmanın dışa yansıyan amel boyutu, genel olarak ibadetler, ahlâkî davranışlar ve hukûkî ilişkiler şeklinde kişinin hayatında yer alır. Dolayısıyla imanı sağlam bir mümin için, ahlâkî davranışlar imanın dış boyutudur.⁵¹ Burada kastımız, amelin imandan cüz olup olmaması hususundaki tartışmalara girmek veya değinmek değil, ahlaksız ve amelsiz bir imanın insana ne kadar fayda vereceğine işaret etmektir. Şunu da belirtelim ki, “*Kur'ân'ın nazarında kötülük, hadd-i zatında küfür ve şirkten kaynaklanır. Dolayısıyla bunlar, aslında kâfirlerin özelliklerindedir. Bu da amelin imandan ayrı değil, onun bir cüz'ü olduğunu gösterir.*”⁵²

Bazı âyetlere baktığımızda, insanın gerçek bir mümin olması için sadece nâzil olan Kur'ân âyetlerine inanmasının yeterli olmayacağını görüyoruz. Örneğin; kible değişikliğinden bahseden Bakara Sûresi 143. ayette, “*İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resûl'ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık. Senin (arzulayıp da şu anda) yönelmediğin kibleyi (Kâbe'yi) biz ancak Peygamber'e uyanı, ökçeleri üzerinde geri dönenenden ayırdetmemiz için kible yaptık. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin imanınızı asla zayi edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir.*” buyrulmaktadır. Ayette geçen “*iman*” kelimesinin “*namaz*” anlamında kullanılması iman-ibadet ilişkisinin ne kadar iç içe olduğunu gösterir.⁵³ Mü'min kimsenin vasıflarını anlatan birçok ayete baktığımızda da gerçek bir imanın kişiyi kesinlikle iyi şeyleri yapmaya sevkedeceği açıktır.⁵⁴

Örneğin, Enfâl Suresi 2-4. ayetlerde “*Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir. Onlar namazlarını dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcayan kimselerdir. İşte*

⁵⁰ Bakara 2/225; Âl-i İmrân 3/57; Tîn 95/6

⁵¹ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'ân'da Ahlâk Psikolojisi*, Yalnızkurt y., İstanbul, 1997, 10-11

⁵² Işıcık, Yusuf, *Kur'ânı Anlamada Temel İlkeler*, Esra Yay., Ankara, 1997, 87

⁵³ Şimşek, M. Sait, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, Beyan Y., İstanbul, 2001, 26-27

⁵⁴ Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 28-29

onlar gerçek müminlerdir. Onlar için Rableri katında nice dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır.” buyrulmaktadır. Kısacası iman, bütün iyilik ve ahlâkî erdemlerin kaynağıdır.⁵⁵

Bakara Suresi 177. ayette de “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır!” şeklinde belirtildiği gibi gerçek iyilik; sadece ulvî hakikatlere iman etmek değil, gerek ferdi, gerekse toplumsal ilişkilerde daima faziletli bir şekilde davranışta bulunmaktır.⁵⁶

Ahlak ile imanın münasebetlerine de kısaca değinecek olursak; İman, ahlakın en önemli destekçisi ve esası sayılır. Hatta iman olmadan üstün ahlak elde edilemeyeceği gibi, İman da ancak yüksek ahlakla kemâle erer. Çünkü imanın asıl amacı; insanı Allah'ın rızasına ulaştırmaktır. Bu da kişinin Allah'a karşı olan görevlerini en mükemmel şekilde yerine getirmesi ve Allah'ın yaratmış olduğu kullarına karşı şahsi ve içtimai vazifelerini ifa etmesiyle mümkün olacaktır. Ayrıca insanın, herhangi bir gerçeği itiraf edip, kabul etmesi bir fazilettir. Gerçeği, doğruyu kabul etmemelik ise fazilete aykırıdır. İman, ilâhî gerçekleri itiraf ve kabul etmek olması sebebiyle bizzat kendisi bir fazilet olup, ahlâkî bir davranıştır.⁵⁷ İnsandaki ahlâkî faziletlerin en büyük desteği iman duygusudur. Göreve bağlılık, doğruluk, adâlet, şefkat ve hürmet, yardımlaşma gibi ahlâkî kaideler, ancak Allah'a ve Âhiret Günü'ne inanç ile desteklenirse devamlı olur. Kul hakkını çiğnediği zaman ahirette cezasını çekeceğine inanan bir insan, başkalarının hakkını yemekten çekinecek, ictimâî kurallara riayet edecek ve haksızlık yapmaktan korkacaktır. Kaynaktaki kutsiyet fikri kabul edilmedikçe ahlâkî prensiplerin kuvveti azalır. Bu sebeple, ahlakın en sağlam temeli dindir ve din olmalıdır.⁵⁸ Kur'ân, bir taraftan insanları iman

⁵⁵ Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 29

⁵⁶ Draz, M. Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, (trc. Salih Akdemir), Kitabiyât, Ankara, 2000, 67

⁵⁷ Yalçın, Mikdat, *İman ve Ahlâkın Hayati Değerleri*, Hikmet y., İstanbul, 1981, 153-155

⁵⁸ Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987. 39

etmeye davet ederken, diğerk taraftan Allah'ı sevmeye davet ediyor. Aynı zamanda Allah tarafından sevilme için de güzel ahlak sahibi olunması emrediliyor. Allah'ın ihsan sahibi, adaletli, sabırlı olanları, tevbe ve tevekkül edenleri, müttakileri... seveceğini bildirmesi, güzel ahlak prensiplerinin de Allah inancının ve onun sevgisini kazanmanın en önemli bir vasıtası olduğunu gösteriyor. Yine Allah'ın kâfirleri, zâlimleri, müfsidler, haddi aşanları, israf edenleri, hainleri, kibirli ve gururlu insanları... sevmeyeceğini bildirmesi de, kötü ahlâk ilkelerinden uzaklaşmada, Allah inancının oynadığı rolü gösteriyor.

İslâm ahlakı, kitap ve sünnete dayalı, akla ve yaşam gerçeklerine uygun kurallar topluluğudur.⁵⁹ Mâide suresi 15. ayette "*Ey ehl-i kitap! Rasulümüz size Kitap'tan gizlemekte olduğunuz birçok şeyi açıklamak üzere geldi; birçok (kusurunuzu) da affediyor. Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi.*"⁶⁰ denilerek, Kur'ân, insanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkaracak bir nur, kötülüklerden sakındıran bir feyz kaynağı ve rahmet olarak tavsif edilmiştir. İnsanlar, bu nurlu yola, yani Kur'ân'a uydukları takdirde de yanlış davranış ve düşüncelerden ve bunların kötü sonuçlarından da emniyette olacaklardır.⁶¹ Yine "*O kitap (Kur'ân); onda asla şüphe yoktur. O, müttakiler (sakinanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir.*" denilerek, hidayet kaynağı ve en doğru yolu gösteren bir kitap olarak açıklanmıştır. Bu ayetlerden ve içinde barındırdığı birçok ahlâkî ilkeden dolayı, ahlâkî yaşayışta vahyin, kaynak olduğunu net bir şekilde ifade edebiliriz.

İslam ahlak anlayışının ikinci kaynağı Hz. Peygamber'in sünnetidir. Değişik ayetlerde Hz Muhammed'in yüksek derecesi ve fazileti anlatılarak insanların ahlak yönünden onu kendilerine rehber edinmeleri istenmiştir. Örneğin, Ahzâb Suresi 21. ayette, "*Andolsun ki, Resulullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*" şeklinde Hz. Peygamber'in, Allah'ı sadece zaman zaman anan, kıyametin kopacağına ve hesap gününe inanmayan, Allah'tan ümidi kesen ve Allah'tan gafil olan kimseler için değil, bilakis Allah'ın hoşnutluğunu kazandıracak davranışlarda bulunmak isteyenler için mükemmel ve canlı bir örnek, en büyük ahlak ve fazilet numûnesi olduğu

⁵⁹ Pazarlı, Osman, *İslam'da Ahlâk*, Remzi Y., İstanbul, 1993, 52

⁶⁰ Mâide 5/15

⁶¹ Mevdudi, Ebu'l-Ala, *Tefhimu'l-Kur'an* (Trc: Komisyon), İnsan y., İstanbul, 1991, I, 467

anlatılmaktadır.⁶² Bu bağlamda, kaynaklarda Hz.Peygamberin yaptıklarını yapmanın, izinden gitmenin hükmü üzerinde durulmuş ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ayrıca bazı ayetlerde Allah'a itaat ile Peygambere itaatin birlikte zikredilmesi çok önemlidir. Örneğin, "*Allah'a ve Rasulüne itaat edin ki rahmete kavuşturulasınız.*"⁶³ ve "*(Böyle davranırsanız) Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Rasulüne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.*"⁶⁴ ayetleri açıkça göstermektedir ki ahlakı Kur'ân ahlakı olan Rasûlüllah'a itaat etmek, dünya ve ahirette en güzel neticeye ulaşmanın yoludur

Sonuç olarak diyebiliriz ki; ahlakla iman arasında çok güçlü bir bağ vardır. Esasen ahlakın zayıf olması, imanın da zayıf olması anlamına gelir. Çünkü Allah'ın emirlerine ve yasaklarına riâyet etmek ancak güçlü bir imanla mümkündür.⁶⁵ Eğer iman, bir kişiyi, insanları aldatmamaya, haramları terk etmeye, haklara riayet etmeye... sevketmiyorsa, diğer bir ifadeyle günlük hayatta etkisi yoksa bu imanın ebedî kurtuluşa götürmesi de beklenemez ve bu iman, ancak bir iddiadan ibarettir.⁶⁶ Ayrıca kötü amelleri ve ahlâksızlığı nedeniyle birçok insanın küfür ve şirke düştüğünü ve onlar için ebedî azap hazırlandığını anlatan Kur'ân ayetlerinin, mü'minlerle değil de, sadece müşrik ve kâfirle ilgili olduğunu söylemek, Kur'ân'ın î'caz ve evrenselliğine karşı büyük bir anlayışsızlıktır.⁶⁷

1.1.3. Ahlâkî Yozlaşmanın Tanımı

Ahlakı en genel şekliyle; "*İnsanın karakter yapısı, fiilleri, bunlarla ilgili değerlendirmeleri ve kişilerin davranışlarını tanzim eden genel kurallar bütünü*"⁶⁸ diye tarif etmek mümkündür.

Yozlaşmanın sözlük manası ise, işlenmemiş, kaba, terbiye edilmemiş, mütereddî, iyi vasıflarını kaybedip soysuzlaşmış ve dejenere olmuş demektir.⁶⁹

⁶² Mevdudi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, IV, 402

⁶³ Âl-i İmrân 3/132

⁶⁴ Ahzâb 33/71

⁶⁵ Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 28-29

⁶⁶ Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 155

⁶⁷ Işıcık, *Kur'ânı Anlamada Temel İlkeler*, 90-91

⁶⁸ Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dîni Temeli*, T.D.V. y., 4. Baskı, Ankara, 2003, 2

⁶⁹ Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Acar Mat., İstanbul, ts., 1424

Yozlaşma, meşru olmayan çıkarlar uğruna ekonomik ve ictimâî imkanların veya kamu otoritesinin kötüye kullanılmasını; ekonomik, bürokratik ve siyasi yapının yetersizliklerini; ictimâî değerlerdeki aşınma ve bozulmaları, hukuki, ekonomik, etik ve kültürel normların toplumun temel ihtiyaçlarına cevap vermemesidir. Daha kısa bir ifadeyle, ***yozlaşma, dinî, ekonomik, siyasî ve sosyal sistemin işlerliğini kısmen ya da tamamen yitirmesine neden olacak yasadışı ve/veya etik olmayan eylemler bütünüdür.*** Sadece günümüz toplumlarına özgü bir hadise olmayıp, neredeyse insanlık tarihi kadar eskilere dayanan yozlaşma kavramı zamana ve ülkeye bağlı olarak azalıp artmakla birlikte her dönem varlığını sürdürmektedir.⁷⁰

Ahlâkî yozlaşma ise, insanın tabiatında, fitratında ve yaratılışında gizli ve saklı olan, onun kendi irâdesinin ve seçiminin sonucu olmayıp doğuştan gelen huyları kontrol edememesi; sonradan oluşan, fiil ve davranışlar şeklinde meydana gelip istikrar kazanarak meydana gelen kötü huyları engellememesi sonucu kişinin ahlâkî açıdan bozulma ve yozlaşma halidir.

Ahlâkî yozlaşma, insanlıktan uzaklaşmadır. İnsanlığın en büyük afetidir. Tarih, yaşanmış hayatlarla anlatmaktadır. Sodom, Gomore şehirleri bu sebeble helak olmuşlardır. Ahlaksızlık, felaketlerin kaynağıdır.

İbn Haldun'un deyimiyile insanlar '*tecrübi akıllarını*' geliştirirken '*temyiz akıllarını*' ihmal ederlerse, yani sahip oldukları şeyleri mükemmelleştirdikleri kadar kendi içsel niteliklerini geliştirmezler, davranışlarını güzelleştirmezlerse bu durum aslında ciddi bir çöküşün habercisidir. Çünkü insanlar zamanla lüks bağımlısı, konfor ve haz düşkünü ve tüketim çılgını olurlar, böylelikle onlar bizatihi bir değer olmaktan çıkıp, sahip oldukları şeylere göre kendilerine değer atfetmeye başlarlar. Bu sürecin sonunda onlar yozlaşır; şahsiyet bütünlüklerini kaybeder ve kendilerine; dolayısıyla insanlık haysiyetine olan inançlarını ve saygılarını yitirirler. Tutkular, yüce idealler yerlerini fetişizme; yüksek zevkler ise kendinden geçiş getiren,

⁷⁰ Tarı, Meltem, *Yozlaşmanın Ekonomik Etkileri; Türkiye Üzerine Değerlendirmeler*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, 106-108

taşkınlıklara yol açan anlık uzvi ve genital zevklere bırakır; en sonunda insanlar hedonizmin batağına saplanır ve tabiatlarını büsbütün yozlaştırırlar.⁷¹

İnsan, beden, ruh ve akıl üçlüsünden oluşan, psikolojik ve sosyolojik bir varlıktır.⁷² Yüce Allah insanı birtakım zıt kuvvetlerle beraber yaratmıştır. İnsanın iç dünyasında, unutkanlık, acelecilik, nankörlük, menfaatçilik, cimrilik, ümitsizlik, başkalarını geçme ihtirası gibi olumsuz özellikler bulunduğu gibi; öğrenme isteği, olaylardan ders alma özelliği konuşma ve dinleme becerisi, hoşgörü ve merhamet gibi olumlu özellikler de vardır.⁷³ İnsanın yapısında bulunan olumsuz özellikler, insanı hataya, yanlış ve günaha götürebilir.

İnsan şahsiyetindeki temel özellikleri, insanı nelerin daha iyi motive ettiğini en iyi bilen şüphesiz onu yaratandır. Dolayısıyla insanın eğitilebilmesi için nefsindeki özelliklerin anlaşılması zaruridir. İnsanın bu özelliklerini bize yüce Allah gösteriyor ve bu özelliklere dikkat etmemizi istiyor.⁷⁴

Dinler, insandaki olumsuz özellikleri düzeltmek için gönderilmiştir. Şeytanın, eğitilmiş, karakteri sağlam, ihlâslı kişilere etkisinin olamayacağı Kur'an'da beyan edilmektedir.⁷⁵ Yüce Allah, onun aşağıların aşağısına⁷⁶ yuvarlanmaması için insanı başıboş bırakmamış,⁷⁷ onun doğru yolu bulması için bir yönüyle eğitici olan peygamberler ve kitaplar göndererek insanı eğitime tabi tutmuştur.

Gazali de insanın kötü huylara karşı kendisini kontrol etmesi gerektiğini söylemektedir. Kalp parlak bir ayna gibidir. Kötü ahlâk ise aynanın parlaklığını gideren leke ve is gibidir. Onu karartır. Bu karartı sebebiyle Allah'ın gösterdiği yolu göremez ve önüne engeller çıkar. Güzel ahlâk ise, kalbe ulaşan nur gibidir, onu günah lekelerinden, karartılarından temizler.⁷⁸

⁷¹ İbn Haldûn, Abdurrahman, *Mukaddime*, (Çev: Zakir Kadiri Ugan), M.E.B Y., İstanbul, 1991, II, 296

⁷² Şanver, Mehmet, *Kuran'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Y., İst., ts., 37

⁷³ Çamdibi, H. Mahmut, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, Çamlıca Y., İst., 2003, 37-38

⁷⁴ Fussilet 41/53; Zariyat 51/21

⁷⁵ Sad, 38/82-83

⁷⁶ Tin 95/5

⁷⁷ Kiyamet 75/36

⁷⁸ Gazzâli, Ebu Hamid Muhammed, *Kimya-yı Saadet*, (Trc: A.Faruk Meyan), Bedir Y., İstanbul, 1981, 24-25

İyi ahlaklı olabilmek için vazifeleri rahatlıkla ve memnuniyetle yerine getirme zarûreti, ahlakın gelişip güçlenmesinde alışkanlığın önem taşıdığını göstermektedir. Alışkanlık ise ancak eğitimle kazanılır. Bu eğitim de kişinin kendi kendini eğitmesi, nefsinin ıslah etmesi yoluyla olur.⁷⁹

1.1.4. Kur'an'da İnsanı Ahlâkî Yozlaşmaya Sürükleyen Davranışlar

1.1.4.1. Gurur ve Kibir Sahibi Olmak

Sözlükte “aldatma, kandırma, aldanma, kapılma, gaflet, bilgisizlik” anlamlarına gelen gurur, ahlak terimi olarak; kişinin manevi ve ahlaki bakımdan değersiz sayılan şeylerin cazibesine kapılarak onlarla avunması demektir. Kur'an'da yirmi yedi yerde geçen gurur kelimesi bunların çoğunda dünyaya kapılma, aldanma anlamı taşır.⁸⁰

Kur'ân'da Yüce Allah'ın en çok yerdiği ve tehdit ettiği fiillerden bir tanesi de, Allah'a ve O'nun yarattıklarına karşı gurur, kibir ile bakmaktır. Bu tip insanlar bir takım bahaneler ileri sürerek kendilerini üstün görürler. İblis'in Adem'e gururu ve Allah'a isyan edişinin altında yatan bahanesi, insanın topraktan, kendisinin ateşten yaratılması idi.⁸¹ İnsanların birbirlerine karşı gururunu da birçok olayda Kur'ân'da görmekteyiz. Nuh kavminin, ilk inananların fakir ve alt tabakadan insanlar olması sebebiyle inanmayışı,⁸² Firavun'un kendini ilah görerek Hz. Musa ile mücadele etmesi,⁸³ bunlara örnek olarak verilebilir. Yine Ebu Cehil ve Velid b. Muğire gibi Mekke'nin zengin, soylu kişileri dururken, yetim Muhammed'e peygamberliğin gelmesine içlerimşler, kibir ve gururları neticesinde Allah'a ve O'nun Rasulüne tâbi' olmamışlar, buna bahane olarak da Meleklerin indirilmesi gerektiğini ya da Allah'ı görmeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁸⁴ Onların Kur'an'a inanmayışları tamamen kibir ve işi yokuşa sürme idi.⁸⁵

⁷⁹ Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, 18

⁸⁰ Dini Kavramlar Sözlüğü, D.İ.B. y., Ankara, 2007, 204

⁸¹ Sâd 38/71-78

⁸² Hûd 11/27

⁸³ eş-Şuara 26/29

⁸⁴ el-Furkan 25/21-22

⁸⁵ Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981, XVII, 210

Gururun insanı günaha sevk etmesi ve bu günahdan dolayı da cehenneme götürmesi Kur'an'da şöyle ifade edilir:

“Bu insana, "Allah'tan kork" denilince, benlik ve gurur kendisini günaha sevkeder. Ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir!”⁸⁶

Kişi dünyada elde ettiği mal, mülk, makam ve mevkinin etkisinde kalarak bu önemsiz şeylere, önemli olan ahiretini tercih edebilmektedir. Dünya sevdasıyla günaha dalan bu kişinin uyarıdan da anlamadığını, dünya ve mal sevgisinin gözlerini kör, kulaklarını sağır ettiğini ifade eden Yüce Allah, onun yerinin, kötü bir yer olan cehennem olduğunu ifade etmektedir.

Büyüklik ve büyüklenme anlamına gelen kibir de Kur'an'da yasaklanmış, kibirli kimseleri Allah'ın sevmediği belirtilmiştir.⁸⁷ Kibrin Allah'a kulluğu engellediği ve kişiyi cehenneme sürüklediğini ifade eden ayette dikkat çekicidir:

“Rabbimiz, “Bana dua ediniz, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi bırakıp büyüklük taslayanlar, alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir” buyurmuştur”.⁸⁸

“Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez.”⁸⁹

Kibrin kötü ve yerilen bir davranış kabul edilmesinin ve Allah'ın kibirli olanları sevmemesinin arka planındaki gerçek, insanın kendine verilen birtakım kabiliyetleri ve nimetleri yanlış değerlendirmesi, etrafındaki olay ve olguları yanlış anlamlandırması sebebiyledir. Kibirleşmek, insanın sahip olduğu değerlerin gerçek sahibini bilmemesi, kısaca kendini tanımaması demektir. İslam'daki inanç sisteminin temelindeki tevhid gereği her şeyin gerçek sahibi Allah'tır. Azamet O'na aittir. Bu gereği bilen kişi kesinlikle kibirlenmemelidir.

Hz.Peygamber (sav), kibri, "*hakkı kabul etmemek, azmak ve insanları hakir görmek*"⁹⁰ diye tarif etmiştir. Kalbinde zerre miktarı kibir taşıyan kimsenin Cennet'e

⁸⁶ Bakara 2/206

⁸⁷ Nisâ 4/36

⁸⁸ Mü'min 40/60

⁸⁹ Lokman 31/18

⁹⁰ Ebu Davud, "Libâs", 29

giremeyeceğini,⁹¹ kibrin cehennemliklerin alametlerinden biri olduğunu⁹² ve Allah'ın gazab ettiği dört kişiden biri olarak, kibir sahibi fakirleri⁹³ zikretmiştir.

Kısaca Kur'ân, insanı kibir, gurur ve böbürlenmeden kurtulup, tevazu ve olgunluğa davet ediyor. Birtakım dünyevi menfaatler elde etmek insana, zayıf ve aciz bir varlık olduğunu unutturmamalı, onun ne Allah'a ne de insanlara karşı büyülenme duygusuna kapılmasına sebep olmamalıdır. İnsan unutmamalıdır ki, bu dünya ile beraber bu dünyanın maddi kazanımları da geçicidir. Asıl hayat ise ahiret hayatıdır.

1.1.4.2. Riya

Istılahta; insanların kalplerinde bir yer edinmek için gösteriş maksadıyla hayırlı işler yapmak şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de riyâ kelimesi beş yerde geçmekte; üç yerde münâfıklar, iki yerde de müşrikler hakkında kullanılmaktadır.⁹⁵

Hadiste ise riyanın kişiyi ahlâkî yozlaşmaya sürükleyeceği şöyle anlatılmıştır: "*Riyanın en azıda şirktir.*"⁹⁶

Allah Teâlâ "*Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah, kafirleri doğru yola iletmez.*"⁹⁷ buyurmuştur. Şu halde Allah'ın emrini ve rızasını düşünerek değil de, gösteriş için ibadet etmek, âlim ve bilgili desinler diye ilimle uğraşmak, cömert tanınmak için zekât ve sadaka vermek, riyadan ibaret olup kötü bir davranışın ötesinde bir anlam ifade etmemektedir.

⁹¹ Müslim, "İman", 39

⁹² Buhârî, "Kitâb'üt-Tefsir", 39

⁹³ Nesâî, "Kitâb'üz-Zekat", 75

⁹⁴ Gazzâlî, *İhyâ-i Ulûmiddîn*, III, 297

⁹⁵ Münafıklarla ilgili, Bakara 2/264; Nisâ 4/146; Mâûn 107/6; Müşriklerle ilgili, Nisâ 4/38; Enfâl 8/47

⁹⁶ İbn Mâce, "Fiten", 16

⁹⁷ Bakara 2/264

Riya çok değişik şekillerde yapılmakla birlikte, bunlarda ortak özellik dindarlık veya dürüstlük görüntüsü altında, insanlar arasında çıkar sağlamak, şan ve şöhrete ulaşmak arzudur. Müslümanın ahlâkî ilkesi, Allah'a ve insanlara karşı samimi davranarak riyadan uzak durmak, Allah rızasını insanların övgüsü, isteği, yergisi, korkusu ve çıkar düşüncesine tercih etmek olmalıdır.⁹⁸

1.1.4.3. Hevâya Tabi Olmak

Sözlükte “hevâ”; boşluk ve düşmek anlamlarına gelir. Boş olduğu için arz ile sema arasına “hevâ”, inanmayan insanlar içine düşeceği için cehenneme de “hâviye” denildiği ifade edilmiştir.⁹⁹ Nefsin şehvetlere meyletmesi, yüksekte aşağı düşmek manalarına geldiği; dünyada sahibini tehlikelere, âhirette de cehenneme sevkedeceği için kendisine hevâ denildiği de söylenmiştir.¹⁰⁰ Câhiliyye döneminde kelimenin genel manada nefsin tutkusu, özel anlamda ise aşk anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.¹⁰¹

Kur'ân-ı Kerîm'de hevâ kelimesi yirmi yedi yerde geçmektedir.¹⁰² Kur'ân'da genel olarak Peygamber gönderilen ve gönderilen peygamberi inkar eden tüm toplumlar,¹⁰³ Ehl-i Kitap,¹⁰⁴ müşrikler¹⁰⁵ ve bir yerde de hak ve hakikatten sapan bilgi sahibi kimse¹⁰⁶ ve münâfiklar¹⁰⁷ hevâlarına tâbî oldukları için eleştirilmişlerdir. Ayrıca başka bir ayette, adaletten şaşmamaları ve şahitlikte dürüst olup “hevâlarına tâbî olmamaları” konusunda müminler uyarılmışlardır.¹⁰⁸ Hz.Peygamber (sav) de bazı ayetlerde Ehl-i Kitaba,¹⁰⁹ bazı âyetlerde de müşriklerin hevâlarına tâbî olmaması noktasında uyarılmış ve bir ayette de inanmayanlara hitaben, Hz.Peygamber (sav)'in getirdiğinin vahiy olduğu ve onun hevâsından konuşmadığı ifade edilmiştir.¹¹⁰

⁹⁸ Türer, Celal; Ali Kuşat, *Ahlakım*, Diyanet Y., Ankara, 2007, 67

⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XV, 371

¹⁰⁰ İsfehânî, *el-Müfredât*, 849

¹⁰¹ Çağrı, Mustafa, “Hevâ” D.İ.A., İstanbul, 1998, XVII, 274

¹⁰² Bakara 2/87; Mâide 5/70; Enâm 6/119; A'raf 7/176; Furkân 25/43; Kasas 28/50; Rum 30/29; Câsiye 45/24

¹⁰³ Mâide 5/70

¹⁰⁴ Bakara 2/87,120,145

¹⁰⁵ Enâm 6/119

¹⁰⁶ A'raf 7/76

¹⁰⁷ Muhammed 47/16

¹⁰⁸ Nisâ 4/135

¹⁰⁹ Bakara 2/120

¹¹⁰ Necm 53/3

Hz. Peygamber (sav) bir hadislerinde, hevânın şerrinden Allah'a sığınmış,¹¹¹ başka bir hadislerinde, dalâlete düşüren hevânın ümmetine vereceği zarardan endişe ettiğini ifade etmiştir.

Câsiye suresindeki ayetle ilgili olarak, Taberî'nin Said b. Cübeyr'e dayandırdığı bir rivayette; Kureyşli müşrikler bir süre beyaz bir taş olan Uzza putuna tapınmışlar ancak bir zaman sonra görüntü olarak Uzza'dan daha güzel bir put bulmuşlar ve artık yeni buldukları bu puta tapmaya başlamışlardı. İlgili ayetin bu olay üzerine indiği ve Mekke'li müşriklerin bu davranışlarının ayette hevâ'yı ilah edinme olarak nitelendirildiği nakledilmiştir.¹¹²

Hevâsına uyan kimselerin ahlâkî meziyetlerini yitireceği ve aciz, kötü hasletlere bulaşmış, hayâsı azalmış, dinden ilimden uzaklaşmış, ciddiyetten uzak, amaçsızca bir yaşam süreceği aşikardır. Başlangıçta böyle bir hayatı kişiye hoş ve güzel gösteren ise nefis, şeytan ve dünyanın geçici menfaatleridir.

1.1.4.4. Haset

İnsanlarda olan kötü huylardan biri de haset hastalığıdır. Haset, başkasının sahip olduğu maddî veya mânevî imkânların kendisine intikal etmesi veya kıskanılan kişinin bu imkânlardan mahrum kalması yönündeki istek ve niyeti ifade eder.¹¹³ Hadislerde haset kelimesi, bir şeyi sahibinden kıskanmak, onu çekememek mânasında kullanıldığı gibi,¹¹⁴ “*gıpta*” mânasında kullanıldığı da olmuştur.¹¹⁵

Hasedin haram olmasının sebebi Allah'ın kullar arasında yaptığı taksim ve takdire razı olmamayı, teslimiyet göstermemeyi ifade etmesi ve Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edildiği gibi kâfirlerin özelliklerinden birisi olarak sayılmasıdır.¹¹⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de, yahudilerin müslümanları inkârcılığa döndürme yönündeki niyet ve istekleri onların nefislerindeki hasede bağlanmak suretiyle hasedin temelde bir duygu ve niyet meselesi olduğu vurgulanmıştır.¹¹⁷

¹¹¹ Tirmizî, “Deavât”, 127

¹¹² Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezid Ebû Cafer, *Câmi'u'l-Beyân an-Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984, XIII, 150

¹¹³ Çağrırcı, Mustafa, “Haset”, D.İ.A, XVI, 378

¹¹⁴ Ebû Dâvûd, “Edeb” 44

¹¹⁵ Buhârî, “İlim”, 15

¹¹⁶ Âl-i İmrân 3/120

“*Haset ettiği vakit hasetçinin şerrinden Allah'a sığınmak*”¹¹⁸ gerektiğini belirten âyetteki “*hâsîd*” kelimesinden, hasedin insanda kendi tabiatından gelen bir duygu olarak bulunduğu, “*hasede*” fiilinden de bu duygunun bazı kimseleri masum insanların zarara uğraması yönünde bir niyet ve temenniye sevkettiği anlamı çıkarılmıştır.¹¹⁹

Gazzâlî, hasede sebep olan şeylerin, düşmanlık ve kin gütmeye, üstünlük duygusu, kibir, böbürlenme, ulaşılmak istenen şeylerden mahrum kalma korkusu, makam ve mevki tutkusu, nefsin kötülük ve çirkinliği gibi hususlar olduğunu söyler. Gazzâlî, nefsin kötülüğünden kaynaklanan hasedin belli bir sebebinin bulunmadığını ve bu durumdaki insanların, Allah'ın nimetlerini herkesten kıskanan aşağılık bir tabiata sahip oldukları için bunlardaki haset duygusunu tedavi etmenin çok zor olduğunu belirtir.¹²⁰

Hasedin, ferdî ve toplumsal birçok zararı vardır. Başta, haset eden kişi, kardeşinin sahip olduğu bir nimeti, güzelliği çekemeyerek, Allah'ın yaptığı taksim ve takdire rıza göstermiyor, onun iradesine karşı geliyor demektir. Ayrıca Kur'ân'da, mü'minlerin zarara uğramaları halinde bundan en çok sevinecek olan kimselerin kâfirler olduğu beyan ediliyor.¹²¹ Bir mü'min kardeşine haset eden kişinin de, kâfirlerin bir özelliğini taşıması, hiç de küçümsenmeyecek suç ve günâh işlediği anlamına gelir. Üstelik âhirette neden olacağı ceza da unutulmamalıdır. Hasetten vazgeçmek için bu durumu bilmek bile yeterlidir.¹²² Ayrıca haset eden kimsenin içinde sürekli bir ateş yanar. Bu ateş onu yakar, yavaş yavaş eritir. Çünkü birisine haset edildikçe Allah onun nimetini azaltacak değildir. Hatta o kişinin nimetinin artması da sözkonusudur. Bu da hasetçinin hasedini, dolayısıyla rahatsızlık ve sıkıntısını çoğaltır. O halde, bir kişi, dünyadayken yaptıklarının hesabını âhirette vereceğine inanmasa bile, aklın gereği olarak, hasetten kaçınması gerekir.¹²³ Birbirlerinin iyiliğini istemeyen fertlerin oluşturduğu toplumun huzurlu olması

¹¹⁷ Bakara 2/109

¹¹⁸ Felak 113/5

¹¹⁹ Elmahlı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 6402-6403

¹²⁰ Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, III, 433-436

¹²¹ Âl-i İmrân 3/120; Bakara 2/109; Nisâ 4/54

¹²² Özalp, Ahmet, “Hased”, *Ş.İ.A.*, III, 193

¹²³ Özalp, “Hased”, *Ş.İ.A.*, III, 193

mümkün olmadığı gibi, böyle bir toplumun uzun süre ayakta kalması da mümkün değildir.

1.1.4.5. Cimrilik

Cimrilik, Farsça'da "adi, soysuz, alçak" anlamına gelen cimri kelimesinden Türkçe'ye geçmiş olup pintilik anlamında kullanılmaktadır. "Şuh" ve "buhl" kelimeleri Arapça'da aynı anlamı ifade etmektedir. Ancak şuh, öncelikle kişiyi malmülk edinme hırsına sevk eden, harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu, buhl ise bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınmak anlamına gelmektedir. Ayrıca özel olarak mal konusundaki cimriliğe buhl, iyiliğin her türüsünden kaçınacak derecede köklü ve yaygın bir huy halinde bulunan cimriliğe de şuh denilmektedir.¹²⁴

Cimrilik insanda doğuştan var olan bir eğilimdir. Mal biriktirip yığmak da bunun göstergesidir. İnsanoğlunun harcanır korkusuyla, kısıtıkça kısan ve pek cimri olduğunu, hatta bazı insanların diğer insanlara cimriliği emrettiğini, Yüce Allah'ın onlara kendi hazinesinden verdiklerini gizlediklerini Kur'an haber vermekte¹²⁵ ve bu davranışlardan sakınmayı öğütlemektedir.

Mâtürîdî, cimriliği nefsin zulmü olarak görür ve bu hastalığın kendisinde yerleştiği kişi hakkında, kendisine ait olmayan bir şeyi kendisininmiş gibi gördüğü için zulüm işlediğini öne sürmektedir. Çünkü onun genel ahlak anlayışına göre, insanın elinde bulunan bütün nimetler Tanrı'dan geldiği ve doğrudan O'nun fazl ve ikramı olduğu halde kişinin onları gerçekte kendine ait görmesinin hikmete aykırı bir tutum olduğu açıktır. Dolayısıyla, sahip olunan bu nimetler olması gerektiği gibi değerlendirilmediğinden zulüm işlenmiş olmaktadır.¹²⁶

Yüce Allah, kendisinin verdiği şeyde cimrilik yapmak, onu hayır işlerinde harcamamanın iyi olmadığını, cimrilik yapanın pişman olacağını¹²⁷ cimriliğin şer olduğunu, cimrilik edilen şeyin ahirette cimrilik yapanın boynuna dolacağını ve o

¹²⁴ Dini Kavramlar Sözlüğü, 102

¹²⁵ Nisa 4/37; Hadid 57/24

¹²⁶ Şekeroğlu, Sami, *Mâtürîdî'de Ahlak Problemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üni., 2007, 174

¹²⁷ İsra 17/29

insanın cimri olduğuna işaret edeceğini,¹²⁸ cimrilikten korunanların kurtuluşa ereceğini¹²⁹ bildirmiştir.

Yüce Allah, cimriliğin tedavi yöntemi olarak öncelikle mülkiyet hakkı konusunda insanı bilgilendirmekte,¹³⁰ ardından cimriliğin, toplumun yıkılışına sebep olacağı gerçeğini ortaya koyarak uyarmakta,¹³¹ sonra, cimriliğin ahirette azaba sebep olacağını söyleyerek tehdit etmekte,¹³² nihai olarak cimrilik duygusunu cömertlikle kontrol altına almanın bilincini vermektedir.¹³³

Altın ve gümüşü yığıp Allah yolunda harcamayanlara elem verici bir azap olduğunu bildiren¹³⁴ Yüce Allah, cimrilik sebebiyle mal toplayıp yığan kişiyi sonunda Leza cehenneminin çağırıp çekeceğini,¹³⁵ böyle kişilerin leza cehenneminin çekim alanında olduklarını ifade etmektedir.

Hz. Peygamber, cömert ile cimrinin psikolojik hallerini şöyle tasvir etmiştir: *“Mal hırsı, demir zırh gibidir. Cömert insanda yardım arzusu, mal hırsına galip gelir; yardımda bulunduğca üzerindeki sıkıcı zırh gevşer, mal hırsının verdiği gönül rahatsızlığından kurtulur, ferahlar. Aynı zamanda başkalarının ıstıraplarını hafifletmiş olacağından vicdanı huzur bulur. Buna karşılık cimri insandaki mal hırsı, onu gittikçe daralan bir zırh gibi rahatsız eder. İnsanların sıkıntılarını görmekten dolayı ruhen rahatsız olmasına rağmen cimriliği sebebiyle vicdanını rahatlatamaz hayırlı işler yapamaz. Böylece cimrilik huyu kendisini tam bir baskı altına alır.”*¹³⁶ Çünkü onun bedeni yaşlandığı halde içindeki mal ve daha fazla yaşama hırsı hep gençtir.¹³⁷

¹²⁸ Al-i İmran 3/180

¹²⁹ Teğabün 64/16

¹³⁰ Al-i İmran 3/180; Hadid 57/7

¹³¹ Muhammed 47/38

¹³² Al-i İmran 3/180; Tevbe 9/34-35

¹³³ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul, 2007, IV, 502

¹³⁴ Tevbe 9/34

¹³⁵ Mearic 70/18

¹³⁶ Buhârî, "Zekât", 29; Benzer hadis "Zekat", 28, ile ilgili yorum için bkz. Bünyamin Erul, *Hadislerin Dili İlk Hadis Belgesi Hemmâm'ın Sahîfesi*, TDV. Y., Ankara, 2009, 309

¹³⁷ Müslim, "Zekât", 115

1.1.4.6. Yalancılık

Yalan, herhangi bir şey hakkında olduğunun dışında, gerçek dışı ve aslı olmayan söz söylemektir.¹³⁸ Yalan, İslâm'ın şiddetle yasakladığı ve büyük günah saydığı hususlardan biridir. Kur'ân'da, "...*Pis putlardan ve yalan sözden kaçının*"¹³⁹ denilerek, asılsız sözden kaçınılması istenirken, bir taraftan Allah'a ortak koşmanın Allah'a iftira anlamına geldiği ve diğer taraftan yalan söylemenin büyük günahlardan olduğu belirtilmiştir. Ayette, "*yalan sözün*", Allah'a ortak koşma eylemi ile birlikte kullanılması, yalan sözün ne kadar kötü olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴⁰ Kur'ân'ın pek çok yerinde, başta Allah hakkında uydurulan asılsız sözler olmak üzere, yalancılığı ağır biçimde mahkûm eden ifadeler vardır. Daha çok "kezib" kelimesiyle, bazen de bu âyette olduğu gibi "*kavle'z-zûr*" şeklinde anılan asılsız söz söyleme veya yalan bütün kötülüklerin anasıdır. Çünkü yalan, kötülük ve haksızlıkları, çirkinlik ve edepsizlikleri örtbas etmek için başvurulan bir yoldur.¹⁴¹

Yine, "*Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.*"¹⁴² "...*Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola iletmez*"¹⁴³ buyrulurken, insanların yalandan kaçınmaları emredilmiştir. Ayrıca hadislerde, yalan söylemek, münafıklığın alâmeti olarak belirtilmiştir: "*Münafıklığın alameti üç tanedir; (Münafık); konuştuğu zaman yalan konuşur, vaat ettiği zaman döner, sözünü tutmaz, bir şey emanet edildiği zaman ona hainlik eder.*"¹⁴⁴

Kur'ân'da yalan söylemek şöyle dursun, iyice bilmediğimiz bir konuda söz söylemek bile yasaklanmaktadır: "*İyice bilmediğin bir şeyin ardına düşme, arkasına düşme! Çünkü kulak, göz, kalp bunların hepsi yaptıklarından mesuldür*"¹⁴⁵ Bu ayetteki emir, hem bireysel hem de toplumsal hayatta kişinin "bilgi" yerine tahmin ve zanna uymamasını gerektirir. Bu emir, İslâm hayatının ahlâkî, hukûkî, siyasî ve idarî tüm yönlerini kapsar ve bilim, sanat ve eğitim için de geçerlidir. Bu emir,

¹³⁸ Bilmen, *Dînî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*, 106

¹³⁹ Hacc 22/30

¹⁴⁰ Kutup, Seyyid , *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, (trc: M.Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ.Hakkı Şengüller), Hikmet Yay., İstanbul, ts, X, 231

¹⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Y., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Hayrettin Karaman vd.), Ankara, 2004, IV, 23

¹⁴² Ahzâb 33/70

¹⁴³ Mü'min 40/28

¹⁴⁴ Tirmizî, "İman", 14

¹⁴⁵ İsrâ 17/36

toplumun insane hayatında “bilgi” yerine “tahmine” uymanın ortaya çıkardığı birçok problemden korur.¹⁴⁶ Ayette insanın bilmediği bir konuda söz söylemesi, hüküm vermesi, bilgisizce davranması, bilmediği tanımadığı kişiler hakkında ileri-geri konuşması, daha özel olarak yalancı şahitlik yapması, iftira atması, kısaca bilgi sahibi olmadan tahmine göre herhangi biri için maddî veya mânevî zarara yol açacak şekilde konuşması ve hareket etmesi yasaklanmaktadır.¹⁴⁷

Yine Allah Teâlâ "(O Rahmanın kulları), yalan yere şahitlik etmeyen kimselerdir"¹⁴⁸ buyurarak, yalancı şahitlik yapmayanları "Rahmanın kulları" diye övüp, cennete koyacağını bildirmiş ve bunu müminlerin özellikleri arasında zikretmiştir. Yalancı şahitlik yapmak, hem yalan söylemek hem de dolaylı olarak iftira etmektir. Yalancı şahitlik ile kul hakkının ihlal edilmesine ve zulüm yapılmasına sebep olunmuş olur.

Yalancılık, ahlâkın bozulmasına, ailelerin yıkılmasına, toplumun fesadına, işlerin dağılmasına sebebiyet verebilir. Yalan söyleyen kimse insanların gözünden düşer, sözüne itibar edilmez, doğru söylediğine de inanılmaz hale gelir.

Yalan insan vicdanını tahrip eden, kendisine ve topluma karşı saygısını yok eden çirkin bir davranıştır ve günahdır. Yalan, insanların birbirine düşmesine, toplumdaki âhengin bozulmasına sebep olduğu için, çok çirkin bir fiil olarak kabul edilmiştir. Dinimiz, yalan söylemeyi haram kılmış, dünyada da ahirette de huzur, mutluluk ve kurtuluşun doğru söylemekte olduğunu bildirmiştir.

1.1.4.7. Emanete Hiyânet Etmek

“Emanet, “emn” kökünden gelip, korku ve endişeden emniyette, güvende olmaktır. Daha yaygın bir kullanımla, güvenilir bir kimseye koruması için geçici olarak bırakılan şey anlamında kullanılır.¹⁴⁹ Emanet kelimesi, âyet ve hadislerde çok geniş anlamlarda kullanılmıştır. İnsanın, Allah'a, ailesine, içinde bulunduğu topluma, hayvanlara ve doğal çevresine, hatta insanlığa karşı görev ve sorumluluklarından

¹⁴⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 110

¹⁴⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Y., *Kur'an Yolu*, III, 420

¹⁴⁸ Furkân 25/72

¹⁴⁹ Toksarı, Ali, “Emanet”, *D.İ.A.*, XI, 81

tutunuz da, korunmak üzere geçici bir süre için yanında bırakılan eşyaya varıncaya kadar hepsine emanet denmiştir.

“*Hiyânet*” ise, verilen sözde durmamak veya emanete hâinlik etmek anlamındadır. Aynı kökten türeyen “*ihânet*” ise, ihânet maksadıyla insanın şehvetinin harekete geçmesi demektir.¹⁵⁰

İsfehânî, hiyânetle nifakın aynı anlama geldiklerini ancak ihânetin, söz ve emanet konusunda; nifâkın ise din hususunda geçerli olduğunu ifâde ederek, daha sonra bu kelimelerin anlam olarak iç içe geçtiklerini belirtmiştir.¹⁵¹

Kur’ân-ı Kerîm’de hiyânet kelimesi ve türevleri on yerde geçmektedir. Anlam olarak da; ahdi bozma,¹⁵² emaneti terketme ve hiyânet etme¹⁵³ ve Hak dine karşı çıkma ve muhalefet etme anlamlarında¹⁵⁴ kullanılmıştır.

Kur’ân’da emanete sahip çıkmayıp, ihanette bulunmayla alâkalı da şöyle buyrulur. “*Ey iman edenler! Allah'a ve peygamberine hainlik etmeyiniz ki bile bile kendi emanetlerinize hıyanet etmiş olmayasınız.*”¹⁵⁵ Bu ayette, Kurân-ı Kerim ve Sünnette sınırları çizilen ve insanın yüklendiği bu “*emanet*”e karşı görevini yapmamış olanların emanetlerine hıyanet ettikleri açıkça belirtilmektedir. Halbuki hainlik ve yalan, mü'minde bulunmaz. Mevdûdî, “*emanet*”in çok geniş bir terim olup, toplumu yahut bireyi ilgilendirdiğini ve kişiye muhafaza etmesi için emanet edilen tüm şeyleri içerdiğini söyler. Mesela, kişi anlaşma ve ahitleri bozmamalı, toplumun sırlarını açığa vurmamalı veya kendi kontrolüne verilen mal ve görevi kötüye kullanmamalıdır.¹⁵⁶

Mü'minin yüklendiği emanetlerden birisi de kamuya ait işlerdir, yani devlet işleridir. Kur’ân-ı Kerim, devlet işlerinin bir emanet olduğunu dolayısıyla da işi, önce ehline verilmesini emretmekte ve şöyle buyurmaktadır: “*Allah (c.c.) size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz vakit, adâletle hükmetmenizi emrediyor. Allah (c.c.) size ne kadar güzel öğüt veriyor. Şüphesiz*

¹⁵⁰ İsfehânî, Müfredat, 305

¹⁵¹ İsfehânî, Müfredat, 305

¹⁵² Enfâl, 8/58

¹⁵³ Nisâ, 4/105

¹⁵⁴ Tahrim, 66/10

¹⁵⁵ Enfâl 8/27

¹⁵⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, II, 164

Allah her şeyi bilen ve görendir.”¹⁵⁷ Bu âyet-i kerîme emanetlerin ehline verilmesini emrediyor ve ehliyetli olan kimseden emanetin alınmamasını istiyor. Eğer maksat kamu işlerinin aksamadan düzenli bir şekilde yürütülmesi ise bu işe ehil olan birisini getirmek gerekir. Hz. Peygamber “Emânet zâyi olduğu zaman kıyâmeti bekleyin dediğinde, bunun işlerin, ehil olmayanlara verildiği zaman olacağını söyler.”¹⁵⁸

Allah'ın en güzel sûrette yaratıp, diğer varlıklardan seçkin olarak yarattığı insan pek çok emanetler taşımaktadır. İnsanın sağlığı, malı, serveti, yaşamış olduğu tabiat hepsi insana emanet edilmiştir. Özellikle de ailemiz, özellikle çocuklarımız önemli emânetler arasındadır. Çocukların eğitilmesi, her türlü zararlı tutumlardan uzak tutularak, toplum için yararlı bireyler olarak yetiştirilmesi kişinin en önemli görevlerindedir. Bu hususta, Kur'ân'da *"Ey mü'minler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennemden koruyun."*¹⁵⁹ buyurulmaktadır.

Kur'ân'da mü'minlerin özelliklerini belirten, *"emanetlerini ve ahitlerini gözetirler."*¹⁶⁰ *"emanetlerine ve ahitlerine riâyet ederler"*¹⁶¹ gibi ayetler bağlamında özetle ifade edecek olursak, Müslüman fert ve toplum, bütün emanetlerinden sorumludur. Yüce Allah'la yaptığı sözleşmeden, bu sözleşmenin öngördüğü yükümlülüklerden sorumludur. Bu ayeti kerimeler, emanet kavramını, tüm emanet ve sözleşmeleri kapsayacak şekilde genel tutuyor. Mü'minleri emanetlerine ve antlaşmalarına bağlı kimseler olarak tanımlıyor. Emanetler yerine getirilmediği, antlaşmalar gözetilmediği toplumda yeralan herkes, bu kuralları sosyal hayatın temeli olarak görmediği sürece toplum hayatı doğru ve sağlıklı bir görünüm arz edemez. Güven ve huzurun yaygınlaşması için bu ilkelere bağlılık bir zorunluluktur.¹⁶²

İslam emanet ve sözleşme konusunu sıkı tutmuş, ısrarla üzerinde durmuştur. Amaç, toplumsal düzeni, ahlâk, karşılıklı güven ve huzur gibi sağlam esaslara dayandırmaktır. Bu yüzden islâm, emanet ve sözleşmeleri gözetmeyi mümin ruhun

¹⁵⁷ Nisâ 4/58

¹⁵⁸ Buhârî, “Rikak”, 35

¹⁵⁹ Tahrîm 66/6

¹⁶⁰ Meâric 70/32

¹⁶¹ Mü'minûn 23/8

¹⁶² Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, X, 303-304

temel bir özelliği olarak öngörmüştür. Nitekim emanete ihaneti, sözleşmelere bağlı kalmamayı da münafık ve kâfirlerin bir özelliği olarak vurgulamıştır.¹⁶³

1.1.4.8. Zina

Sözlükte “zina” kelimesi; şeri bir akit olmadan cinsel ilişkiye girmek anlamına gelir.¹⁶⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de nikah dışındaki tüm cinsel ilişkiler “zina” olarak kabul edilmiş ve “zina” fiili farklı âyetlerde farklı lafızlarla ifâde edilmiştir. Bu kavramlardan “zina” dokuz,¹⁶⁵ “fuhuş” ve türevleri yirmi dört,¹⁶⁶ “ism” ve türevleri kırk sekiz, “begâ” ve türevleri doksan yedi¹⁶⁷ âyette geçmektedir

İslâm’ın temel amaçlarından biri de nesillerin korunması, sağlıklı bir toplum yapısının oluşturulmasıdır. Toplumların çekirdeğini aile teşkil eder. Zinâ ve fuhuş önce ailenin sağlıklı oluşumunu engelleyip, kurulmuş olan ailenin ise dağılmasına ve perişan olmasına sebep olur. Bu bakımdan dinimiz İslâm, fuhuş ve fuhşa götüren bütün davranışları ve evlilik dışı cinsel ilişki anlamına gelen zinâyı kesin olarak yasaklamış, hatta zinâyâ yaklaştıran tutumları, yolları da haram kılmıştır. Esasen bir kere bu yollara tevessül edildikten, yani insanı zinâ etmeye zorlayan ve cinsi arzuları kabartan bir ortama girdikten sonra, artık, bu arzuların ağır baskısı karşısında irâdenin gücü oldukça yetersiz kalır ve zinâdan korunmak son derece güçleşir. İnsanın bu psikolojik zaafını dikkate alan Kur’ân-ı Kerim, prensip olarak insanı kötülöklere sevkedici sebepleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Nitekim İsrâ suresi 32. ayette; “Zinâyâ yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.” buyrulmuştur. Mevdûdî bu ayet hakkında, Allah’ın, “Zinâyâ yaklaşmayın” buyruğundaki emrin hem bireye hem de bir bütün olarak topluma hitap ettiğini ve toplumun zinâyı önleyici ve ona yönelten sebep ve araçları ortadan kaldırıcı önlemler alıp, zinâyı ortadan kaldırıcı bir çevre oluşturmak için tüm eğitsel ve hukûkî araçları kullanması gerektiğini söyler.¹⁶⁸ Seyyid Kutup ise, zinânın; insanların gayri meşru yoldan kolay bir şekilde şehvi duygularını tatmin etmelerine yol açıp, evlilik

¹⁶³ Kutup, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, XV, 241

¹⁶⁴ İsfehânî, Müfredât, 384

¹⁶⁵ İsrâ 17/32; Nûr 24/2,3; Furkan 25/68; Mümtehine 60/12

¹⁶⁶ Bakara, 27169, 268; Âl-i mran, 3/135; Nisâ, 4/19, 22, 25; Enam, 6/28, 80, Yusuf, 12/24

¹⁶⁷ Ancak bu âyetlerin üçünde “zina” fiilini işlemek anlamında kullanılmıştır. Bu âyetler için bkz., Meryem 19/20, 28; Nûr 24/33

¹⁶⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, III, 107

hayatını zorunlu olmayan, saçma bir hayata dönüştüreceğini ve aileyi gereksiz bir kurum olarak göreceği anlayışına götüreceğini söyler ve bunun, toplum için ölüm olduğunu belirtir.¹⁶⁹ Ayrıca, zinâ yasağının ardından, ayetin sonundaki “*Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur*” denilmesi, zinânın, insanın temiz fitratına ve akl-ı selime aykırı olduğuna işaret etmektedir.¹⁷⁰

Aile kurumuna çok değer veren İslam, ailenin korunabilmesi için gerekli önlemleri almıştır. Cinsel hayat, yalnızca cinsel ilişki olmayıp, şehvetle bakma, koklama, dokunma düşünme ve hayal etme gibi davranış ve ilişki çeşitlerinin, cinselliği kışkırtan etkileri vardır. Aileyi korumak için iffet ve sadâkati öngören Kur’ân, bunları sağlamak ve korumak için yalnızca zinâyı değil, insanı zinâyâ götüren adımları da yasaklamıştır. Bunların dışında, zinâ ve namusa iftira etme cezası, lânetleşme tedbiri, namusla ilgili konularda dedikodu yapmanın kınanması, başkalarının evlerine izinsiz girip çıkmanın yasaklanması hep iffetin ve ailenin korunmasına yönelik tedbirlerdir.¹⁷¹ Bu tedbirlerden sonra, bu hatayı yapan kimseye getirilen ceza Nûr Suresi 2. ayette şöyle ifade edilir: “*Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir gurup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.*”

Özetle ifade edecek olursak İslam; iffetsizlik ve hayasızlık olarak vurgulanan zinâyı kesin olarak yasaklamıştır. Bu yasağın, başta nesebin sübûtu hususunda olmak üzere birçok maddî-mânevî hikmetleri vardır. Günümüzde evlilik dışı ilişki yolu ile birçok cinsel yolla bulaşan hastalıklar mevcuttur. Bu durum, İslâm’ın fuhşu önlemek için getirdiği hukûkî ve ahlâkî tedbirlerin önemini ortaya koymaktadır. Fuhşun çirkinliği sadece sebep olduğu zührevî hastalıklarla sınırlı değildir. Cinsiyet ahlâkı bakımından fuhuş rûhî sapıklıklara ve kadın kişiliğinin en önemli unsuru olan iffetin kaybolmasına sebep olur. İffetin kaybolması kişinin toplum içinde şeref ve itibarını kaybetmesine, bu yüzden de başka ahlâkî kusurları yapabilecek hale gelmesine yol açar. Ayrıca evli oldukları halde zinâ edenler, aile birliğine ve sadakatine büyük darbe vurmaktadırlar. Boşanmalar genellikle zinâ sebebiyle olmaktadır. Boşanma

¹⁶⁹ Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur’ân*, IX, 312

¹⁷⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Y., *Kur'an Yolu*, III, 419

¹⁷¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Y., *Kur'an Yolu*, IV, 94

neticesinde de özellikle çocuklar büyük bir boşluk ve sahipsizlikle karşı karşıya kalmakta ve suça itilmeleri kolaylaşmaktadır. Tüm bunlardan dolayı İslâm, özellikle gençlerin evlenmelerini ve evlendirilmelerini toplumsal sorumluluk kapsamında¹⁷² teşvik etmiş,¹⁷³ evlenme imkânı olmayanların ise, oruç tutarak nefislerine sahip çıkmalarını tavsiye etmiştir.¹⁷⁴ Ayrıca İslâm, bir yandan zinâyı yasaklarken, diğer yandan da bu fiile götürücü unsurları da yasaklamış ve bu fiili işleyenlere şartları olduğu takdirde, maddî ve mânevî cezalar getirmiştir.

1.1.4.9. İçki ve Kumar

Kur'ân'da 'hamr' kelimesiyle ifade edilen içki, insanı sarhoş eden tüm içecekler için kullanılan genel bir isimdir.

Kur'ân'da içkinin haram kılınması ile ilgili farklı merhaleler vardır. Son merhalede Mâide suresi 90 ve 91. ayetlerde; “*Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?*” buyrulurken, içkinin şeytanın işlerinden biri olduğunu bildiren ve içki içmeyi yasaklayan ayetler nazil olmuştur. “*Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?*” ifadesi, kesinlikle vazgeçmenin gerekliliğini anlatan belîğ bir sorudur.¹⁷⁵ İslâm'dan önce Araplarda çok yaygın bir şarap içme alışkanlığı bulunduğu için, Allah Teâla ilk müslümanları yavaş yavaş içki yasağına alıştırmış, önce onun zararının faydasından çok olduğunu bildirmiş, sonra içkili namaz kılmayı yasaklamış ve en sonunda bu ayetle kesin olarak sarhoşluk veren içkileri içmeyi haram kılmıştır. Yani, hüküm ihtiva eden bu ahkam ayeti, hükümle ilgili ortam oluştuktan sonra indirilmiştir.¹⁷⁶

İçkinin zararları sayılamayacak kadar fazladır. Kişinin utanma duygusunu kaldırdığı gibi akli melekelerini de zayıflattığı için kişiyi ahlâksızlığa ve kötü işleri

¹⁷² Küçük, Ahmet, *Kur'ân'da Toplumsal Sinanma*, Beyan Y., İstanbul, 2007, 229

¹⁷³ Nûr 24/32, 33

¹⁷⁴ İbn Mâce, “Nikâh”, 1

¹⁷⁵ Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, (trc: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşâret Y., İstanbul, 1999, I, 213

¹⁷⁶ Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 304

yapmaya sevkeder. Kişinin, öfkelenmesine ve insanlara zarar vermesine, hatta ailelerin yıkılmasına sebep olur.¹⁷⁷ İnsanın, sorumluluklarını bilmesini sağlayan akli ortadan kaldırdığı gibi, insanı kötü ve yalan sözler söylemeye sevkeder.¹⁷⁸ İnsanın aklını örterek, bedenine zarar verip birçok hastalığa da neden olur ve ölümlere yol açar.

İslâm içki kullanmayı yasakladığı gibi, uyuşturucu kullanmayı da yasaklamıştır. Bu yüzden morfin, afyon, kokain, eroin, esrar v.b. uyuşturucular, kesinlikle haramdırlar. Uyuşturucu kullanmak, sadece akli ve düşünceyi işlemez hale getirmekle kalmaz, insanın sinir sistemini, akli dengesini ve beden sağlığını da bozar. Kendisinde doğuştan var olan tabîî hasletleri ve güzellikleri yokeder. İnsanı insan olmaktan çıkararak adeta hayvanlaştırır. Uyuşturucu tiryakileri Allah'ın en büyük lutfu olan iradelerini de artık kullanamaz, kendilerine sahip olamaz, kârını zararını seçemez hale gelirler. Bu duruma düşen kimseler artık günahkâr olmaktan çok rûhen ve aklen hasta kimselerdir.¹⁷⁹

Uyuşturucu bağımlılığı başka kötülöklere de yol açar. Akli dengesi bozulan ve iradelerine sahip olamayan bu kişiler çalışamaz, para kazanamaz, ellerindeki mal ve mülke sahip çıkamaz, herşeylerini elden çıkarırlar. Neticede hırsızlık yapmaya hatta türlü türlü ahlâksızlıkla ihtiyaç duydukları parayı ellerine geçirmeye çalışırlar. Bahsedilen sebeble İslâm, tıbbî maksadla ve hekim denetiminde alınan morfin ve narkoz hâric bütün uyuşturucu maddelerini, azıyla çoğuyla, haram kılmıştır.¹⁸⁰

İçki ve uyuşturucu gibi kumar da, aile fertlerini ve toplumu menfi yönde etkiler. Sosyal bunalımların kaynağı olan işsiz ve güçsüzlerin artmasına sebep olur. Mâide sûresinin 90. âyetinde “*meysir*” diye ifade edilen bir çeşit kumar oyununun ve “*ezlâm*” kelimesiyle, gelecekte her türlü kehanette bulunup haber verme anlamına gelen oyunların şeytan işi birer pislik olduğu bildirilmektedir.¹⁸¹

¹⁷⁷ Kardâvî, Yusuf, *İslâm Hukuku Evrensellik –Süreklilik* (trc: Yusuf Işıcık, Ahmet Yaman), Marifet Y., İstanbul, 74

¹⁷⁸ Kiraz, *Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri*, 292

¹⁷⁹ Uludağ, Süleyman, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, T.D.V. Y., Ankara, 2006, 145

¹⁸⁰ Uludağ, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, 146

¹⁸¹ Esed, *Kuran Mesajı*, I, 185

İslam, kumarı yasaklarken, belli bir şeklini değil, mana ve neticesini hedef almıştır. Yani hangi aletle veya metotla oynanırsa oynansın, sonucunda taraflardan biri kâr-zarar görüyorsa kumar gerçekleşmiş olur. Mâide Suresi 91. ayette kumar, hem haram kılınmakta, hem de haramlığının bazı hikmetleri ve sonuçları belirtilmektedir. Bu ayette belirtilen hikmetlerden ve sonuçlardan bazıları şunlardır: Kumar, ibadete engel olup, insanlar arasında kin, nefret gibi kötü duyguların ortaya çıkmasına neden olur. Kumar nedeniyle çoğu zengin aileler, fakir düşer. Kumara alışanların para ve servetlerini kaybetmelerinden dolayı intihar ettikleri de görülür. İslâm'da asli ve tabii kazanç yolu emektir. Müslümanın hayat ve kazancı şansa ve tesadüflere bağlı olamaz.¹⁸² Bu bakımdan İslâm, Müslümanı, çalışmadan başkalarının sırtından veya gayri meşru yollardan kazanç elde etmekten şiddetle sakındırmış ve kazancının nereden ve nasıl geldiğine dikkat edip, kazancında helal olan şeylere yönelmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁸³

Buraya kadar ahlâkî yozlaşmaya götüren davranışları dokuz başlık altında inceledik. Ama ahde vefasızlık, zulüm etmek, hayasızlık, hırsızlık yapmak, adam öldürmek, söz taşımak, rüşvet alıp vermek, faiz alıp vermek, israf, iftira, kötü lakap takma gibi olumsuz davranışlarda kişinin ahlakının zayıflamasına ve sürekli bu hataları tekrarlamaya başladığında ise kaba, insanlık vasfını yitirmiş, vicdanı yok olmuş, insanlar arasında sevilmeyen, hayata tutunamayan bir insan haline gelmesine sebep olur.

1.1.5. Ahlaki Yozlaşma ve Hümeze Suresi

Hümeze suresinde "*insanları aşağılamak için arkalarından konuşma, imalı ve kinayeli sözlerle onlara dokundurma, kaş, göz ve mimikleriyle onları eğlenceye alma vb. davranışları*"¹⁸⁴ sergileyenler yerilerek, karşılaşacakları akibet anlatılmaktadır. Genel anlamda surede alay etme ve gıybet konusu işlenmektedir. Bu iki davranış da, insanın sonradan huy edineceği ve kişinin ahlâkî açıdan yozlaşmasına sebep olacak olumsuz davranışlardandır.

¹⁸² Karaman, Hayrettin, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, İz Y., İstanbul, 2006, 134

¹⁸³ Bakara 2/168; Nisâ 4/29; Mâide 5/88

¹⁸⁴ Şimşek, *Basilmamış Tefsir Çalışması*, Hümeze Suresi kısmı

İslam, ahlaki yüceliğe değer verip yüce ahlaklı insanlar yetiştirmeyi amaçladığı için bu tür davranışları çirkin görerek yasaklar. Yüce Allah sosyal ahlakın ayakta tutulması için insanların birbirlerini alaya almalarını yasaklamış¹⁸⁵ bu yasağa uymamanın sonucunun da Hutame'ye atılmak olacağını belirterek insanları bu davranışlardan caydırmak istemiştir. Kur'an, insanlarla alay ederek, gıybetlerini yaparak, onları küçümseyerek kalplerini kıran, gönüllerini yıkan ve onları derinden üzenlerin, kalplerin derinliklerine işleyen kırıp geçiren bir ceza ile cezalandırılacaklarını haber verir. Hümeze suresi, insanların, kazandıklarını biriktirip, mallarının çokluğuna güvenerek her türlü alay, gıybet, azgınlık ve şımarıklık yapmalarının önüne geçmeyi amaçlamakta; dünyadaki mal, mülk ve makamın insanı ebedileştirmeyeceğine, yanlış kullanılması halinde onu azaba sürükleyeceğine işaret etmekte ve Allah'ın verdiği malı O'nun yolunda kullandırmayı amaç edinmektedir.

İleriki bölümlerde alay ve gıybet konuları derinlemesine işleneceğinden şimdi Hümeze suresini incelemeye başlayalım.

1.2. HÜMEZE SURESİNE GENEL BAKIŞ

1.2.1. İndiği Yer ve Zaman

Bir sure veya ayetteki maksatları çok iyi anlayabilmemiz için indiği yeri, zamanı ve hangi sure veya ayetten sonra indiğini bilmemiz önemlidir.

Hümeze surenin Mekki olduğu hususunda kaynaklar ittifak etmişlerdir.¹⁸⁶ Nitekim İbn Merduye'nin yaptığı rivayete göre, İbn Abbas şöyle demiştir: “Hümeze Suresi Mekke'de inmiştir”.¹⁸⁷ Ancak Hibetullah bin Selâme(ö. 410/1019) surenin medeni olduğuna dair bir kavil de nakletmiştir.¹⁸⁸

Hümeze suresinin, Kıyamet suresinden sonra, Mürselât suresinden önce nâzil olduğuna dair rivayetler dikkate alındığında Hz. Muhammed'in peygamber oluşunun üç veya dördüncü yılında indiği söylenebilir. Bu yıllar, İslam'ın gösterdiği gelişme

¹⁸⁵ Hucurat, 49/11

¹⁸⁶ Suyuti, Celaleddin, *ed-durru'l-Mensûr fi Tefsîri'l-Me'sûr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, VIII, 623; Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu y., İstanbul, ts. , XIII, 6890

¹⁸⁷ Şevkânî, Muhammed Ali b. Muhammed, *Fethü'l-kadîr*, Mısır, H. 1351, V, 478

¹⁸⁸ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Kureşî el-Bağdâdî, *Zâdü'l- Mesîr Fî İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebü'l-islâmî, Dimeşk, 1984, IX, 226

karşısında Mekke müşriklerinin telaşa kapılıp onu durdurmak ve engellemek için birtakım tedbirlere başvurdukları ve başta Resûl-i Ekrem olmak üzere Müslümanların ileri gelenlerini kötileyip gözden düşürmeye çalıştıkları yıllardır.¹⁸⁹

Bizce de, surenin muhtevâsı, kısa ve çok etkili, vecîz ifadeler içermesi, Mekkî sûrelerde bulunan cinâs ve benzeri edebî san'at ve özellikleri taşıması, sûrenin Mekke döneminde indiğini söyleyenleri kuvvetle desteklemektedir.

1.2.2. Nüzul Sebebi

Sure veya ayetlerdeki ilahi maksatları kavramak, onlardan hüküm çıkarmak ve yanlış sonuçlara varmamak için o sure veya ayetlerin iniş sebebini bilmek de büyük bir önem arz etmektedir.

Hümeze suresinde verilmek istenen mesajı anlamamıza yardımcı olacağından, surenin iniş sebebi hakkındaki ulaşabildiğimiz rivayetleri aşağıda veriyoruz:

- 1- Ata ve Kelbî, bu ayetin, insanları ayıplayan, bunlarla eğlenen, onların gıybetini yapan, özellikle de Hz. Peygamber hakkında böyle davranan, Ahnes b. Şureyk hakkında nazil olduğunu söylerler,¹⁹⁰ Suddî'nin tahricine göre de, bu sure Ahnes b. Şureyk hakkında inmiştir.¹⁹¹ Fakat müfessir Âlûsî; Ahnes b. Şureyk'in daha sonra müslüman ve müellefe-i kulûb'dan olmakla bu ayet-i kerîmenin onun hakkında inmiş olmasını uzak bir ihtimal olarak ifade eder.¹⁹²
- 2- Mukâtil¹⁹³ ve İbni Cüreyc¹⁹⁴ ise surenin Velid b. Muğire hakkında nazil olduğunu söylemişler; Mukâtil, Velid'in, Hz. Peygamber'i gıyabında çekiştirip, yüzüne karşı ileri geri konuşan biri olduğunu söylemiştir.
- 3- Muhammed b. İshak ve Süheyli ise "Biz bu surenin Ümeyye b. Halef hakkında indiğini dinledik, durduk." demişlerdir.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Işık, Emin, "Hümeze Suresi", D.İ.A., İstanbul, 1989, XVIII, 483-484

¹⁹⁰ Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1981, XXXII, 91

¹⁹¹ Suyûtî, Celaleddin, *Esbabu Nüzûli'l-Kur'an*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabi, yy., ts., 220

¹⁹² Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud, *Rûh'ul-meânî fi Tefsîr'il-Kur'ân'il-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*, Beyrut, ts., XVI, 413-414

¹⁹³ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr'i-Kebir*, trc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret y., İstanbul, 2006, IV, 451

¹⁹⁴ Maverdî, Ebu'l Hasen, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., VI, 336

- 4- Urve'nin görüşü ise bu surenin As b. Vail es-Sehmi hakkında indiği yönündedir.¹⁹⁶
- 5- Ammâr'ın görüşü ise bu surenin Ubeyy b. Halef hakkında indiği yönündedir.¹⁹⁷
- 6- Ebu Hayyan ise şöyle diyor: Ahnes b. Şureyk veya As b. Vail, Cemil b. Âmir, Velid b. Muğire ya da Ümeyye b. Halef hakkında indiğine dair sözler vardır. Tamamı hakkında inmiş de olabilir. Aslında bu vasıfları taşıyan herkes için geçerlidir.¹⁹⁸
- 7- El- Ferrâ ise “Lafzın umumi olması, onunla belli bir şahsın kastedilmiş olmasına ters değildir. Bu tıpkı, bir insanın sana, “Artık seni hiç ziyaret etmeyeceğim” demesine karşı, “Beni ziyaret etmeyi, ben de ziyaret etmem” demek suretiyle bu genel cümleyle tek onu kastetmen gibidir.”¹⁹⁹ diyerek görüşünü belirtmiştir.
- 8- İbni Cerir et-Taberi (ö. 310) bu surenin Cemil b. Amir veya Ahnes b. Şureyk hakkında indiğini söyleyenlerin görüşüne yer verdikten sonra şöyle denilmesinin en uygun olacağı görüşündedir: “Allah hümeze ve lümeze grubuna giren her bir kişiyi ve kim olursa olsun yolu, bu yol olan herkesi içine alacak şekilde umum ifade kullandı.”²⁰⁰

Surenin nüzul sebebiyle ilgili olarak tefsirlerde her ne kadar farklı isimler zikredilse de bizce, surede geçen ifadelerdende anlaşılacağı üzere, surede geçen uyarı ve tehdit, bu yanlışları yapan herkese yöneliktir.

1.2.3. Surenin İsmi ve Ayet Sayısı

Sure ismini 1. ayette geçen, “*başkalarını arkadan çekiştirip kötümeyi huy edinen kimse*” anlamındaki hümeze kelimesinden alır. Sahifelerde ve tefsirlerin

¹⁹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 91

¹⁹⁶ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IX, 226

¹⁹⁷ Maverdi, *en-Nüket*, VI, 336

¹⁹⁸ Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhit*, Mektebetü's-Saâdet, yy., H. 1328, VIII, 510

¹⁹⁹ Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, 1967, XX, 183

²⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX, 293

çoğunda “*Hümeze suresi*” diye isimlendirilen bu sureden Sahih-i Buhari’de ve bazı tefsirlerde “*Veylün Liküllü Hümeze Suresi*” diye de bahsedilmiştir. İbni Cerir de surenin tefsirine bu ismi kullanarak başlamıştır.²⁰¹ Fîruzâbâdî bu sureyi “*Hutame Suresi*” diye isimlendirmiştir. Bu kelimenin surede geçiyor olması sebebiyle bu isimlendirmeyi yapmıştır.²⁰²

Hümeze suresinin ayet sayısı ittifakla dokuzdur.²⁰³ Otuz kelime ve yüz otuz harften müteşekkildir. Mukâtil tefsirinde kûfiyyûna göre bu sure dokuz ayettir diye belirtmiştir.

1.2.4. Surenin Fazileti

Kur’an’ın üstünlüklerine dair ilk bilgiler yine Kur’an’dadır. Hadislerde de Kur’an’ın faziletlerine dair bilgiler vardır. Suyûtî bunları Kur’an’ın bütünüyle ilgili ve her bir surenin faziletine dair olanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Ayrıca bazı ayetlerin faziletine dair rivâyetler de vardır.²⁰⁴ Fakat gerek surelerin fazileti, gerekse bazı ayetlerin faziletleri hakkındaki rivâyetler içinde sahîh olanların yanında, zayıf veya mevzû olanlar da vardır. Hatîb Şîrbînî (ö.977/1570) *es-Sirâcu’l-Münîr* isimli tefsirinde dokuz sûre (Bakara, Nahl, Kehf, Secde, Duhân, Vâkıa, Zilzâl, Tekâsür, Nâs) dışındaki 105 surenin faziletleri ile ilgili Beydâvî’nin, Zemahşerî’den naklettiği hadisleri zikretmekte ve hepsinin de mevzû olduklarını söylemektedir.²⁰⁵

Surelerin faziletleriyle ilgili mevzû rivâyetlerde bulunulmasının en önemli sebebi Kur’an’a teşvik etmek olmuştur.

Hümeze suresinin faziletiyle ilgili rivâyet bize kadar ulaşmıştır. Fakat bu rivâyete gerek Fezâilü’s-Suver kitaplarında, gerekse Buhârî ve Müslim gibi mu’teber hadis kitaplarının ilgili bölümlerinde rastlayamadık. Şimdi, bize ulaşan rivâyete ve hakkındaki hükme yer verelim.

Hümeze suresinin faziletine dair Übey b. Ka’b’dan rivayet edilip bazı tefsir kitaplarında yer alan²⁰⁶ ve “*Allah Hümeze suresini okuyana, Muhammed ve*

²⁰¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXX, 291

²⁰² İbni Âşûr, Muhammed Tahir, *Tefsiru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Daru’t-Tûnusiyye, yy., ts., XXX, 535

²⁰³ İbni Âşûr, *Tefsiru’t-Tahrîr*, XXX, 535

²⁰⁴ Aydemir, Abdullah, *Fezâilu’l-Kur’an md.*, D.İ.A, İstanbul, 1995, XII, 533

²⁰⁵ Demirci, Muhsin, *el-Hâtib eş-Şîrbînî ve Tefsîri*, M.Ü.İ. Fak. Dergisi, 1986, sy. 4, 396

²⁰⁶ Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım, Mahmûd ibn Ömer, *el-Keşşâf ‘an Hakâiki’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fi*

ashabıyla alay edenlerin sayısınca on kat ecir verir.” anlamındaki hadisin uydurma olduğu kabul edilmiştir.²⁰⁷

1.2.5. Surenin Kendisinden Önceki ve Sonraki Surelerle Münasebeti

Ayet ve sureleri anlamada tenasüb (bağlam) bilgisi çok önemlidir. Ayetlerin iniş zamanı ve iniş sebepleri farklı olmakla beraber aralarında sıkı bir bağ vardır. Kur’ân-ı Kerîm’in sureleri arasında da kesin bir bağ vardır.²⁰⁸ Ayetler veya sureler arasındaki bu bağı incelemek, Kur’an’ın temel prensiplerini çok iyi kavramayı, nazmını ve mucizevî açıklamalarını çok iyi bilmeyi, ayetlerin indiği atmosferi tekrar yaşamayı ve teneffüs etmeyi gerektiren hassas bir konudur.²⁰⁹ Bağlam bilgisi sahasında kendini gösteren müfessirler tefsirlerinde bu münasebetlere temas etmişler, ayetler arasında münasebet olmadığını iddia edenler ise eserlerinde bu hususa değinmemişlerdir.²¹⁰

1.2.5.1. Mushaf Sırasına Göre Önceki Sureyle Münasebeti

Hümeze suresi mushafta Asr suresinden sonra 104. sure olarak gelmiştir.

Asr Suresi’nin, kendisinden sonra gelen Hümeze Sûresi ile de ilgisi vardır. Zira Hümeze Sûresi, zarar edenlerin niteliklerini ve zarar etmelerinin alâmetini belirtmek üzere gelmiştir. Yani, Asr suresinde zarardan kurtulma yolları, Hümeze Suresi’nde ise zarara düşme sebepleri anlatılmıştır.²¹¹

Âlûsî, Hümeze Suresi’nin tefsirinde şöyle der: “Bir önceki surede (Asr suresinde), Allah Teâlâ istisna edilenler dışında insanların ziyanda olduğunu bildirince Hümeze suresinde de ziyan edenlerin bazı hallerini açıklamıştır.²¹² Zemahşerî de, “*Hümeze suresindeki “İnsanları diliyle çekiştirmek, kaş ve gözüyle*

Vücûhi ’t-Te ’vil, Riyad, 1998, VI, 429; Ebu’s-Suud, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü ’l-Akli ’s-Selim ilâ Mezâye ’l-Kur ’ani ’l-Kerim*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, ts., VI, 470

²⁰⁷ Bkz. İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû ’ât*, (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine, 1966, I, 239-241;

Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulumi ’l-Kur ’an*, I, 432

²⁰⁸ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 204

²⁰⁹ Müslim, Mustafa, *Kur ’ân Çalışmalarında Yöntem, Konulu Tefsîre Metodik bir Yaklaşım* (trc. Salih Özer), Ankara, 1993, 89

²¹⁰ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 205

²¹¹ bkz. Suyûtî, *Tenâsüku ’d-Dürer fî Tenâsübi ’s-Suver* (thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut, 1986, 143

²¹² Âlûsî, *Rûh’ul-Meânî*, XXX, 229

*işaretler yapıp alay etmek” kişiye cennette sonsuz hayatı kazandıran salih amelin zıddıdır” demiştir.*²¹³

Elmalılı Hamdi Yazır müciz bir şekilde iki sure arasındaki münasebeti şöyle açıklamış: Bizlerin de asrımızın gidişini ve ömürlerimizin geçişini anlayıp düşünerek birbirlerimize hak ve sabır tavsiye etmeye ve Hak Teâlâ’ya kâmil bir iman ile güzel amellere başarı dilemeğe ihtiyacımız ne kadar çok! Ne kadar çok!... Buna mukabil böyle hak ve hayır tavsiye eden müstesnalarla alay ederek onlara türlü türlü ta’nu teşni’ edenlerin de had ve hesabı yok, fakat bunun üzerine bilhassa öylelerinin hüsrânındaki şiddeti beyan için de Hümeze suresi geliyor.²¹⁴

Bizce de Asr suresinde dilimizi hakkı ve sabrı tavsiyede kullanmamız gerektiği vurgulanırken, Hümeze suresinde ise dilini, yasaklanmış olan gıybette ve alayda kullananların karşılaştıkları azap anlatılmaktadır. Asr suresinde hüsrândan kurtuluşun şifreleri verilirken, hümeze suresinde ise uçuruma sürükleyen davranışların bazısından bahsediliyor.

1.2.5.2. Mushaf Sırasına Göre Sonraki Sureyle Münasebeti

Hümeze suresi haddi aşarak peygambere ve müminlere dil uzatan, onlarla alay eden, arkalarından konuşan isyankârların daha ziyade ahirete bakan kötü akıbetlerini zikretmektedir. Fil suresi ise Cenâb-ı Hakk’ın dünyada iken böyle zalimlere haddini bildirebileceğini hatırlatır. Allah Teâlâ hiçbir zaman müminleri yalnız bırakmamış, tarih sahnesindeki bazı olaylarla desteğini açık bir şekilde tüm insanlara göstermiştir.

1.2.5.3. Nüzul Sırasına Göre Önceki Sureyle Münasebeti

Nüzul sırasına göre Hümeze suresi, Kıyamet suresinden sonra 32. sure olarak indirilmiştir. Kıyamet suresi, kıyamet ve ölüm ahvalini beyan ile başlamış, insanın mükellefiyeti, hayatı ile gayesinin ebedî hayat olduğunu anlatmak üzere ölümlerin diriltilmesine, Allah’ın kudretini ispat ile son bulmuştur. Kıyamet suresinde insanoğlunun yeniden dirildikten sonraki gideceği yer olan “cennet” ve “cehennem” deki halinden çok sıklıkla bahsedilmiş, Hümeze suresinde ise bu hususlardan

²¹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 428

²¹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX, 6084

özellikle de cehennem teferruatlı bir şekilde anlatılmıştır. Yine Kıyamet suresinde Allah mealen “Hayır! Doğrusu siz, çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyor, ahireti bırakıyorsunuz.”²¹⁵ buyurmuştu. Hümeze suresinde de “O ki, mal toplamış ve onu sayıp durmuştur. (O), malının kendisini ebedî kılacağını zanneder.”²¹⁶ buyurarak iki surede de dünyevileşme yerilmiş ve ahiret vurgusu yapılmıştır.

1.2.5.4. Nüzul Sırasına Göre Sonraki Sureyle Münasebeti

Nüzul sırasına göre Hümeze suresi, Mürselat suresinden önce 32. sure olarak indirilmiştir. Hümeze suresinde alaycıların ve arkadan çekiştirerek inananlarla istihza edenlere uygulanacak ceza edebi bir şekilde anlatılırken, Mürselat suresinin başında ise müminlere yaptığı vaadi ve zalimlere de yaptığı tehdidi gerçekleştireceğine yemin etmekte, arkasından bunun vaktini ve alâmetlerini de: “Yıldızlar söndürüldüğü zaman” buyruğu ile dile getirmektedir. Kâfirlerin nitelikleri uzun uzadıya anlatılırken, müminlerin niteliklerinden özetle söz edilmiştir.

1.2.6. Surenin Dil Açısından Tahlili

1.2.6.1 Surenin İrabı

1. Ayet

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

وَيْلٌ: Mübtedadır. Merfûdur. Lafız beddua anlamında olduğu için kelime nekra olarak getirilmiştir.

لِّكُلِّ: Habere müteallıktır.

لُّمَزَةٍ: Hümeze kelimesinin sıfatıdır. Onun gibi cer durumundadır

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ: Cümlesi, ibtidâiyye cümlesi olduğu için irabtan mahalli yoktur.

لُّمَزَةٍ - هُمَزَةٍ: Mübalağa sığasında gelmiştir. Sonlarındaki “te” harfi mübalağa içindir.

2. Ayet

الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ

²¹⁵ Kıyamet, 75/20

²¹⁶ Hümeze, 104/2-3

الذِّي : İsmi Mevsuldur. Külli kelimesinden bedel olduğundan mahallen mecrûrdur.

جَمَعَ مَالًا : Cümlesi, sıla cümlesi olduğu için irabtan mahalli yoktur.

وَعَدَّدَهُ : Cümlesi, öncesindeki sıla cümlesine, başındaki “vav” harfiyle atıf yapıldığından irabtan mahalli yoktur.

3. Ayet

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ

... يَحْسَبُ : Cümlesi, عَدَّدَ fiilinin failinden haldir, bu sebeble mahallen mansûbtur.

أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ : Müevvel masdarı, يَحْسَبُ fiilinin iki mefulu yerine geldiği için mahallen mansûbtur.

أَخْلَدَهُ : Cümlesi, أَنَّ ‘nin haberi olduğu için raf mahallindedir.

4. Ayet

كَلَّا لِيُنَبِّدَنَّ فِي الْحُطَمَةِ

كَلَّا : Rad’ ve zecr içindir.

لَ : Mukadder kasemin lâm’ıdır.

يُنَبِّدَنَّ : Müzari meçhul fiil olup fetha üzere mebnidir. Mahallen merfû’dur. Nâibi fail ise gizli zamir olan هُوَ zamiridir. Sonundaki nûn tekit içindir.

فِي الْحُطَمَةِ : Müteallakı يُنَبِّدَنَّ fiilidir.

... يُنَبِّدَنَّ : Cümlesi, mukadder kasemin cevabı olduğu için irabtan mahalli yoktur.

Mukadder kasem cümlesi de isti’nâfiyye cümlesi olması sebebiyle irabtan mahalli yoktur.

5. Ayet

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ

“Vav” harfi i’tirâdıyyedir.

مَا : Soru ismidir. Mübtedadır ve raf mahallindedir.

... مَا أَدْرَاكَ : Cümlesi, i’tirâdıyye cümlesi olması sebebiyle irabtan mahalli yoktur.

... أَدْرَاكَ : Cümlesi, mübteda olan مَا ‘nın haberidir. Mahallen merfûdur.

مَا الْحَطْمَةَ : İsim cümlesi, أَذْرًا fiilinin ikinci mefulu bih'idir. Mahallen mansûbtur.

الْحَطْمَةَ : Mübalağa sığasında gelmiştir. Sonlarındaki “te” harfi mübalağa içindir.

6. Ayet

نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ

نَارُ : Mahzûf mübtedanın haberidir. Mübtedanın takdiri ise هِيَ zamiridir.

نَارُ : الْمُوقَدَةُ Kelimesinin sıfatıdır. Merfûdur. Raf alameti son harfteki dammedir. İsmi mefûldür.

نَارُ اللَّهِ (هي): Cümlesi, İsti'nâfiyye-i beyâniyye cümlesi olması sebebiyle irabtan mahalli yoktur.

7. Ayet

الَّتِي تَطْلُعُ عَلَى الْأَفْقِ

الَّتِي : İsmi Mevsûldür. نَارُ kelimesinin ikinci sıfatıdır. Mahallen merfûdur.

عَلَى الْأَفْقِ : Müteallakı تَطْلُعُ fiilidir.

تَطْلُعُ... : Cümlesi, sıla cümlesi olduğundan irabtan mahalli yoktur.

8. Ayet

إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّاةٌ

عَلَيْهِمْ : Müteallakı مُّوَصَّاةٌ kelimesidir.

إِنَّهَا عَلَيْهِمْ... : Cümlesi, isti'nâfiyye cümlesi olduğundan irabtan mahalli yoktur.

9. Ayet

فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ

عَمَدٍ : Müteallakı، إِنَّ 'nin mahzûf ikinci haberidir.

مُّمَدَّدَةٍ : عَمَدٍ kelimesinin sıfatıdır. Kesra ile mecrûdur. İsmi mefûldür.²¹⁷

²¹⁷ Sâfi, Mahmud, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'an ve Sarfi Beyânihi me'a Fevâidi Nahviyyetin Hâmmetin*, Dâru'r-Raşid, Dımeşk, 1998, XV, 302-305

1.2.6.2. Surenin Kırâat Farklılıkları

1. Ayet

وَيَلُّ لَكُلُّ هُمَزَةً لَمَزَةً

وَيَلُّ لَكُلُّ هُمَزَةً لَمَزَةً: Çoğunluk "mim" harflerini fethalı olarak okumuştur.

وَيَلُّ لَكُلُّ هُمَزَةً لَمَزَةً: Ebu Cafer Muhammed b. Ali ve el-A'rec "mim" harflerini sakin olarak "هُمَزَةً لَمَزَةً" şeklinde okumuşlardır. Eğer onların böyle okudukları, onlardan sahih olarak nakledilmiş ise, o takdirde bu lafızlar ism-i meful manasınadır. Bu da, insanlar kendisi hakkında kaş göz işaretleri yaparak onun hallerine gülsünler ve kendisinin gıybetini yapmak zorunda bırakacak şekilde insanlara karşı davranışlar sergileyen kimse demek olur.²¹⁸

وَيَلُّ لَكُلُّ هُمَزَةً لَمَزَةً: Abdullah b. Mesud, Ebu Vâil, en-Nehaî ve el-A'meş ise "her" anlamındaki كُلُّ lafzını zikretmeyerek: "Veylün li'l-hümezeti'l-lümezeti" şeklinde okumuşlar. Humeze ve lümezenin (yani insanları arkadan çekiştirip, yüzlerine karşı onlarla alay eden kimselerin) vay haline" diye okumuşlardır.²¹⁹

وَيَلُّ لَكُلُّ هُمَزَةً لَمَزَةً: İbni Mesud كُلُّ lafzını zikretmeyerek okumuştur.²²⁰

2. Ayet

الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ

الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ: Nafi, İbni Kesir, Ebû Amr, Asım, Yakub, "mim" harfini şeddesiz okumuşlar, çoğunluk ise "dâl" harfini şeddeli olarak okumuşlardır.²²¹

الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ: İbn Âmir, Hamza ve el-Kisâi, Halef, Ebû Cafer, "جَمَعَ" fiilini şeddeli okumuşlardır.²²² Ebu Ubeyd de daha sonraki وَعَدَّدَهُ "Onu tekrar tekrar sayandır" buyruğu dolayısıyla şeddeli okuyuşu tercih etmiştir.²²³

الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ: el-Hasen, Nasr b. Asım ve Ebu'l-Aliye ise "toplayıp" anlamındaki "جَمَعَ" fiilini şeddesiz okumuşlardır. Aynı şekilde; "onu tekrar tekrar sayandır"

²¹⁸ Kurtubî, *el-Cami*, XX, 182

²¹⁹ Kurtubî, *el-Cami*, XX, 182

²²⁰ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Nşr., ts., XI, 91

²²¹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IX, 228

²²² Ed-Dânî, Ebû Âmir, *Câmi'u'l-Beyân Fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûre*, thk. Muhammed Kemal Atik, T.D.V. y., Ankara, 1999, II, 493

²²³ Kurtubî, *el-Cami*, XX, 183

anlamındaki fiili de; “وَعَدَدَةٌ” şeklinde şeddesiz okumuşlar ve böylelikle şeddeli olan harfin muzaaf olduğunu göstermişlerdir. Çünkü bunun aslı عَدَّ fiilidir demişlerdir. Ancak böyle bir okuyuşun açıklanabilmesi uzak bir ihtimaldir. Çünkü mushafta bu, iki dâl ile yazılmıştır.²²⁴ Bu vecih, çoğunluğun kırâatine aykırı olduğundan ve manası da bu konudaki delillere uygun olmadığından Taberî tarafından caiz görülmemiştir.²²⁵

3. Ayet

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَةٌ

يَحْسَبُ : Ebû Cafer, İbn Âmir, Hamza, Âsım “sin” harfinin fethası ile okumuşlardır.²²⁶

يَحْسِبُ : Cumhur ise “sin” harfinin kesrası ile okumuşlardır.²²⁷

4. Ayet

كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ

لَيُنْبَذَنَّ : Çoğunluk tekil olarak okumuştur.²²⁸

لَيُنْبَذَنَّ : el-Hasen, Muhammed b, Ka'b, Nasr b. Asım, Mücahid, Humejd ve İbn Muhaysın tesniye olarak; "Andolsun ki o ikisi atılacaktır" diye okumuşlardır ki, kendisi ve malı atılacaktır, demektir.²²⁹ Hasan el-Basri'nin de “Hümeze ve lümeze mallarıyla birlikte hutama'ya atılacaktır” manasına, ayeti, yukarıdaki şekliyle okuduğunun rivayet edildiğini Taberi aktarmaktadır.²³⁰

لَيُنْبَذَنَّهُ : Übeyy “ya” harfinin fethasıyla ve zamirli olarak okumuştur.²³¹

8. Ayet

إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ

مُّوَصَّدَةٌ : Cumhur bu şekilde hemzenin sakin vav'a dönüştürülmesiyle okurken, Ebû Amr, Hamza, Asım, Yakub, Halef ise hemze'nin sakin hali ile okumuşlardır.²³²

²²⁴ Kurtubî, *el-Cami*, XX, 183

²²⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX, 294

²²⁶ İbni Âşûr, *Tefsiru't-Tahrîr*, XXX, 539

²²⁷ İbni Âşûr, *Tefsiru't-Tahrîr*, XXX, 539

²²⁸ Kurtubî, *el-Cami*, XX, 184

²²⁹ Kurtubî, *el-Cami*, XX, 184

²³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX, 294

²³¹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 93; el-Mesâhif: 179'dan naklen

مُطَبَّقَةٌ : Übeyy مُؤَصَّدَةٌ kelimesi yerine bu kelimeyi okumuştur.²³³

9. Ayet

فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ

فِي عَمَدٍ : Hamza, el-Kisai ve Asım'dan rivayetle Ebu Bekir "*direklerle*" anlamındaki lafzı "*ayn*" ve "*mim*" harfleri dammeli olarak; "عُمُودٍ" lafzının çoğulu olarak okumuşlardır. El-Ferra da "عَمَدٌ" kelimesi de aynı şekilde "عُمُودٍ" lafzının çoğuludur." demiştir.²³⁴ Taberi de her iki çoğul şeklinden biriyle okumanın doğru olacağını söylemiştir.²³⁵

فِي عَمَدٍ : Diğerleri "ayn" ve "mim" harflerinin fethası ile okumuşlardır. Ebu Hatim de böyle okuyuşu tercih etmiş ve Ra'd suresi 2. ayetin de geçen عَمَدٌ kelimesinin icma ile iki üstünlü okunmasına itibar ederek bu tercihi yapmıştır.²³⁶

بِعَمَدٍ : İbni Mes'ud, Talha ve A'meş ise "fâ" harfi yerine "bê" harfiyle okumuşlardır.²³⁷

1.2.6.3. Surenin Belağat Özellikleri

هُمَزَةٌ لَمَزَةٌ : Kelimeleri mübalağa sığasında gelmiştir. Kelimelerin manası arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen kimselere işaret ediyor. Ayrıca bu iki kelime arasında, başındaki harflerin farklılık göstermesi sebebiyle cinas-ı lâhik vardır. Cinas, manaları farklı, yazılışı veya söylenişleri aynı, yahut benzer olan kelimelerin bir arada kullanılmasıdır.²³⁸ Yine "*Hemmâz ve Lemmâz*" şeklinde ism-i fâil kalıbında gelmemesinin sebebi ise günahkârın değil günahın hedef alınmasıdır.²³⁹

جَمَعَ مَالًا : Şeklinde nekra getirilmiş olması tefhîm içindir ve manası sayılamayacak kadar çok mal demektir. Tefhîm ile mana kuvvetlenir.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطْمَةُ : Cehennemden korkutmak için tefhîmli olarak gelmiştir.

²³² İbni Âşûr, *Tefsiru't-Tahrîr*, XXX, 541

²³³ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 93; el-Mesâhif: 179'dan naklen

²³⁴ Kurtubî, *el-Cami*, XX, 186

²³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX, 295

²³⁶ Kurtubî, *el-Cami*, XX, 186

²³⁷ Kurtubî, *el-Cami*, XX, 185

²³⁸ Akdemir, Hikmet, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, 1999, 22; el-İzah, II, 535'den naklen

²³⁹ İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an (Gerekçeli Meâl-Tefsir)*, Düşün Y., İstanbul, 2009, 1302

‘نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ’ “Allah’ın, tutuşturulmuş, ateşidir.” Kur’an’da yalnızca burada “Allah’ın ateşi” lafzı kullanılmış, sıradan ateşlerle mukayese edilemeyecek kadar heybetli ve dehşetli bir ateş olduğu anlatılmıştır.

عَدَّةٌ, أَخْلَدَهُ, الْمُوقَدَةُ, مُمَدَّدَةٌ : Kelimelerin son harflerinin uygunluk sağlaması sebebiyle seci’ vardır.²⁴⁰ Seci’, fâsılaların bir harf üzerinde muvafık olmalarıdır.²⁴¹

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطْمَةُ : Bu iki ayet arasında lafzî mukabele sanatı vardır. Çünkü, هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ kelimelerinden sonra الْحُطْمَةُ kelimesi, hemmâz ve lemmâzların yaptıklarına karşılık cezayı ifade ediyor ve aynı vezinde gelmiştir.²⁴² Mukâbele, aralarında tenasüp bulunan iki veya daha fazla kelimeyi zikrettikten sonra, aynı terkibe göre mana yönünden onların zıddı olan lafızları sıralamaktır.²⁴³

²⁴⁰ Es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü’l-Tefâsîr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 2001, III, 577

²⁴¹ Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, 316; el-Îzah, II, 547’den naklen

²⁴² Sâfî, *el-Cedvel fî İ’râbi’l-Kur’an*, XV, 405

²⁴³ Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, 246; el-Îzah, II, 485-487’den naklen

İKİNCİ BÖLÜM
AHLÂKÎ YOZLAŞMAYA KARŞI HÜMEZE SURESİ

- 2.1 . HÜMEZE SURESİNİN METNİ VE MEÂLLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**
- 2.2 . SURENİN PSİKO-SOSYAL ANALİZİ**
- 2.3. HÜMEZE SURESİ VE İNSANA VERİLEN DEĞER**
- 2.4. HÜMEZE SURESİ VE DÜNYEVİLEŞME**
- 2.5. HÜMEZE SURESİ VE CEHENNEMDEN BİR AZAP SAHNESİ**

2.1. HÜMEZE SURESİNİN METNİ VE MEÂLLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

1. مَزَّةٌ وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ
2. عَدَّةٌ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَ
3. يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدُهُ
4. كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ
5. وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ
6. اللَّهُ الْمَوْفِدَةُ نَارُ
7. الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْفَافِقَةِ
8. إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ
9. فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ

1- Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline!

Elimizdeki meâlleri incelediğimizde Müfessirlerin büyük bir kısmının suremizin birinci ayetinin tefsirini, kelimelerin diziliş farkı ve eş anlamlı kullanımlarına rağmen benzer şekilde yaptıklarını gördük. Bu ayette olduğu gibi sonraki ayetlerde de çoğunluğun ifade şeklini başta yazdık.

Muhammed Esed ise, "*Vay haline iftira atanın ve ayıp kusur arayanın!*"²⁴⁴ şeklinde çevirerek gıybet yerine iftirayı, alay yerine ayıp kusur aramayı tercih etmiştir. Ali Fikri Yavuz ise ayete, "*Azab olsun, (insanları arkalarından çekiştiren) her ayıblayıcıya, yüzlerine karşı dil uzatıcıya!...*" şeklinde meâl vererek "veyl" kelimesine "*azab olsun*" manası vermiştir.

Yusuf Işıcık ise "*İnsanları arkalarından çekiştiren ve yüzlerine karşı kötülleyen her dedikoducu kaypak ikiyüzlülere yazıklar olsun!*"²⁴⁵ şeklinde ifade ederek bu kişilerin kaypak ve iki yüzlü olduklarına dikkat çekmiştir.

İslamoğlu ise ayete "*Gizli-açık, arkadan-önden sürekli iftira atıp kara çalan, çekiştirip ayıp kusur arayan herkes kendine yazık etmiştir!*" meâl vererek "Hümeze

²⁴⁴ Esed, *Kur'ân Mesajı (Meal-Tefsir)*, III, 1306

²⁴⁵ Işıcık, Yusuf, *Kur'an Meâli*, Konya İlahiyat Derneği Y., Konya, 2010, 470

Lümeze gibi kavram çiftleri, tıpkı müzzemmil-müddessir çifti gibi genelde bir mananın iki kutbunu ifade ederler."²⁴⁶ demiştir.

M. Sait Şimşek ise "*Arkadan çekiştirip duran, jest ve mimikleriyle insanları aşağılamaktan haz duyan ve bunu huy edinmiş her kimseye yazıklar olsun!*"²⁴⁷ diye tefsir ederek böyle kimselerin bu davranışları yaparken haz duyduklarını ve bu davranışları huy edindiklerini belirtmiştir.

2- O ki, mal toplamış ve onu sayıp durmuştur.

Ulaşabildiğimiz kadarıyla bu ayete farklı meâl veren sadece M. Esed'dir. "*Vay haline o kişinin) ki, serveti biriktirir ve onu bir kalkan sayar.*" Burada, mal toplamayı ve onu kalkan edinmeyi önceki ayette zikredilenlerin bir özelliği değil de "*vay haline*" denilen ikinci bir grup olarak ele almıştır. Yine "*addede hû*" cümlesini ise "*onu bir kalkan sayar*" şeklinde ifade etmiş ve bunun sebebinin, Cevheri'nin bu terim ile ilgili açıklaması olduğunu belirtmiştir.²⁴⁸

3- (O), malının kendisini ebedî kılacağını zanneder.

Genellikle yukarıdaki şekliyle meâl verilen ayeti, Esed, "*zanneder ki serveti onu sonsuza dek yaşatacak!*" şeklinde ifade ederek ebediliği açıklamıştır. Esed, bu ayeti 2. ayette zikredilen şahısların bir özelliği olarak değerlendirir.²⁴⁹

"*Saniyor ki, onun malı, kendisini (dünyada) ebedileştirecektir.*" şeklinde ifade eden Ali Fikri Yavuz ile, benzer mana veren Hasan Basri Çantay bu ayette geçen ebedi kalmanın dünyada olduğunu belirterek ayete meâl vermişlerdir.

4- Hayır! Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.

Elmalılı, "*Hayır celâlim hakkı için atılacaktır o (tamuya) hutameye.*" diyerek Hutame'ye Türkçe olarak tamu denildiğini göstermiştir.²⁵⁰

Muhammed Esed, "*Hayır, tersine, (öteki dünyada) çökerten bir azaba terk edilecektir o!*" hutame'yi öteki dünya azabının muhtelif mecazlarından biridir diyerek ifade etmiştir.²⁵¹

²⁴⁶ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an (Gerekçeli Meâl-Tefsir)*, 1302

²⁴⁷ Şimşek, *Basılmamış Tefsir Çalışması*, Hümeze Suresi kısmı

²⁴⁸ Esed, *Kur'an Mesajı*, III, 1306

²⁴⁹ Esed, *Kur'an Mesajı*, III, 1306

²⁵⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6085

İslamoğlu ise "*Hayır, aksine o kırıp geçiren ve iliklere işleyen bir ateşin dibine savrulacak*" diyerek Hutame'yi tefsir ederek ayete meâl vermiştir.²⁵²

5- Hutame'nin ne olduğunu bilir misin?

Seyyid Kutub "*O kırıp geçen ne olduğunu bilir misin sen?*" şeklinde ifade ederek Hutame'yi tefsir ederek ayete meâl vermiştir.

M. Sait Şimşek, "*Hutame'nin ne olduğunu sen nereden bileceksin?*" şeklinde ifade etmiştir.²⁵³

6- Allah'ın, tutuşturulmuş ateşidir.

"*Allah tarafından tutuşturulan bir ateş.*"²⁵⁴ Esed'in ifade şekli ile, Işıcık'ın "*Allah'ın alev alev yanan ateşidir o*"²⁵⁵ ifade şekli, ateşin şiddetine vurguyu göstermektedir.

7- (yandıkça) tırmanıp kalplerin ta üstüne çıkan

Ali Fikri Yavuz ayete, "*Öyle ki, onun acısı kalblere kadar girer.*" şeklinde mana vermiştir.

İbni Kesir, "*Ki tırmanıp yüreklerin içine işler.*" şeklinde ifade etmiştir.

Şimşek ise, "*Öyle ateş ki kalplere kadar uzanır.*"²⁵⁶ diyerek ittilâ'nın ulaşma manasına vurgu yaparak mana vermiştir.

İslamoğlu ise, "*O öyle bir ateştir ki, bütün bir iç dünyalarını kaplayarak yükselir.*" şeklinde ifade ederek ef'ide'nin yalnızca manevî duyular için kullanılabileceğini söylemiştir.²⁵⁷

8- O (ateş) üzerlerine kapatılmıştır.

Esed ise, "*üzerlerine salınacak (bir ateş),*" şeklinde ifade etmiştir. İslamoğlu da "*İşte o ateş onların üzerine güdümlenmiştir.*" diyerek benzer bir mana vermiştir.

²⁵¹ Esed, *Kur'an Mesajı*, III, 1306

²⁵² İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 1302

²⁵³ Şimşek, *Basılmamış Tefsir Çalışması*, Hümeze Suresi kısmı

²⁵⁴ Esed, *Kur'an Mesajı*, III, 1306

²⁵⁵ Işıcık, *Kur'an Meâli*, 470

²⁵⁶ Şimşek, *Basılmamış Tefsir Çalışması*, Hümeze Suresi kısmı

²⁵⁷ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 1302

Şimşek ise, " *O, onların üzerine abanacaktır.*" diyerek ifade etmiştir.

Çantay, " *Bu (ateşin kapıları da) onların üzerine kapatılmışdır.*" ²⁵⁸ şeklinde mana vererek ateşin kapılarını zikretmiştir.

Işıcık ise, " *Şüphesiz ki o, üzerlerine sımsıkı kilitlenip kapatılacak;*" şeklinde mana vererek birden fazla kelimeyle ayetteki vurguya işaret etmiştir.

9- Onlar (bu ateşin içinde) uzatılmış sütunlara bağlı oldukları halde..

Esed " *sonsuz sütunlar arasında!*" şeklinde ifade etmiştir.

İslamoğlu'da " *uzayıp giden parmaklıklar arasında (kendi zindanlarına mahkûm olacaklardır.)*" diyerek farklı bir mana vermiştir.

Şimşek ise, " *Uzatılan kalaslarla*" şeklinde ifade etmiş ve "ateşin alevi bir yorgan gibi üstlerine abanacak ve cehennemin kapıları uzatılmış kalaslarla sıkı sıkıya üzerlerine kapanacaktır."²⁵⁹ şekliyle de tefsir etmiştir.

2.1.1. Surede Geçen Bazı Kelimelerin İzahı

2.1.1.1. وَيَّٰ كeliimesi

"el-veyl", zemmetme, kınama ve öfkelenmeyi ifade eden bir lafız olup, her sıkıntı anında söylenen ve kendisiyle bedduada bulunulan bir kelimedir. Bu ifadeyi dilimize " *yazıklar olsun!*", " *vay haline!*" gibi tabirlerle çeviririz.

İslâm'da " *Veyl*" ifadesi genel olarak iki yerde, iki manada kullanılır. Bir Müslüman hakkında, bir de kâfir hakkında kullanılır. Müslüman hakkında kullanıldığında, " *Vah! Tuh! Yazık! Eyvah! Keşke şöyle olsaydı! Keşke böyle olmasaydı! Keşke böyle yapmasaydı!*" gibi anlamlarda kullanılır. Kâfir için kullanıldığında da " *cehennemin Veyl deresine, cehennemin en aşağısına, ateşin en şiddetlisine gidesiceler*" anlamında kullanılmaktadır. Evet, bu veyl kelimesi mümine kullanıldığında ayrı bir mana, kâfir için kullanıldığında ayrı bir mana ifade eder. Nitekim Allah Rasülü topuklarını kuru bırakan müminleri görünce " *Veylün li'l-a'kâbi minen nâr*" buyurdu. " *Vay bu abdest alırken kuru bıraktığınız topuklarınızdan çekeceğinize!*" Yapmayın böyle! Yazık! Niye böyle yaptınız? Neden topuklarınızı

²⁵⁸ Çantay, Hasan Basri, *Kur'an'ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Risale Basın Y., İstanbul, 1993, 602

²⁵⁹ Şimşek, *Basılmamış Tefsir Çalışması*, Hümeze Suresi kısmı

kuru bıraktınız? gibi bir mana ifade ederken, kâfirler için de cehenneme gidesiceler, veyli boylayasicalar gibi bir lânet ifade etmektedir. "*Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline!*"²⁶⁰ Bu ayette de dünya malına güvenip ahlaki kaideleri hiçe sayanlara veyl isteniyor, lânet ediliyor.

Elmalılı'nın görüşüne göre ise "veyl", aslında kötülüğün inmesi manasına olup bazen bir belanın ortaya çıkması zamanında dehşet ve kötülüğü ifade etmek için dilimizdeki "vay, yazık" kelimeleri gibi kaygılı olma ve dehşete düşme makamında kullanılır. Bir de veyl, uçuruma yuvarlanmak gibi kötü bir durum, helak olma ve zarar etme manasına azab kelimesi, çok üzüntü duyma veya beddua olarak kullanılır. "Veyl ona", helak oldu, veya helak olsun" demektir.

Veyl'in asıl anlamının "helak" olduğu da söylenmiştir. Helak olacak bir işin içine düşen herkes "veyl" diye feryat eder. Yüce Allah'ın: "*Eyvah bize! (Yâ veyletenâ!)....*"²⁶¹ buyruğu da bu anlamdadır.

"Veyl" kelimesi; nekire olmakla birlikte, mübtedâ olması caiz olan beddua anlamını taşıdığından mübtedâ olarak ref edilir.

2.1.1.2. هُمَزَة Kelimesi

Veze ve mana olarak هُمَزَة kelimesine benzeyen هُمَزَة kelimesinin fiili olan هَمَزَ, 2. baktan (ضَرَبَ) gibi gelmektedir. Bu fiilin لَمَزَ fiilinden mana olarak tek farkı '*kişinin gıyabında yani yokluğunda arkasından çekiştirmek*' anlamını ifade etmesidir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de kelimenin kullanıldığı başlıca anlamları '*Yokluğunda gıybet etmek, Şeytan kalbine vesvese vermek, kötülük getirmek*' şeklinde olmaktadır.²⁶²

Hümeze, hemz kökünden adet ifade eden mübalağa (abartma) kipidir. Hümeze vezni, adet bildirir. Çok hemz eden demektir. **Hemz**: kırmak, yere çalmak anlamlarına da gelir. İnsanların şahsiyet ve namuslarına dil uzatmak, onlarla alay ederek onları incitmeğe de istiare yoluyla hemz denmiştir. Birinin namus, nesep ve

²⁶⁰ Hümeze 104/1

²⁶¹ Kehf 18/49

²⁶² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, H-M-Z mad.; Râzi, Muhammed b. Ebû Bekr b. Abdulkâdir, *Muhtaru's-Sihah*, Beyrut, 2005, H-M-Z mad.; Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık y., İstanbul, H-M-Z mad.

haysiyetiyle oynayıp insanları incitmeyi, kötüyüp kınamayı âdet edinmiş koğucu kimselere **hümeze** denilir.

Ayrıca “hemz ve lemz” şeklinde birlikte kullanıldığı zaman ‘imalı/kinayeli sözler ve iğneleyici/aşağılayıcı laflar’ anlamlarına gelmektedir. İbni Abbas'a göre hümeze gıybet eden, lümeze de kulp takan, taşlayan demektir. İbni Abbas'tan gelen bir rivayete göre de hümeze ve lümeze söz götürüp getirerek insanları birbirine düşüren, insanlara kötü sıfatlar takan kimselerdir. Bir başka rivayete göre de hemz birini yüzüne karşı, lemz ise arkasından kötölemek yahut hemz el ve göz işaretleriyle, lemz de dil ile kötölemek, çekiştirmektir.²⁶³ Hasan-ı Basrî de "hümeze, yanında oturanı, gözünü eğerek kötöleyen, din kardeşinin gıybetini edip kınayanadır" demiştir. Ebu Ubeyde'ye göre hümeze ve lümeze aynı anlama gelir; dedikoducu demektir.²⁶⁴

Kur'an-ı Kerim'de üç yerde geçen kelime bir yerde mübalağalı ism-i fail kalıbında

هَمَّازٌ مَّشَاءً بِنَمِيمٍ

‘Daima kusur arayıp kınayan,²⁶⁵ anlamında kullanılırken diğer bir yerde ise

وَقَالَ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ

‘şeytanın koyduğu vesveseleri ve kötülükler²⁶⁶’ anlamında,

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

‘arkadan çekiştirmeyi âdet haline getiren kimseler²⁶⁷’ anlamında konumuz olan Hümeze suresinde kullanılmakta ve bu tavrı gösterenler açık bir şekilde ayıplanmakta ve tehdit edilmektedir.

²⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX, 292

²⁶⁴ Şevkânî, Muhammed Ali b. Muhammed, *Fethü'l-kadîr*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., VIII, 58-59

²⁶⁵ Kalem, 68/11

²⁶⁶ Mü'minün, 23/97

²⁶⁷ Hümeze, 104/1

2.1.1.3. لَمَزَةٌ Kelimesi

Kur'ân-ı Kerîm'de 'alay etmek, istihfaf etmek, kusur aramak ve küçük düşürmek istemek' anlamına gelen bir kelime de (لَمَزَ) fiilidir. Bu fiil birinci bab (نَصَرَ) gibi) ve ikinci babta (ضَرَبَ) gibidir.

لَمَزَهُ يَلْمِزُهُ لَمَزًا : şeklinde kullanılan kelimenin 'vurmak, öte itmek' gibi anlamlarının yanı sıra 'birini ayıplamak, (alay ederek) kaşla, gözle, başla veya dudakla hareketler yaparak birine işaret etmek' manalarına gelmektedir. Ayrıca bu kelimenin manaları içerisinde 'koğuculuk ve söz taşıma' ile 'kötülükleri sayıp dökme' anlamları da vardır. Bu kelimenin ifade ettiği alay etmenin bir özelliği de kişinin yüzüne karşı alay etmektir. O yüzden 'İnsanları daima yüzüne karşı alaya alıp ayıplayan, koğuculuk yapan' kimselere (رَجُلٌ لَمَّازٌ وَهُمَزَةٌ) denmektedir.²⁶⁸

Kelime Kur'an-ı Kerim'de bir yerde mübâlağalı ism-i fâil olarak (لَمَزَةٌ) şeklinde²⁶⁹ geçerken üç yerde de muzari olarak geçmektedir.

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

'Müminlerden, içlerinden geldiği gibi yüklü miktarda sadaka verenleri, (bunlar gösteriş yapıyorlar diye) ayıplayanlar ve dışından tırnağından artırdıkları azıcık şeyleri verenleri de, (Allah'ın bunların bir avuç hurmasına mı ihtiyacı var diye) alaya alanlar var ya, asıl Allah onları alaya almıştır. Onlar için çok acı bir azap vardır.'²⁷⁰

Kelime muzari kipinde Tevbe 9/58 de geçmekte ve ayette, münafıkların, Rasulullah'ın yaptığı mal paylaşımına, kendilerine pay düşmediğinde razı olmayarak Peygamberi ayıplamaları anlatılıyor.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْتَخْتَبُونَ

²⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, L-M-Z mad.; Razi, *Muhtaru's-Sihah*, L-M-Z mad.; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, L-M-Z mad.

²⁶⁹ Hümeze, 104/1

²⁷⁰ Tevbe, 9/79

"Onlardan sadakalar / zekât malları konusunda seni (adaletsiz bölüştürüyorsun diye) ayıplayanlar var. Aslında onlar, kendilerine ondan verilseydi memnun olurlardı, verilmeyince öfke duyuyorlar!"

Müminlerin bir birlerine karşı bu tür bir davranıştan kaçınmaları Hucurât suresinde istenmektedir.

... وَكَلَّا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَكَلَّا تَتَّابِرُوا بِالْأَقَابِ ...

...Birbirinizi kınayıp karalamayın ve birbirinize kötü lakaplar takmayın...²⁷¹

2.1.1.4. أَخْلَدَ Kelimesi

أَخْلَدَ fiili خَلَدَ fiilinin müteaddîsidir. "Bir şeye "huld" özelliği kazandırdı." anlamına gelir.²⁷² Huld, bir şeyin tabii hali üzere devam edip değişme ve bozulmaya maruz kalmaması veya değişmenin uzun zaman sonra gerçekleşmesidir.²⁷³ Buna göre huld kavramı ebed kavramı gibi değildir. Huld kavramı genel kanaate göre "uzun zaman"ı ifade eder, sonsuzluk ifade etmez.²⁷⁴

Araplar, değişimi ve bozulması uzun zaman alan her şeyi "huld" sıfatıyla nitelerler. Aynı kökten gelen "Haled" de insanın değişmeden kendi eski hali üzere kalması, insan sağ kaldıkça değişime uğrayan diğer cüzlerin aksine, değişime uğramayan organlarına denir. "Muhalled" kavramının aslı, uzun zaman varlığını sürdüren demektir. Ayrıca, istiare yoluyla varlığı devamlı varlıklar için de kullanılır. Kelime ayrıca, "ebedi" manasında Cennetin isimlerinden biri olarak kullanıldığı gibi "bilezik" ve "küpe" anlamında da kullanılır. "Darû'l-huld" terkibi ise ahireti ifade eder.²⁷⁵

Kur'an'da ifade ettiği anlam konusunda İslam âlimleri arasında ihtilaf söz konusudur. Bir kısım İslam alimi bu kavram sözlükte mecazi olarak ebediliği ifade etmekle birlikte, bu kelimenin asıl anlamının, "uzun süre kalabilen, uzun zaman değişmeyen insan veya herhangi bir nesneden ibaret olduğunu" ve bu kavramın Kur'an'a geçerken de bu anlamı koruduğunu söylemiştir. Öte yandan İslam

²⁷¹ Hucurat, 49/11, Abdülbaki, M. Fuat, *Mu'cemu'l-Müfrehes li Elfâzı'l-Kur'an*, Çağrı Y., İstanbul, 1990, L-M-Z mad.

²⁷² İbni Âşûr, *Tefsiru't-Tahrîr*, XXX, 539

²⁷³ İsfehânî, *el-Müfredât*, 292; Topaloğlu, Bekir, "Huld", D.İ.A., 1993, XII, 324

²⁷⁴ Topaloğlu, "Huld", 324

²⁷⁵ Bkz. İsfehânî, *el-Müfredât*, 292

âlimlerinin çoğunluğuna göre" *huld* "kavramı sözlükte hem uzun zamanı hem de sonsuzluğu ifade etmekle birlikte, Kur'an'a geçişiyle birlikte özellikle ahiret hayatıyla ilgili kullanımında sadece sonsuzluk anlamında kullanılmıştır.

Kelime dünyada uzun süre kalacağını zannederek dünyaya meyletmek manasında Kur'an'ı Kerim'de, A'raf 7/176. ayetinde وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ “*Hâlbuki dileseydik onu, bu (verdiğimiz) ayetlerle elbette yükseltirdik. Fakat o, dünyaya meyletti ve nefsinin arzusuna uydu...*”, Şu'arâ suresi 129. ayetinde (وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ) “ *Ve ebedi kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?*”, Hümeze 104/2.3. ayetlerinde (الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ) “*O ki, mal toplamış ve onu sayıp durmuştur. (O), malının gerçekten kendisini ebedi kalacağını zanneder*” kullanılmıştır.

2.1.1.5. الحطمة Kelimesi

Hutame: “Kırmak, un ufak etmek, yakıp yıkmak” anlamındadır.²⁷⁶ Bu fiil Kur'an'da “*Süleyman ve ordusu farkında olmadan sizi çığnemesin (لَا يَحْطِمَنَّكُمْ)*”²⁷⁷ şeklinde kullanılmıştır. Arapçada yanındakilerin yiyeceklerini de yiyen, “çok obur” kimselere (رَجُلٌ حَطْمَةٌ) denilir.²⁷⁸ Ama Arapça da (Kur'an'ın inzalından önce) cehenneme bu isim verilmiyordu.²⁷⁹

Kur'an'da cehennemle bağlantılı olarak kullanılan bu kelime cehennemin bütününe ait bir isim olabileceği gibi belli bir kısmını ifade etmek üzere de kullanılmış olabilir.²⁸⁰ Bazıları cehennemin ikinci, bazıları dördüncü, bazıları altıncı tabakası olduğunu söylemişlerdir. Elmalılı Eski Türkçede cehenneme “*Tamu*” denildiği için mealde bu kelimeyi “*Tamu*” diye tercüme ettiğini belirtmiştir.²⁸¹ Önüne çıkan her şeyi kıran, derileri yiyip, kemikleri kıran²⁸² anlamındaki (الحطمة) kelimesi cehennemle bağlantılı olarak sadece Hümeze suresi 4-6. ayetlerinde kullanılmıştır: “*Hayır, andolsun ki o, yakıp yıkan ateşe (الحطمة) atılacaktır. Yakıp yıkan ateşin (الحطمة) ne olduğunu bilir misin? Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir.*”

²⁷⁶ İsfehânî, *el-Müfredât*, 242

²⁷⁷ Neml, 27/18

²⁷⁸ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 94

²⁷⁹ İbni Âşûr, *Tefsiru't-Tahrîr*, XXX, 540

²⁸⁰ Topaloğlu, Bekir, “*Cehennem*”, D.İ.A., İstanbul, 1993, VII, 227

²⁸¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6092

²⁸² Râzi, Muhammed b. Ebû Bekr b. Abdulkâdir, *Muhtaru's-Sihah*, Beyrut, 2005, 141

2.2. SURENİN PSİKO-SOSYAL ANALİZİ

2.2.1 Alaycılarının Psikolojik Yapıları

Bir şeyle veya bir kişiyle eğlenmek, insanları hafife almak, tahkîr etmek, başkasının kusur ve noksanlarını söz, işaret veya yazı ile teşhîr etmek, toplumda küçük düşürme hareketlerini içeren bir eylem olan alay etme duygusunun sebeplerine bakıldığı zaman görülür ki, insanlarla alay etme, genellikle insanların kendini büyük görmesiyle başlar. Yani bu davranışın altında yatan en önemli psikolojik hal, kendini büyük görme ve büyüklenme demek olan **'kibir'** ve kendini beğenmeyi ifade eden **'ucb'** duygularıdır. Bu duygular daha sonra karşısındaki insanı hiçe sayıp, ona tepeden bakmaya götürür. Neticede bu kendini beğenme, büyüklenme ve kibir duygusu insanları alaya aldırır. Zaten şeytanı da Rabbi'ne isyan ettiren böbürlenerek Hakkı kabul etmeme ve insanları hor görme düşüncesine götüren de kibir ve gururu olmuştur.

Bir kimsenin kendisine verilen nimet sebebiyle nefisini/kendini beğenmesi ve ululaması demek olan **'ucb'** kibrin de temelini oluşturmaktadır. Ucb'un başkalarıyla normal diyalog kurmaya engel psikolojik bir rahatsızlık olduğunu ve bu hastalık sahiplerinin de hayatta muvaffak olamayacaklarını ileri süren Hayati Aydın, bunu iki sebebe bağlamaktadır. Bu sebeplerden birincisi ucb sahiplerinin insanlara dost gibi görünüp arkalarından onları kötöleyen nifak özellikleri taşıyan insanlar olması, diğer sebep ise bu karakterdeki insanların başkalarının izzet ve şereflerine kıymet vermediklerinden dolayı, toplum tarafından nefretle karşılanmaları olarak sayılır.²⁸³ Ve bu duyguya sahip olan insanlar diğer insanların nazarında değer olan hiçbir şeye de kıymet vermezler ve onlara karşı her türlü tavır ve davranışı tecviz ederler. Mekke fethinde Bilal Habeşi'nin Ka'be'nin üstüne çıkıp ezan okuması üzerine Haris b. Hişam, Süheyl b. Amr ve Halid b. Üseyd'in neseplerinin verdiği ucb/beğeni ve gururdan dolayı alayvâri bir şekilde *"Bu siyah köle mi kabe üzerinde ezan okuyacak"* demelerinin alt yapısında da ucb/kendini beğenme ve ululama duygusu yatmaktadır.

²⁸³ Aydın, Hayati, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, Timaş y., İstanbul, 2005, 200-201

Vahidinin bildirdiğine göre bu olay “*Sizin Allah katında en üstün olanınız en takvalı olanınızdır.*”²⁸⁴ ayetinin nüzul sebebi olmuştur.²⁸⁵

Ucb'u psikolojik zaaf lar altında inceleyen Aydın, Kibir'i bundan ayırarak sosyal zaaf lar kategorisine katmaktadır. Ona göre Kibri Ucb'tan ayıran en önemli husus ucb'ta insan kendisine verilen bir nimetten dolayı bunun Allah'ın bir nimeti olduğunu unutarak başkasına üstünlük taslamayacak şekilde onunla övünmesi söz konusu iken kibir de verilen nimet ile başkasına karşı övünme vardır. O yüzden kibir de büyük oranda bir ruhsal hastalık olarak kabul edilmektedir.²⁸⁶ Kibir cahiliye Arapları ile âdeta özdeşleşmiş bir kelimedir. Ayrıca onlarda hastalık derecesinde bir şeref ihtirası bulunmaktaydı. Bundan dolayı şerefli sayılan Mekke ileri gelenlerinden biri İslam'ı kabul etmeyi düşündüğü zaman İslam'a giren fakir, zayıf kimselerin olduğunu görüyor ve “*Müslüman olayım da şu düşük adamlarla bir mi olayım?*” diyerek vazgeçiyordu. Ölüm döşeginde çok sevdiği yeğeni Hz. Muhammed tarafından İslam'a çağrılan Ebu Talib'in “*İman edersen Mekkeliler arkamdan Ebu Talib'in gözü yıldırı da iman etti, demelerini ben gururuma yediremem*” cevabında da bu kibir, gurur ve şeref hastalığının izleri bulunmaktadır.²⁸⁷ İşte bu kibir ve gurur psikolojisi Mekke ileri gelenlerinin iman etmemelerine ve iman edenlerle alay etmelerine neden olmuştur.

Bir insanın kendini diğer insanlardan büyük görmesine, üstün tutmasına “kibir” dendiğini ifade etmiştik. Kibirli kişiler, diğer insanlara karşı, onları aşağı gördüklerini hissettiren bir tavır sergilerler. Ancak kibri yalnızca insanlara karşı gösterilen bir tavır bozukluğu olarak düşünmek doğru olmaz. Çünkü kibirli insanlar sadece insanların şahıslarına değil onların duygu ve düşünceleri ile inançlarına ve değer yargılarına karşı da büyüklenip alayla bakarlar. Ayrıca Allah'ın dinine uyma, doğru yola davet edildiğinde bu yola icabet etme konusunda da büyüklenirler. Kibirli adamların hepsi yalnızca kendilerini beğenirler, diğer insanları ve olguları hiç görmezler. Bunlara karşı ne kadar mantıklı deliller ileri sürülse de hiç birini kabul

²⁸⁴ Hucurat, 49/13

²⁸⁵ En-Neysabûri, Ebu Hüseyin Ali b. Ahmed el-Vahidî, Esbabu'n-Nuzûl (trc: Necati Tetik, Necdet Çağıl), İhtar y., İstanbul, 1997, 88-90

²⁸⁶ İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar* (trc: Selahattin Ayaz), Pınar y., İstanbul, 1997, 197

²⁸⁷ Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, 244-247

etmezler. Bütün delillere karşı gözleri kör, kulakları sağır kesilirler : **“Yeryüzünde haksız yere böbürleneni ayetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar bütün mucizeleri görseler de iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen ona saparlar. Bu durum, onların ayetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarından ileri gelmektedir.”**²⁸⁸ Kibirli insanların bu ruh halleri onların yeniliği kabul etmelerine en büyük engel olmakta, onların iman ve hak din ile aralarında adeta perde olarak gerçeği görmelerine mani olmaktadır. İman dairesine girmeyen bu insanlar, bu daireye girenlere karşı maddi-manevi her türlü işkenceyi yapmaktadırlar.

İnkârcı alaycı insanların bir başka özellikleri de dünyaya olan sevgileri ve mala düşkün bir psikolojiye sahip olmalarıdır. Mal sevgisi insanda fitrî olarak mevcut olan bir duygudur. Bunun böyle olduğu ayetlerde açıkça görülür. *“Malı pek çok seviyorsunuz.”*²⁸⁹ ayeti bu konuda oldukça açıktır. Kur'an-ı Kerim'in yerdiği ve tenkit ettiği, zekat, sadaka ve infak yapılmaksızın biriktirilen malların kendilerine her zaman ve her yerde (yani hem dünyada hem ahirette) fayda sağlayacağını sanılmasıdır. Çünkü bu dünyaya bağlılık ve mala düşkünlük duygu ve düşüncesi kişiyi yanlış yol ve tavırlara itmektir. Hümeze suresi de bunu açıklamaktadır. *“Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline! O ki, malı toplamış ve onu sayıp durmuştur. (O), malının kendisini ebedî kılacağını zanneder...”*²⁹⁰ Surenin kaş göz hareketleriyle alay edenlere veyl ederek başlaması ve sonrasında mal biriktiren bir kişinin portresinin çizilmesi, mala düşkün olanların fikri alt yapısında alaycılığın olduğunu göstermektedir. Demek ki dünyaya düşkün olup mal bakımından zengin olan insanlar din, iman, inanç gibi konularda kendilerini alay etmeye yetkin görüyorlar ve jest ve mimikleriyle karşılarındaki insanları rencide edebiliyorlar. Üzerlerinde taşıdıkları kibir ve gurur hastalığıyla kendilerinde insanları rahatsız etme hakkını görüyorlar.

Seyyid Kutub'a göre bu sure İslam'ın ilk dönemindeki yaşanmış realiteye dayalı bir tabloyu yansıtmakla birlikte aynı zamanda her toplumda görülebilecek bir insan tipini canlandırmaktadır. Bu basit ve hasta ruhlu, aşağılık bir kişinin

²⁸⁸ Araf, 7/146

²⁸⁹ Fecr, 89/20

²⁹⁰ Hümeze, 104/1-4

tablosudur. Kendisine mal verildiğinde ona gönlünü kaptıran, onun karşısında kendine hâkim olamayan, malın hayatta en üstün kazanç olduğunu, bütün değerlerin ve bütün ölçülerin ancak malla elde edildiğini vehmeden, mala sahip olmakla insanların sonsuz değerlerine ve onurlandırıcı her şeyine sahip olduğunu zanneden aşağılık bir tip! Ayrıca elde ettiği bu malın her şeye gücü yeten, yapamayacağı hiçbir şey bulunmayan bir ilah olduğunu zanneden, ölümü dahi başından savıp, ölümsüzleştirebileceğini düşünen bir tip! Bu malının, ahirette hesaba çekilme ve yaptıklarının karşılığını verme anında bile Allah'ın yargısını, hesaba çekmesini ve cezasını bertaraf edebileceğini düşünen bir tip! İşte bu nedenle söz konusu adam, içgüdülerin yönlendirmesiyle malın peşine düşmekte ve bundan da büyük bir zevk almaktadır. İçine ve bünyesine çirkin bir duygu yerleşmekte, bu duygu ise onu insanlığın değerleri ve onurlarını aşağılamaya itmektedir. Dili ile onları eleştirmekte, göz ve kaş işaretleri ile onları alaya almaktadır. Sözleri ile onları ayıplamakta, hareketleri ile de onları aşağılamaktadır. Gerek onların seslerini ve hareketlerini anlatarak, gerekse onların sıfatlarını ve özelliklerini sözleri ve işaretleri ile gözleri ve kaşları ile alaylı jest ve mimikleri ile ve küçük düşürücü hareketleriyle ortaya koymaktadır.²⁹¹ Bu nedenle İslam, hastalıklı bir ruha sahip insanların yapabileceği bu tür davranışları, alayı, kaş-göz işaretleri ile aşağılamayı ve ayıplamayı yasaklamıştır.

Netice olarak kibir duygusu ile insanda fitrî olarak bulunan mal sevgisi kontrol edilip eğitilmediği zaman insanoğlunu çok yanlış mecralara götürebilmekte ve inkârcılığa sürükleyip inanan insanlara maddi ve manevi işkenceler yapmaya sebep olabilmektedir.

2.2.2. İnanmayanların Tama' Sahibi Olmaları

Sözlükte “*ta-ma'a*” kelimesi; ye's'in zıddı, bir şeye karşı hırs duymak²⁹² anlamlarına gelir. İstilahta, nefsin şehvet duyduğu şeye karşı yönelmesi şeklinde tanımlanmıştır.²⁹³ “*Tama*”nın iki çeşit olduğu ifade edilmiştir. Hayırlı işlerin vuku'u ve Allah'ın rahmetini ümit etme konularında gösterilen “*tama*”nın övgüye layık “*tama*” olduğu; mal-mülk ve makam-mevki gibi dünyanın geçici nimetleri

²⁹¹ Kutup, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân* (trc: Bekir Karlığa vd.), Hikmet y., İstanbul, ts., XVI, 362

²⁹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VIII, 239

²⁹³ İsfehânî, *el-Müfredât*, 524

konusunda gösterilen “*tama*”nın yerilen ve zemmedilen “*tama*” olduğu ifade edilmiştir. Kelime çeşitli türevleriyle birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de on iki yerde geçmekte ve umumiyetle müminlerin Allah’tan af ve merhamet talep etmeleri anlamında, olumlu bir biçimde kullanılmıştır.²⁹⁴ Kelime hadislerde istemek ve dilemek anlamlarında kullanılmıştır.²⁹⁵

Hümeze suresinin Velid b. Muğîre hakkında nazil olduğunu kabul edersek, Müddessir suresinin, Velid b. Muğîre hakkında nazil olduğu ifade edilen ayetlerinde,²⁹⁶ Velid b. Muğîre’nin dünya malına karşı ve erkek evlat sayısının fazla olmasına rağmen “*tama*” sahibi olduğundan bahsedildiğini görürüz. Özellikle ayette, Velid b. Muğîre’nin söz konusu edilmesi, onun Allah’ın nimetlerine karşı nankörlük etmek ve Rasûlullah (sav)’e eziyet etmek gibi bir takım özelliklere sahip olması şeklinde yorumlanmıştır. Kaynaklarda ayetlerin hakkında nazil olduğu Velid b. Muğîre’nin mal varlığı hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. İbn-i Abbâs’a göre; Velid b. Muğîre’nin sahip olduğu mallarla, Mekke ile Taif arasında sahip olduğu develer, kısraklar, davarlar, bahçeler, köleler ve cariyelerin kastedildiği; Mücahid’e göre; bin dinarlık geliri; Mükatil’e göre; yaz kış geliri kesilmeyen bahçesi; Süfyan es-Sevrî’ye göre; bir milyon dinarlık geliri kastedilmiştir. Ayette Velid b. Muğîre’nin tefâhur ettiği oğullarının sayısı hakkında da farklı rivayetler vardır. Kaynaklar da erkek evlatlarının sayısının yedi, on, oniki ve onüç olduğuna dair farklı rakamlar belirtilmiştir. Velid b. Muğîre’nin ayette ifade edilen “*tama*” sahibi olması; sahip olduğu mal varlığının ve erkek evlatlarının sayısının artmasını istemesi; “*şayet cennet var ise!*” kendisinin mutlaka cennete gireceğini umması; Hz. Peygamber (s.a.v)’in erkek evlat sahibi olmaması dolayısıyla, Hz. Peygamber (sav) vefat ettiğinde onun unutulup gideceğini fakat kendisinin hem mal varlığı hem de erkek evlatları dolayısıyla öldükten sonra dahi unutulmayacağını ümit etmesi şeklinde yorumlanmıştır.²⁹⁷

²⁹⁴ Şuarâ, 26/51, 82; A’raf, 7/56, Secde, 32/16; Mâide, 5/74; A’raf, 7/46.

²⁹⁵ Müslim, “Kitâbü Salâtî’l- Müsafirin”, 21; “Kitâbü’t-tevbe”, 4; Tirmizî, “Sıfetü’l Kıyâmeti ve’l- Rekâik Ve’l-vera”, 17

²⁹⁶ Müddessir, 74/11-16

²⁹⁷ Taberî, *Câmi’ul-Beyân*, XIV, 152; İbn Kesir, Ebü’l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Beyrut, 1996, IV, 568-571

2.3. HÜMEZE SURESİ VE İNSANA VERİLEN DEĞER

2.3.1. İnanmayanların Yaptıkları İmalî Alayları

Allah Teâlâ'nın insan onurunu zedeleyici ve insanlar arası iyi ilişkileri bozduğu için yasakladığı alay etmenin bir çeşidi de jest ve mimiklerle yapılan hareketlerdir. Kaş ve göz hareketleri yapanları Allah ağır bir şekilde eleştirmekte ve onların ahiretteki acıklı hallerini bize bildirmektedir. Öncelikle *'Birini ayıplamak, (alay ederek) kaşla, gözle, başla veya dudakla hareket yaparak birine işaret etmek'* manasına gelen Lümeze ve *Yokluğunda gıybet etmek, Şeytan kalbine vesvese vermek, kötülük getirmek'* manasına gelen hümeze kelimeleri hakkında gerekli bilgileri burada da kısaca zikrediyoruz. Kur'an-ı Kerim'in 104. suresine isim de olan Hemz ve lemez fiillerini işleyenler; *"İnsanları, dilleri ile arkalarından çekiştiren ve karşılarında kaş, göz hareketleri ile onları aşağılayan herkese yazıklar olsun."*²⁹⁸ şeklinde eleştirilmekte hatta tehdit edilmektedir.

Elmalı bu fiillerin anlamlarını biraz daha teferruatlandırarak; Hümeze, inceden inceye veya geriden geriye hafifseyerek ve alay ederek şunun bunun namusu ve şerefi ile oynayıp incitmeyi, diline dolamayı, yerme ve kötülleme ile arkadan konuşarak ayıplayıp kınamayı, şunu bunu dürtüştürerek öteye beriye koğuculuk etmeyi âdet ve sanat edinmiş, çekiştirici gammaz manasında meşhur olmuştur ki, böyle olan kimseler fırsat buldukça hemzin her manasını yaparlar. *"Lümeze"* de daima herkesi ayıplamayı ve şuna buna ayıp ve eksiklik isnat ederek eğlenmeyi adet edinmiş, kendini beğenmiş atak demektir, der.²⁹⁹

Tefhim sahibi Mevdudi ise *"hümezetün lümeze"* kelimelerinin Arapça'da birbirine çok yakın anlamlı iki kelime olduklarını ve birbirinin yerine de kullanılabileceklerini hatta ehl-i lisan Arapların bile hümeze'nin anlamı olarak lümeze'yi gösterdiklerini belirttikten sonra surede iki kelimenin birlikte kullanılmasına dikkat çeker ve şu saptamayı yapar: *'Bu durumda anlam, başkalarını hakir ve zelil etmeyi adet haline getiren o kişi bazılarını parmakla gösterir, bazılarını*

²⁹⁸ Hümeze, 104/1

²⁹⁹ Elmalı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6086

da göz ile işaret eder. Bazılarına nasipleri dolayısıyla ta'n eder. Bazı şahısları da kötülüğe boğar. Bazılarını yüzüne karşı aşağılar, bazılarını da gıybet eder. Laf taşıyarak dostlar arasında kavga çıkarır, kardeşlerin arasını bozar. Başkalarına kötü isim takar, onlarla alay eder ve eksikliklerini ortaya çıkarır.³⁰⁰

Kısaca alay etmek ve insanları aşağılamak için her yerde ve ortamda her türlü davranışı yaparlar. Bu tür tavır ve davranışlar ise insan onurunu zedeleyen hareketler olduğu için hiçbir kimseye karşı tecvizi mümkün değildir. Ancak bunlar müşriklerin her daim yaptıkları işlerdendi : *“Şüphesiz günahkârlar, (dünyada) iman edenlere gülerlerdi. Onlarla karşılaştıklarında kaş göz hareketiyle alay ederlerdi. Ailelerine döndüklerinde, (alaylarından dolayı) keyiflenerek dönerlerdi.”*³⁰¹

Siyer ve tarih kitapları Hz Peygamber (SAV)'in karşılaştığı bu tür tavırlarla ilgili birçok olayı kaydetmişlerdir. İbn İshak'ın Siyerinde anlatıldığına göre Hz Peygamber'le en çok alay edenler As b. Vail, Velid b. Muğire başta olmak üzere 8-10 kişilik bir grup var idi. Bu kişiler her fırsatta onunla alay ederler ve kaş göz işaretleriyle onu alaya alırlardı.

Müşrikler yeri gelince iğneli sözlerle de Hz. Peygamber (SAV)'e hakaret edip onunla alay ederlerdi. Mekke'nin ileri gelenleri bir gün toplandılar, Hz Peygamber'le irtibat kurup onun aklını başına getirmek için en akıllı, en uslu ve en halim-selim bir kimse olan Utbe b. Rebia'yı seçtiler. O da Hz Peygamber (SAV)'in yanına vardı ve ona para, makam, kadın ne isterse vereceklerini sadece tanrılarına saldırmamasını istediklerini söyledikten sonra şu iğneleyici ve alaycı sözleri söyledi; *“Şâyet kendini hasta hissediyorsan sana en iyi hekimlerimizi getirelim!”*³⁰² diyerek onu küçük düşürmeye ve rencide etmeye çalışmıştı. Çünkü bir kişinin sağlam ve sıhhatinin yerinde olduğunu bildiği bir kimseye hasta demesi elbette bir istihza ve aşağılamadır. Müşrikler onu üzme için hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı ve onun yüzüne hasta, sihirbaz ve delirmiş olduğunu söyleyebiliyorlardı. Hatta hac mevsiminde dışarıdan gelenleri şehrin dışında karşılıyorlar ve onlara olmadık şeylerle birlikte Hz Peygamber (SAV)'in hasta olduğunu ve ne söylediğini bilmediğini söylüyorlardı.

³⁰⁰ Mevdudi, Ebu'l-Ala, *Tefhimu'l-Kur'an* (Trc: Komisyon), İnsan y., İstanbul, 1991, VII, 233-234

³⁰¹ Mutaffin, 83/29-31

³⁰² Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi* (trc: Salih Tuğ), İrfan y., İstanbul, 1993, I, 101-102

Yine dışarıdan hac için gelen Dımad b Sa'lebe'ye de aynı şeyi söylemişler ve onun aklını kaybettiğini bildirmişler, o da '*Hasta ise ben onu tedavi edebilirim*' diyerek Hz Peygamber'in yanına varıyor, ve isterse kendini tedavi edebileceğini söylüyor, Hz Peygamber (SAV) de "*Şüphesiz ki hamd Allah'a mahsustur. Ona hamd eder ve ondan yardım dileriz. O kimi hidâyete erdirirse onu şaşkırtacak yoktur....*" diye konuşurken sözünü bitirmeden "*Bu sözün bir benzerini hiç duymadım, bu sözler coşkun denizleri bile coşturur*" diyerek Müslüman olmuş ve kendisi ve kabilesi adına biat etmiştir.³⁰³

Peygamberler tarihi, kutlu yolda olan bu insanların uğramış oldukları bu tür hakaret, alay ve işkencelerle doludur. Ancak o kutlu insanlar ve onların takipçileri hiçbir zaman bu tavır ve davranışlardan dolayı imanlarından ve hak davalarından vazgeçmemişlerdir. Tarih ve siyer kitaplarında uğradığı işkence ve zulümlerden dolayı dininden dönen kimselere fazla rastlamamaktayız. O insanlar inkarcı toplulukların bu imalı alay ve sözlerinden dolayı bazen üzüntü ve keder yaşamış olsalar da Peygamberin yolunu terk etmeyi hiç düşünmemişler ve hep Allah'a sığınarak O'nun rahmet ve adaletine güvenmişlerdir.

Kur'ân, hiç kimseyi küçümsememeyi, alaya almamayı, kimseyi hakir görmemeyi emretmiştir: "*Ey iman edenler bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin. Olur ki alay edilenler, Allah katında onlardan daha hayırlıdır. Kadınlarda, kadınları eğlenceye almasın. Olur ki, alay edilenler, alay edenlerden daha hayırlıdırlar. Kendi kendinizi ayıplamayın, imandan sonra fâsıklık ne kötü bir addır. Kim tevbe etmezse, onlar zalimlerin ta kendileridir.*"³⁰⁴

İnsanlar, fizikî yapıları ve kabiliyetleri bakımından eşit olarak yaratılmadıkları gibi rızık bakımından da eşit yaratılmadılar. Bu sebeple kimileri vücut yapısı mükemmel, kabiliyetleri yerinde, varlıklı; kimileri de elinde olmayan sebeplerle çeşitli kusurlara sahip olabilirler. Bu farklılıklarına rağmen insanların hepsi Allah nazarında insan olarak değerli varlıklardır. Ona göre insanların en üstünü mal ve şekil bakımından üstün olan kimse değil; takvâca en üstün olanıdır. Nihaî

³⁰³ İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1985, IV, 241

³⁰⁴ Hucurat, 49/11

değerlendirmede Allah, insanların şekil ve mallarına bakmayacak, kalplerine ve amellerine bakacaktır.³⁰⁵

O halde hiçbir mü'min bir kusurundan dolayı kardeşini hor ve hakir görmemeli, onunla alay etmemeli, başkalarının yanında küçük düşürücü söz ve davranışlarda bulunmamalı, ona hoşlanmayacağı bir lakap takmamalıdır. Bir mü'min kardeşini ayıplaması kendi kendini ayıplaması anlamına geleceği için, "...*Kendinizi ayıplamayın...*"³⁰⁶ ayetinde Allah Teâlâ burada kardeşini ayıplayanın, doğrudan doğruya kendisini ayıpladığını ifade ederek yapılan hatanın büyüklüğüne işaret buyurmuştur. Çünkü mü'minler bir tek nefis gibidirler. Birinin örtülmesi ya da giderilmesi gereken kusuru kardeşi tarafından giderilmediği takdirde bu kusur aynı zamanda kendisinin de kusuru sayılır. Vefat etmiş kişi hakkında bile konuşurken o kişinin yaptığı iyiliklerden bahsetmemiz isteniyor. Zira kötülüklerden bahsettikçe ahlaki çöküntüye kapı aralamış oluruz.

Şunu belirtmek gerekir ki, alaycılık müslümana yakışan bir tavır değildir. Müminler arasında böyle çirkin tavırlara kesinlikle izin verilmez. Mü'minler güzellik, zekâ, zenginlik, yetenek gibi her türlü özelliği, insanlara Allah'ın verdiğini bilirler. Bu yüzden birbirlerine karşı her zaman hoşgörülü, iyi niyetli, olumlu, mütevâzi bir yaklaşım içinde olurlar. Aynı şekilde birbirlerinde gördükleri eksiklikleri de alay konusu yapmazlar. Bu yüzden bu eksiklikleri ortaya çıkarmaz, aksine bunları telâfi edecek yönde güzel davranışlar gösterirler. Alaycılığı çağrıştıracak en küçük bir tavırdan, bakıştan, sözden dahi şiddetle sakınırlar.

2.3.2. Gıybet, Arkadan Çekiştirmek

Gıybet, bir insanın gıyabında vücudu, soyu, fiilleri, sözleri ve ahlâkıyla ilgili olarak, duyduğunda hoşuna gitmeyeceği şeyler söylemektir.³⁰⁷

İslâm; sosyal ilişkilere, ahlâkî davranışlara, kişilik haklarının korunmasına, güven, huzur ve barış ortamını yok edecek, kavga, tartışma ve dargınlıklara sebep olacak davranışlardan kaçınılmasına büyük önem vermiştir. Bu sebeple sosyal

³⁰⁵ Müslim b. Haccâc Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *Sahîhu-Müslim* (thk: Muhammed Fuad Abdu'l-Bâkî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., "Birr", 32

³⁰⁶ Hucurât, 49/11.

³⁰⁷ Bilmen, Ömer Nasûhî, *Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*, Bilmen y., İstanbul, 1967, 78-79

ilişkileri zedeleyen, temel hakları ihlâl eden ve ahlâkî zafiyete sebebiyet veren gıybet, arkadan çekiştirmek yasaklanmıştır.

'Yokluğunda gıybet etmek, Şeytan kalbine vesvese vermek, kötülük getirmek' manasına gelen hümeze kelimesi, Kur'an-ı Kerim'in 104. suresine isim de olmuş ve Hemz ve lez fiillerini işleyenler; *"İnsanları, dilleri ile arkalarından çekiştiren ve karşılarında kaş, göz hareketleri ile onları aşağılayan herkese yazıklar olsun."*³⁰⁸ şeklinde eleştirilmiş hatta tehdit edilmişlerdir.

Gıybet; bir insanı gıyabında eleştirmek, çekiştirmek ve hoşlanmayacağı sözler söylemektir. Halk arasında buna dedikodu da denir. Kişinin bedeni, nesebi, ahlâkı, işi, dini, elbisesi, evi, bineği ve benzeri şeyler dedikodu konusu olabilir. Hz. Peygamber, gıybeti, kişinin, kardeşini onun hoşlanmadığı bir nitelik ile anması olarak tarif etmiştir. Kendisine, *"Kardeşimizde söylediğimiz nitelik varsa ne buyurursunuz?"* denilmesi üzerine, *"Eğer işte o zaman gıybet olur. Yoksa ona bühtan ve iftira etmiş olursun"* buyurmuştur.³⁰⁹ Dolayısıyla gıyabında konuşulan nitelik o kişide yoksa buna gıybet değil, iftira denir. Yüce Allah da Kur'ân'da gıybeti kesin olarak yasaklamaktadır. Bu hususta Hucurat Sûresi 12. ayette, *"Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir"* buyrulmaktadır. Bu ayette, kişilik haklarını ihlal eden üç davranıştan sakınılması emredilmektedir. Bunlar; kötü zanda bulunmak, insanların gizli hallerini araştırmak ve gıybet etmektir. Her üçü, kişilik haklarını ihlal eden, toplumun huzur ve güvenini sarsan davranışlardır. Her üçü de kişi ve toplum hayatında tedavisi çok zor yaralar açan birer hastalıktır. Özellikle gıybet çok çirkin bir davranıştır. Bu çirkinliği yüce Allah, ölen bir insanın etini yemeye benzetmiştir. Ölü bir insanın etini yemek ne kadar çirkin ise gıybet de o kadar çirkin bir davranıştır.

³⁰⁸ Hümeze, 104/1

³⁰⁹ Müslim, "Birr", 70

Elmalılı M. Hamdi'de, bu ayeti açıklarken, ayette, insanın namus ve haysiyetinin eti ve kanı gibi dokunulmaz olduğunu ve belki de namus ve haysiyetin daha önemli olduğuna işaret edildiğini söyler. Gıybeti de, sefil bir canavarlık olarak ifade ederek, gıybet eden kişinin de alçak bir canavar derecesinde olduğunu söyler.³¹⁰

Nevevî, gıybetin altı yerde mubah olduğu ifade etmiştir;

-Zulme uğramış kimsenin, kendisine yardımcı olacağını bildiği bir kimseye uğradığı zulmü söylerken,

-Bir kötülüğün önlenmesi veya bir asinin yola getirilmesini temin için yardım isterken,

-Kendisine haksızlık yapılan kimsenin, fetva almak için müftüye gidip halini anlatıp fetva isterken,

-Müslümanları şerden sakındırmak için,

-Fıskı ve bidatçılığı aşikar olan kimsenin, aşikar olarak işlediği kötülükleri zikrederken,

-Herkes tarafından bilinen ve sadece tarif maksadıyla, kişide var olan belirgin bir kusuru ifade ederken.³¹¹

İnsan, iman edip Allah ve Peygamberin emir ve yasaklarına uyduğu zaman takva sahibi olabilir. Gıybet eden insan takvanın gerektirdiği bir davranışı sergileyememiş, ahlâkından taviz vermiş, kul hakkı yüklenmiş ve büyük günah işlemiş olur. Gıybet, zayıf, zelîl, manen ve ahlâken aşağı mertebede olan insanların yapabileceği bir davranıştır.

Gıybet; kişi, aile, toplum hatta bir milletin bütün mensuplarını rencide edebilir. Bu, kişiler, aileler ve toplumlar arasında huzursuzluk, kırgınlık hatta kavgaya bile sebebiyet verebilir. Gıybeti yapılan kimse hakkını helal etmedikçe kişi

³¹⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4476

³¹¹ Nevevî, Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref b. Mürî, *Riyâz'üs-Salihin* (trc; Komisyon), Erkam y., İstanbul, 2001, VI, 470

gıybetin günahından kurtulamaz. Çünkü gıybet etmek kul hakkı yüklenmektir. Kul hakkını ise Allah bağışlamaz.³¹²

Gıybet, söz, yazı ve fiil ile yani el, kol, göz, kaş işaretleri ile de yapılabilir. Gıybet eden kişi, içindeki kötü düşüncesini işaretlerle dillendirebilir.³¹³

Gıybet ile birbirine benzeyen, insanlar arasında söz taşımak anlamındaki kovuculuk da, İslam'ın yasak ettiği ve büyük günah olarak saydığı ahlâk dışı kötü davranışlardan biridir. Kovuculuk, gıybet fenalığına aşağılık, şer, hıyanet ve haksızlık ilave ettikten sonra, dost veya birbirine yakın olan insanları birbirinden ayırmaktır.³¹⁴ Kovuculuk yapan kimseler, hadislerde nemmâm ve kattât olarak isimlendirilmiş ve bu kimselerin (cezalarını) çekmeden cennete giremeyecekleri bildirilmiştir.³¹⁵ Kalem Sûresi 10-14. ayetlerde de, “*Yemin edip duran, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba, bütün bunların ötesinde soysuz olan kimseye mal ve oğulları var diye boyun eğme*” anlamındaki ayette sözünün dinlenmemesi gerekenler arasında koğuculuk yapanlar da zikredilmiştir.

2.4. HÜMEZE SURESİ VE DÜNYEVİLEŞME

2.4.1. İslam Öncesi Dönemde Dini Sosyal ve Ekonomik Hayatta Mal

İslam'a beşiklik etmiş olan Mekke İslam'ın zuhuru sırasında yarım ada içinde ekonomik yönden temayüz etmişti. Uluslar arası transit ticaretin merkezi konumundaydı. Mekke içinde de Kureyş kabilesi ticari bakımdan öne çıkmış, bölgede ekonomiyi yönetir olmuştu. Haşim b. Abdimenaf ticarete önderlik yapmaktaydı.³¹⁶ Ancak çok daha önceleri Mekke'de ekonomik düzey ihtiyaçları karşılayacak düzeyde değildi.

Ticaret Ukaz, Mecenne ve Zu'l-Mecaz panayırlarında yapılan sınırlı hacimdeki alış verişten ibaretti.³¹⁷ Kureyş yoksulluk içindeydi ve ticaret Mekke'nin dışına

³¹² Kiraz, Celil, *Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri*, Emin y., Bursa, 2007, 323

³¹³ Kiraz, *Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri*, 323

³¹⁴ Mâverdî, Ebu'l Hasen, *Edeb'ü'd-Dünyâ ve'd-Dîn* (trc: Ali Akın), Temel y., İstanbul, 1998, 432

³¹⁵ Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul, 1992, “Edeb”, 38

³¹⁶ Kallek, Cengiz, *Hz. Peygamber (s.a.s) Döneminde Devlet ve Piyasa*, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul, 1992, 1

³¹⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi II*, 944-958

çıkamıyordu. Mekke, dışarıdan bir saldırıya dahi uğramazdı. Çünkü buradan elde edilecek ganimet veya vergi gelirleri orduya yapılacak masrafları bile karşılamayabilirdi. Mekke'nin idaresi ile ilgili rifade ve sikaye³¹⁸ görevlerinden sorumlu olan Abdumenaf/Haşim oğulları, bu kötü durumun önüne geçip ekonomiyi canlandırmak için komşu devlet başkanlarıyla “*Îlâf*” denilen ticari anlaşmalar yaptılar. Şam'da Kayser, Habeşistan'da Necaşi ve daha sonra Yemen ve İran'la oralarda ticaret yapabilmek, bu güzergâhları kullanabilmek için anlaşmaya varıldı. Bu anlaşmaların yanı sıra güzergâh üzerindeki kabilelerden de kervanlarına saldırmamak üzere garantiler alındı. Buna göre Kureyşliler, güzergâh üzerindeki bu kabilelerin mallarını bir nakliye ücreti almaksızın taşıyıp nakledeceklerini vaat ediyorlardı.³¹⁹ Böylece *îlâf* sayesinde Kureyş ticareti mahalli sınırlardan beynelmilel boyutlara ulaştı.³²⁰ Bu gayretlerin sonunda altın, gümüş, mücevherat, fildişi, baharat, itriyat, deve kuşu tüyü, zamk, üzüm, içki, elbise, işlenmiş kereste, deri, akik, un, silah ve çeşitli madenlerin ticareti yapılmaya başlandı.³²¹ Artık savaşın yerini ticaret almıştı. Mekke ticaretinin gelişmesinde bu ticari seyahatlerin çok önemli etkisi oldu. Rihleteyn (*rihletü's-şitâi ve's-sayf*) denilen bu seyahatler kışın Yemen'e, yazın da Suriye'ye yapılmaktaydı. Seyahatler binden fazla deveden oluşan kabilelerle yapılırdı. Kafileye Kureyş'in en zengin aileleri, tüccarları katılırdı.³²² Yaz yolculuklarını düzenledikleri Mekke-Medine-Şam güzergâhı üzerinde konaklama yerleri bile yapmışlardı. *Îlâf* ve Rihleteyn'le birlikte Kureyş, Hz. Peygamber'den yaklaşık yüz yıl önce Arabistan ekonomisini istediği gibi yönetebilir hale gelmişti.³²³

Cahiliye insanı küstahlık derecesinde mala tutkuluydu. Allah Teâlâ kendisine ikramda bulunarak bolca nimet verdiğinde bundan memnun olur, mutlak sûrette kendisine ikramda bulunmuş gibi haz duyar, sevinir, kendisini Allah'ın sonsuza kadar ikramına mazhar kıldığı sevgili kullarından imiş gibi sayardı. Öyle ki ne asıl ikramın ahirette olduğunu hesaba katar ne de çevresine karşı sorumluluğunu yerine

³¹⁸ Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, D.İ.B, Ankara, 2007, 30-31

³¹⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 943-944.

³²⁰ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 18, 21; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 28; Kallek, *Hz. Peygamber (s.a.s) Döneminde Devlet ve Piyasa*, 7-12

³²¹ Özeydin, Abdülkerim, “Arap”, D.İ.A, İstanbul, 1991, III, 323; Yüksel, Ahmet Turan, *İslam'ın İlk Döneminde Ticari Hayat*, Beyan y., İstanbul, 1999, 13-46

³²² Kureyş suresinde bu seyahatlerden bahsedilmektedir.

³²³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 24-26

getirirdi. Üstelik zevk ve eğlenceye, taşkınlık ve fesada dalar giderdi. Fakat Allah onu rızkını daraltarak imtihan ederse “*Rabbim beni önemsemedi, bana hor baktı*” derdi. Yetimleri ve yoksulları görmezden gelir, alın teri dökmeksizin eline geçen mirası, bir hayra yaramasını sağlamayıp israf ve eğlenceyle yiyip bitirirdi. Çünkü mal biriktirme hırsı ile yanıp tutuşmaktaydı (Fecr, 89/15-20).³²⁴

Dünyevilik, bedevi dünya görüşünün en has özelliklerinden biriydi. Varlık ve hayat anlayışları maddeden yani bu dünyadan ibaretti. “*Hayat, ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ölürüz ve yaşarız; bizi ancak zamanın geçişi yokluğa sürükler*”³²⁵ derlerdi. Tekrar dirilmek, bu dünyadan başka bir hayat onların anlayışında yoktu.³²⁶ Bu sebeple ölüp toz toprak olduktan sonra tekrar dirilmeye inanmak istemiyorlardı.³²⁷

Cahiliye Arapları arasında çok (istediği kadar) kadınla evlilik oldukça yaygındı. Bundan maksat eşler sayesinde mal mülk sahibi olmak, servetini çoğaltmaktı. O güne göre insanın şerefi, malı ve mülküyle eş değerd. Bu yüzden zenginlik onlar için çok önemliydi. Yani kadın cahiliye Arapları için bir serveti çoğaltma aracı idi.³²⁸

Zenginler şatafatlı bir hayat yaşamaktaydı. Altın ve gümüş kaplardan yiyip içerler, ipekten, altın işlemeli elbiseler giyerlerdi. Onların bu müreffeh yaşamları fakirlere dokunurdu. Üstüne üstlük onlar serveti yığarlar da muhtaç kimselere azıcık olsun yardımda bulunmazlardı. Maddi refah ve servetin şımarttığı, soylarıyla, ailelerinin genişliğiyle gururlanan bu kimseler mallarına ve çevrelerine güvenerek kendilerini son derece müstağni görüyorlardı. Servet biriktirme arzuları toplumdaki ferdiyetçiliği gittikçe büyütüştü.³²⁹

Cahiliye dönemi Araplarının cömertliği meşhurdu. Bir misafiri olduğunda hiç tereddütsüz tek devesini kesip ailesini dahi tehlikeye atarak ona ikramda bulunabilirdi. Ancak onların bu hareketi dahi dünyevi gayelere yönelikti; sadece

³²⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 170-172

³²⁵ Câsiye, 45/24.

³²⁶ En'am, 6/29.

³²⁷ Mü'minun, 23/82-83; Yasin, 36/78.

³²⁸ Demirci, Muhsin, *Kur'an'da Toplumsal Düzen*, Ensar y., İstanbul, 2005, 52-53

³²⁹ Altıntaş, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Pınar y., İstanbul, 2007, 167-168

iyilik, hayırseverlik değildi. Böyle bir tavır cahiliye Arabı için asalet, kahramanlık, babayiğitlik demektir. Yani cömertlik gibi güzel bir ahlaki davranışlarında bile dünyevilik ön plandaydı.³³⁰ İnsanlara karşı caka ve gösteriş olsun diye³³¹ mallarını harcayarak şöhret ve şeref peşinde koşarlardı.

2.4.2. Malına Güvenip, Onun Kendisini Ebedi Kılacağını Zannedenler

Hemz ve lemzin, insanlara üstünlük taslamanın, onları hor görmenin sebebi olarak Hümeze Suresi ikinci ayette mal ve uzun emel sahibi olma görülmektedir.

الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ * يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدُهُ

“O ki, mal toplamış ve onu sayıp durmuştur. (O), malının kendisini ebedi kılacağını zanneder.”³³²

مَالًا Şeklinde nekre gelmesi, hem malın çokluğunu göstermek, hem de (Onu sayıp durdu) ifadesine uygun olması içindir. Uzun emelleri ve uzak kuruntuları kendisini aldatıp durdu da malı onu dünyada ebedi kılacak zannetti. Denilmiştir ki: Bu, amel-i salih işlemeye ve dünyada zâhidane yaşamaya bir göndermedir. (Ta'riz) Çünkü bu şekilde davranmak, insanı, sonsuz hayatta ve kalıcı nimetler içerisinde ebedi kılar. Hâlbuki mal ne ebedidir, ne de insanı ebedileştirir.³³³

جَمَعَ Kelimesini, İbni Amr, Hamza ve Kisâî şedde ile okumuşlardır ki, عَدَّدَهُ idğam ile okunması onu destekler. Bu durumda anlam şöyle olur: Malını bir günde değilde şuradan, buradan belki yıllarca uğraşarak elde etmiştir. Ve onu defalarca sayıp sayıp durmaktadır.³³⁴

Malının, parasının miktarını öğrenmek için sayıp durmuyor. O malı saymaktan zevk ve tat alıyor. Çünkü ona göre şeref ve izzet ancak malla elde edilebilir. Parasının çokluğuna baktıkça, değerinin de çoğaldığını zannediyor, öyle de inanmaya başlıyor. Artık kendi altındaki herkesle alay etmeye onları küçük görmeye çalışıyor. Çünkü gurur ve şımarıklığı ona ölümü unutturmuş, basiretini köreltmıştır. “Saydı”

³³⁰ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 138

³³¹ Bakara, 2/264

³³² Hümeze, 104/2-3

³³³ Ebu's-Suud, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, VI, 469.

³³⁴ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 92

diye terceme ettiğimiz “*Addedehi*” okunuşuna göre, saymak, biriktirmek, depolamak, çok olmak anlamlarına da gelir.³³⁵

Malı kendisini dünyada ölümsüzlük kılacak zannetti de onu, ölümsüzlüğü sever gibi sevdi. Ya da mal sevgisi ona ölümü unutturdu. Veya uzun emelleri kendisini ebedileştirecek zannetti de ölüm hiç aklına gelmeyen kişi gibi işler yaptı. Burada ebediliğin ahiret için çabalamak olduğuna bir ta’riz vardır.³³⁶

Uzun emeli ve uzak kuruntularıyla malı kendisini aldattı da o, binalar yapmaya, ağaç dikmeye ve yeni su arkları kazmaya devam etti. Hâlbuki akıllı insan, bunun tersini yapıp ahireti için çaba sarf eder.³³⁷

Ayet, cimriliğe de işaretir. Zira bu kadar mal, serveti olmasına karşın sürekli onu sayıp duran, yardım için kullanmayan hatta belki azalır korkusuyla en basit günlük ihtiyaçlarına bile harcamayan insan tabi ki cimrilik kanserine tutulmuştur. İşte onun bu hali diğer insanlara karşı sevecen, merhametli, yumuşak ve toleranslı davranmasına da engel olmaktadır. Zaten, hennâz ve lemmâz gibi hastalıkları da mala olan aşırı tutkusunun bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ayet mala düşkünlük ile davranış bozuklukları arasındaki sıkı irtibata dikkat çekmektedir. Malda cimri olduğu gibi, sevgi dağıtmakta da, insanlara tahammüllü davranmakta da cimridir.³³⁸

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ (Malının kendisini ölümsüz kılacağını sanır.) İkrimeye göre ayetin tefsiri, “*Malının, ömrünü uzatacağını sanıyor.*” iken Süddi’ye göre ise “*Malının, kendisini ölümden kurtaracağını sanıyor.*” şeklindedir. Üçüncü bir tefsir ise “*Malının, öldükten sonra kendisine fayda sağlayacağını sanıyor.*”³³⁹ anlamındadır. Ayet hamakatın en son derecesine işaret eder. İnsanları kınadı, gıybetlerini yaptı, el, kol, göz ve başla onları küçük düşürerek işaretler yaptı.³⁴⁰ Bütün bunları, topladığı ve sayıp sayıp da övündüğü malının çokluğundan dolayı

³³⁵ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 93

³³⁶ Beydâvi, Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envaru't-tenzil ve Esrâru't-te'vil*, Beyrut, 1996, V, 528

³³⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXX, 230-231

³³⁸ Hatipoğlu, Haydar, *Ayetlere Farklı Bir Bakış*, Ankara, 1997, 80

³³⁹ Maverdi, *en-Nüket*, VI, 336

³⁴⁰ Hatipoğlu, *Ayetlere Farklı Bir Bakış*, 80

yapıyordu. Onun bu hale düşmesinin esas ve ana sebebi de; malının kendisini dünyada ebedi kılacağını sanmasıydı.³⁴¹

Bu kınayıcı, gururlu ve şımarık adam, yanındaki malın kendisine ölümden kurtulma imkânı vereceğini sanıyor. Bundan ötürü de dünyada ebedi kalacağını sanan bir insanın psikolojisine bürünüyor, tavırlarını ona göre belirliyor. Dünyada yaşadıklarının hesabını vereceği bir başka âleme inanmıyor.

Ayet, malın ebedi kılamayacağını, maddi menfaatlerle oluşmuş dostlukların ebedi olamayacağını, bu niyetle mal toplayanın hüsranda olduğunu ifade ediyor.³⁴²

Allah Teâlâ bütün bu zanları ve hesapları kınamıştır. Mal insanın değerini yükseltmez, başkalarını incitmeyi de gerektirmez. Sanıldığı gibi mal dünyada ebedî kalıcı değildir. Ebedî olan, Hz. Ali (r.a.)'nin buyurduğu gibi, ilim ve ameldir: "*Mal bekçileri öldü. Âlimler ise yaşıyorlar. Âlimler zaman durdukça dururlar.*"

Allah Teâlâ zevkinden dolayı malı toplayan hemz ve lemzin cezasını belirtmiştir; içine atılan her şeyi kırıp döken cehennem ateşine atılıp sürülmek. O, Allah'ın sönmeyen ateşidir. Allah onu asiler için hazırlamıştır. Kalbe varıncaya kadar cesetteki her şeyi yer. Kapıları kapalıdır, üzerlerine kilitlidir. Onlar ise sütunlara bağlı haldedirler.³⁴³

Makam düşkünlüğünü de mal sevgisi ile beraber düşünebiliriz. Çünkü o da aynı şeylere sebep olmaktadır. Tanrılık anlam itibariyle üstünlükte benzersiz olmayı ve başkaları üzerinde amir olmayı gerektirmektedir. Mal ve makam ise bu duyguya götüren iki kaynak olmaktadır. Bundan dolayı tarih içinde iktidarı ele geçiren zorbarların, kurnazca tanrılık rolüne soyundukları görülmektedir. Bunlar arasında açıkça tanrılık iddia edenler bile olmuştur.

Nitekim Firavun Mısır halkına "*Ben sizin en yüce Rabbinizim...*"³⁴⁴ deme cüretini göstermiştir.³⁴⁵ Mekke ileri gelenleri de kendilerinde böyle bir yetki gördükleri ve bu yetkiyi Mekke'de öksüz ve yetim olarak büyüyen bir gencin

³⁴¹ Hatipoğlu, *Ayetlere Farklı Bir Bakış*, 80

³⁴² Hatipoğlu, *Ayetlere Farklı Bir Bakış*, 81

³⁴³ Zuhayli, M.Vehbe, *et-Tefsirü'l-Münir*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991, (Çev: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Hamdi Arslan vd., Risale y., 2008, XV, 628

³⁴⁴ Naziat, 79/24

³⁴⁵ Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, 144-154

Peygamberlik iddiasıyla kaybetmeyi göze alamadıkları için inkâr ve alay yolunu seçmişlerdir.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki insanların dünyaya olan düşkünlükleri onları mal ve makam hırsına itmekte ve insanlar mal ve makam sayesinde kazandıkları ikballeri kaybetmeyi göze alamamaktadırlar. Ayrıca dünyada elde ettikleri bu mal ve makamın kendilerini her zaman ve zeminde yücelteceği zannına kapılmalarına sebep olmaktadır. O yüzden inkâr bataklığına saplanıp kalmakta ve inananların sosyal durumlarını öne çıkararak onlarla aynı ortamda bile bulunmayı kendileri için zül kabul etmektedirler. Ayetlerde ve hadislerde bu tipteki insanların Peygamberlere “*Yanınızdaki fakir ve zayıf insanları kovun da sizinle oturalım.*” dedikleri bildirilmiştir.

2.4.3. Karun Örneği

Malın kendini ebedi yaşatacağını zanneden ve Kur’an-ı Kerimde bize kıssası bir ibret tablosu olarak bildirilen Karun bu kimselerden biridir. Allah Teâlâ Kasas Suresi 79-82. ayetlerde Karun’u ve O’nun gibi olmak isteyenlerin kıssasını bizlere şöyle bildiriyor:

“Bir gün (Karun) ihtişam içerisinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını isteyenler, «Keşke Karun'a verilenin bir benzeri de bizim olsaydı. Hakikat şudur ki o çok büyük bir servet sahibidir» dediler. Kendilerine ilim verilen kimseler ise dediler ki: “Yazıklar olsun size! İman edip salih amel isleyen kimse için Allah'ın sevabı (ve mükâfatı) daha hayırlıdır. Bu saadete yalnız (taat ve ibadette) sabredenler kavuşur”. Biz hem onu (Karun'u) hem de evini (zelzele ile) yere geçirdik. O'na Allah'tan başka yardım eden herhangi bir grup bulunmadı. Kendisi de azaptan kurtulandan olmadı. Dün onun yerinde olmayı temenni edenler, “Demek ki Allah kullarından dilediğine rızkı çok, dilediğine az veriyor. Eğer Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki inkârcılar gerçekten iflah olmazlarmış” demeye başladılar.”³⁴⁶

Ayetlerde bildirildiğine göre; Azgınlık, gurur, şımarıklık ve kibir Karun'u tamamen kaplamış, kavmi olan İsrailoğulları'na karşı büyüklük taslamış, onların

³⁴⁶ Kasas, 28/79-82

huzurunda azamet ve ihtişamı izhar etmek istemişti. Bundan dolayı bir bayram günü elbiseler, güzellik malzemeleri, süslü binekler gibi dünya hayatının geçici metaı ile süslü görkemli bir kabile ile kavminin karşısına çıkmıştı. Bu gösteriden sonra halk Karun konusunda iki guruba ayrılmıştı: Bir gurup insanın sathî gösteriden gözleri kamaşmış, bu manzaradan son derece hoşlanmış, servet, mal, izzet ve mevki hususunda Karun gibi olmayı istemişlerdi. Bunlar her zaman var olan maddeci kimselerdi.

İkinci gurup ise, Allah'ın basiretini nurlandırdığı, dünyanın ziynetlerine aldanmayan, gerçeklere bakan, dünyanın fani olduğunu idrak eden ve gerçek mutluluğun ahiretteki manevî kurtuluş olduğunu idrak eden kimselerdi. Bunlar dünyanın ve insanın akıbetini bilen müminler *-İsrailoğulları'nın âlimleri-* idi. Bu kimseler birinci guruptaki arkadaşlarına şöyle demişlerdi: *"Yazık size! Allah'ın sevabı - yani cennet ve cennet nimetleri- Karun'un mal ve mevkiinden daha hayırlıdır. Bu nimetler iman edip salih amel işleyenlere verilir. Ahiretteki cennet sadece Allah'a tâat üzerinde sabreden kimselere verilir."*

Karun'un dünyadaki cezası köşkü ile birlikte yerin dibine geçmekti. Karun sanki hiç var olmamış gibi yok oldu.³⁴⁷ Ahirette ise ona cehennem azabı vardır. Bu her iki durumda da kendisine yardım edecek ve onu Allah'ın azabından kurtaracak hiç kimsesi olmamıştı. Azaba karşı gelecek ve azabı reddedebilecek bir güce de sahip değildi.³⁴⁸

Şüphesiz ki Kur'ân'da, geniş servetiyle ün yapan Karun misal verilirken, hem Mekke'li zengin putperestler, hem de yaşamakta olan şımarık ve azgın zenginler uyarılmakta ve müminlerin servet edinirken onu sadece bir araç görmeleri telkin edilmektedir. Aynı zamanda hakiki mutluluğun, gerçek anlamda insan olmanın ölçü ve kıstasının mal ve geniş servet olmadığına işaretlerle; insanı insan yapan şeyin, kalbinde kök salan sağlam iman ve irfanı, doğruyu bulan selim aklı ve haktan yana gelişen vicdanı olduğu hatırlatılıyor. Zira mal ve makam, şöhret ve servet arızî

³⁴⁷ Ayet-i kerimede, Karun'un ve evinin, yerin dibine geçirildiği zikredilmektedir. Karun'un bu şekilde cezalandırılmasının sebebi hakkında Taberi, Abdullah b. Abbas'tan özetle şunları nakletmektedir: "İsrailoğullarına zekât verme emri gelince, Hz. Musa bu emri Karun'a da tebliğ etmiş ve belli bir miktar zekat tayin etmiştir. Karun bu miktarı çok bulmuş ve İsrailoğullarını Hz. Musa'nın aleyhine kışkırtmıştır. Allah Teâlâ da onu bu şekilde cezalandırmıştır. Taberi, *Câmi'ul-Beyân*, X, 108

³⁴⁸ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXV, 17

şeylerdir ve amaca yönelik araçlardır. İyi ve yararlı yolda kullanılırsa sahibini her iki âlemde mutlu ve bahtiyar eder; kötü ve zararlı yolda kullanılırsa, sahibini felâkete sürükler. Nitekim geniş servet ve nimeti amaç edinen ve onu şımarma ve böbürlenme, inkâr ve tuğyan vasıta ve vesilesi yapan Karun'un nasıl bir sonuçla baş aşağı geldiği en duyarlı şekilde anlatılmakta ve ondan ibret almamız tavsiye edilmektedir.³⁴⁹

Mal ve servetin imtihan vesilesi olduğunu anlatan başka bir ibret tablosu ise Kalem Suresi 17-32. ayetlerde gözler önüne serilmektedir. Bu ayetler bahçeleri olan bir gurubun kıssasını anlatmaktadır ki, bu adamlar "*Allah izin verirse/dilerse*" demeksizin bahçenin ürünlerini hasat edeceklerine dair yemin edip bahçeden fakirleri mahrum bırakmayı planlamışlar ve güçlerine dayanarak sabah erkenden kararlarını gerçekleştirmeye gitmişlerdi. Allah da kötü niyetlerine ceza olarak, ürünleri hasat edilmiş gibi yapan bir belayı onlara musallat etmiştir. Bahçelerini bu durumda gördüklerinde şaşkınlığa düşmüşler, hatta bahçenin (yolunu) kaybettiklerini zannetmişler, sonra gerçeği anlamışlar ve mahsullerini kaybedip mahrum kaldıklarını idrak etmişlerdi. Onların içerisinde, kendilerine orta yolu, itidalli olmayı ve haddi aşmamayı öğütleyen, aklını kullanan iyi bir adam vardı. Onlara: "*Bu gidişimizin nasıl sonuçlanacağını size bildirmemiş miydim?*" dedi. Onların tevbe ve tesbih etmelerini, günahlarını kabullenmelerini istedi. Bunlardan bazıları diğerlerini kınamaya başladılar; Allah'ı tesbih, istiğfar edip zulüm ve azgınlıklarını kabullendiler³⁵⁰ ve "*Yazıklar olsun bize, hakikaten biz azgın kimseler miyiz*"³⁵¹ dediler.

Bu ifade, onların suçlarının büyüklüğünü kabullendiklerini ortaya koymaktadır.³⁵² Böylece kaybettikleri ve mahrum kaldıkları şeylerin yerine daha iyisini getirmesi ümidi ile tevbe edip, Allah'a yöneldiler.

2.4.4. Dünyaya Aşırı Düşkünlük (Sekülerlik)

Modern Batı kültürünün en karakteristik özelliklerinden birisi olan 'sekülerizm' en geniş anlamıyla; dinî/ilahî/aşkın âlemden uzaklaşma, kutsal ile

³⁴⁹ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, IX, 4579-4581

³⁵⁰ Derveze, Muhammed İzzet b. Abdülhâdi b. Derviş, *et-Tefsiru'l-Hadis* (trc: Ahmed Çelen, Şaban Karataş, Mehmet Çelebi), Ekin y., İstanbul, 1997, I, 46-47

³⁵¹ Kalem, 68/ 31

³⁵² Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXII, 60-61

bağını koparma ve böylece dinin önce toplumsal hayattan sonra da bireysel bilinçten tecrit edilmesidir. Dünyevileşmenin temelinde batının kendi iç dinamikleri ile ortaya çıkıp gelişen Hıristiyanlık, Rönesans, Reform, Aydınlanma, Hümanizm ve Laiklik gibi Batı kültür ve medeniyetinin din, insan ve evren anlayışı ile dünya görüşü bulunmaktadır. Batıdaki sekülerleşme macerası bilim, iktisat ve siyaset alanını Kilise'nin 'ruhani despotluğu'ndan kurtarma çabası olarak zuhur etmiştir.³⁵³

Dünyevileşme ile Kur'an'ın sık sık bir tehlike olarak dikkat çektiği 'dünyaya aşırı düşkünlük' arasında benzerlik vardır. Bu durum, Kur'an'ın tasviri ile "*Allah'ı unuttukları için Allah'ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimselerin halidir.*"³⁵⁴ Bu ise insanı, varlığını Tanrı'dan bağımsız bir biçimde algılamasına ve böylece kendi özüne nüfuz edememesine/yabancılaşmasına götürmektedir.³⁵⁵ Haşr suresi 18-20 ayetlerinden oluşan pasajda insan ile aşkın varlık arasındaki bağın kopması 'unutmak' kelimesiyle ifade edilmiştir. Burada mü'minlere, Rabbini unutarak O'nunla irtibatını kesenler gibi olmamaları tembihlenmektedir. Burada '*Allah'ı unutmaları*'nın sonucu "*Allah'ın da onlara kendilerini unutturması*" şeklinde ifade edilmiştir ki bu, Allah bilincine sahip olmayan kişinin kâmil manada insan olma şuurunun da olamayacağına işaret eder.

Müfessirler, 'Allah'ı unutmak'tan maksadın, Allah'ın kulu olduğu bilincinden yoksunluk ve O'na karşı kulluk görevini umursamama olduğunu söylemektedirler. Öyle ki bu kimseler Allah'tan korkmaz, hukukunu tanımaz ve O'nun sonsuz korumasından yardım dilemez olmuşlardır. Bu ayetlerin siyakına göz attığımızda münafıkların da konuya dahil edildiğini görürüz. Aynı ifade (unutmak-unutturmak) Tevbe suresinin 67. ayetinde yine münafıklar bağlamında kullanılmış ve "*Münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden değil), birbirlerindedir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alı koyar ve cimrilik ederler. Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu! Çünkü münafıklar fâsıkların kendileridir*" buyrulmuş, münafıkların Allah'ı unuttukları, emirlerini terk ettikleri, onu hiç anmadıkları ve umursamadıkları; Allah'ın da onları kendi hallerine bıraktığı yani O'nun inayetine, rahmetine ve

³⁵³ Aydın, Mehmet S., "*Dünyevileşme*", İslâmiyât, c. IV, sayı: 3, 2001, 14

³⁵⁴ Haşr, 59/19

³⁵⁵ Reçber, Mehmet Sait, "*Realizm, Din ve Dünyevileşme*", İslâmiyât, c. IV, sayı: 3, 2001, 22

fazlına lâıyk görölmedikleri ve kendi tercihlerinin sorumluluğuyla baş başa kaldıkları belirtilmiştir.³⁵⁶

Kur'an haddini açmak ile dünya hayatını ahirete tercih etmek arasında yakın bir bağ kurarak aslında sekülerizmi bize açık bir şekilde tanıtmaktadır: “*Artık kim azar ve dünya hayatını tercih ederse gideceği yer cehennemdir.*”³⁵⁷ Kur'an diğer taraftan da dünya-ahiret dengesinin kurulmasını ister. Çünkü ahiret, insanın karşısına dünyadaki davranışlarının karşılığı olarak çıkacaktır.³⁵⁸ Zaten din, en genel anlamıyla Allah'a ve ahirete iman temelinde dünya hayatını ahlaki buyruklar doğrultusunda yaşamaktır.³⁵⁹

İnsanoğlunun Allah'ın vaat ettiği ahireti dikkate almayarak dünya hayatına dalmasının arkasındaki saiklerden birisi ve en önemlisi şeytandır. Onun vesveseleridir. Yani Allah'a karşı işlenen ilk istiğna, istikbar ve nankörlüktür.³⁶⁰ Daha sonra da şeytan insanlığı bu kibirli tavra teşvik etmiş ve kendini yeterli gören, Allah'a boyun eğmekten kaçınan, O'nun saymakla bitmeyecek nimetlerini görmezden gelen insanlar olmuştur (bkz. İbrahim, 24/34; Nisâ, 4/120; İsra, 17/34; Haşr, 59/19).³⁶¹ Ayrıca şeytan, insana önünde uzun bir ömür olduğunu, gençliğini eğlenerek, zevk ve keyf içinde geçirmesini ve hatta Allah'ın bunca nimeti insanlar için yarattığını, bunların her birinden tatması gerektiğini fısıldayarak ahireti unutturabilmiştir.³⁶² Kur'an-ı Kerim, şeytanın bazı vaatlerde bulunmak³⁶³ ve insanı fakirlikle korkutarak ona cimriliği telkin etmek³⁶⁴ sûretiyle yönlendirmeye çalıştığını açık bir şekilde haber vermektedir. Eğer insanoğlu şeytanın bu vesveselerine kulak verip makam-mevki, şan-şöhret, mal-mülk, çoluk-çocuk, ahbap-yaran peşinde koşarsa gerçek mutluluğun yurdunu tespit edemeyip bu dünyaya saplanıp kalabilir.³⁶⁵ Kur'an insanoğlunun dünyaya aşırı bir şekilde bağlanıp kalmasına neden olan

³⁵⁶ Ebu's-Suüd, *İrsadü'l-Akli's-Selîm*, III, 166-167

³⁵⁷ Naziat, 79/37-39

³⁵⁸ Yûnus, 10/28; Kehf, 18/98

³⁵⁹ Güler, İlhami, “*Dünyanın Başına Gelen 'Derin Sapkınlık' Dünyevileşme*”, İslâmiyât, c. IV, sayı: 3, 2001, 40-41

³⁶⁰ Bakara, 2/24

³⁶¹ Güler, “*Dünyanın Başına Gelen 'Derin Sapkınlık' Dünyevileşme*”, 42-43

³⁶² Özdağ, Musa, *Tuzaklar ve Uyarılar*, Kutlu Bilgi y., Kastamonu, 2007, 92

³⁶³ Nisâ, 4/120; İsra, 17/64

³⁶⁴ Bakara, 2/268

³⁶⁵ Özdağ, *Tuzaklar ve Uyarılar*, 126

dünyanın çekici özelliklerinin³⁶⁶ aslında ahiretle kıyaslandığında daha değersiz şeyler olduğunu bâkî olan işlerin Allah katında hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha layık olduğunu (وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْلًا) açıklamaktadır.³⁶⁷ Çünkü dünya hayatının en önemli özelliklerinden birisi ve hatta en önemlisi bu aldatıcı özelliği (وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ)’dir.³⁶⁸ Zira dünya hayatının bu aldatıcı cazibesi karşısında bütün dikkatlerini ve ümitlerini dünya hayatına verenler, mutluluk adına ne varsa tamamının dünya hayatında gerçekleşeceğini zannederek haram yollarla tatmış oldukları zevklerin ahirette azap olarak karşılımlarına çıkması durumunda dünya hayatının fani zevkten başka bir şey olmadığını anlamış olacaklardır.³⁶⁹ Öyle ki dünya hayatı ahiret hayatıyla kıyaslandığında ciddiyetten uzak, kişiye fayda vermeyen, onu önemli işlerden alıkoyan bir oyun ve eğlence

(وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ) mesabesindedir.³⁷⁰ İbn Haldun’a göre cahiliye dönemi bedevi Arapların dünyaya aşırı bir şekilde bağlanmaları, maddeperest ve kısa vadeli menfaatlere düşkün olmaları sebebiyle Kur’an, dünya hayatını değersiz görerek kötüleme yoluna gitmiştir. Bu yüzden Kur’an bir taraftan dünyevi lezzetlere karşı duydukları bu aşırı ilgiyi yumuşatıp onları manevi değerlere yönlendirmek ve diğer taraftan da servet ve devleti kudret ve takat dâhilinde hak ve şerefli olan maksatlar uğrunda kullanmaya çağırarak için ahirete inanmayı temel şart olarak ortaya koymuş ve onu benimsetmek için dünyayı kötüleştirmiştir.³⁷¹ Ancak şuna dikkat etmek gerekir ki geçici dünyanın ahiret karşısındaki bu değersizliği onu önemsememeyi değil; aksine son derece ciddiye almayı gerektirir. Çünkü ahireti burası belirleyecektir. Aynı şekilde dini bakış açısı zenginliği, serveti olumsuzlamamaktadır. Sadece insandan mal ile olan ilişkisini uhrevi kaygılara göre düzenlemesini istemektedir.³⁷² Yeter ki kişi, dünya hayatını ahirete ‘tercih etmiş’,³⁷³ ahireti vermiş karşılığında

³⁶⁶ Hadid, 57/20; Âl-i İmrân, 3/14

³⁶⁷ Kehf, 18/46

³⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/185

³⁶⁹ Demirci, Muhsin, *Nas-Olgu İlişkisi Bağlamında Kur’an’da Sosyal Gerçeklik*, Ensar y., İstanbul, 2008, 226

³⁷⁰ En’am, 6/32

³⁷¹ İbn Haldun, *Mukaddime I*, (trc: Zakir Kadiri Urgan), İstanbul, 1986, 511 Aktaran: Muhsin Demirci, *Nas-Olgu İlişkisi Bağlamında Kur’an’da Sosyal Gerçeklik*, 228-229

³⁷² Güler, “*Dünyanın Başına Gelen ‘Derin Sapkınlık’ Dünyevileşme*”, 46

³⁷³ A’la, 87/16

dünya hayatını ‘satın almış’,³⁷⁴ dünya hayatıyla ‘sevinmiş’,³⁷⁵ dünya hayatından ‘razı olmuş’³⁷⁶ kimselerden olmasın. Bu şekilde İslam, insanın eşyaya ilişkisini kesmeyi değil; insanın eşyaya karşı olan aşırı düşkünlüğünü terbiye ve tezkiye etmek istemektedir.³⁷⁷

Aşkın âlemden uzaklaşma, kutsal ile olan bağı koparma olarak tarif ettiğimiz sekülerleşme/dünyevileşmenin emareleri harici/ayni varlık kategorisinde tezahür etmekle birlikte aslında o, zihin ve gönülden başlamaktadır. Cahiliye müşrikleri böyle bir zihniyet ile hayat anlayışlarını inşa etmişlerdir. Onların bu imanları onları dünyevi imkânlarla yetinen bir hayat mücadelesine yöneltmiştir. Onların inançları lisanî varlık mertebesine şu ifadelerle çıkmaktadır: *“Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır, Ölürüz ve yaşarız, Bizi ancak zaman helâk eder.”*³⁷⁸; *İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur. Biz diriltilecek değiliz.*³⁷⁹ *Ölüp toprak ve kemik kesildikten sonra kabirden çıkacağınızı mı vaat ediyor size? Size vaat edilen şey, gerçekten çok uzak, çok.*³⁸⁰ Dünya hayatının çekiciliği öyle kuvvetli olmalı ki Cenâb-ı Hak, Resulünü bile bu konuda uyarılmış,³⁸¹ ona *“Onun için sen bizi anmaktan uzak duran ve sadece dünya hayatını isteyen kimselerden yüz çevir”*³⁸² buyurmuştur. Aynı şekilde kullarına *“dünya hayatı sizi aldatmasın, kandırmasın”*³⁸³ hitabını yöneltmiştir. Zira *“Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı”*³⁸⁴ buyrularak malı sevme ve ona sahip olma arzusunun insanın tabiatında mevcut olduğu ifade edilmiştir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah’ın katındadır. Çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) sevip isteyerek, ahireti bırakmanın bir anlamı yoktur.³⁸⁵ Dünya hayatını ve ziynetini

³⁷⁴ Nisâ, 4/74

³⁷⁵ Ra’d, 13/26

³⁷⁶ Tevbe, 9/38

³⁷⁷ Altıntaş, Ramazan, “İslam’a Göre Sekülerleşmenin İmkânı” İslâmiyât, c. IV, sayı: 3, 2001, 134-135

³⁷⁸ Casiye, 45/24

³⁷⁹ Duhan, 44/34-35

³⁸⁰ Mü’minûn, 23/34-35

³⁸¹ Taha, 20/131

³⁸² Necm, 53/29

³⁸³ Fatır, 35/5-6

³⁸⁴ Âl-i _mrân, 3/14

³⁸⁵ Kıyamet, 75/20-21

isteyenler istediklerini elde edebilirler; ancak bunlar ahiret için bir anlam ifade etmeyecektir.³⁸⁶

A'lâ suresinin 16-17 ayetlerinde insanların ahiretteki ebedi kurtuluşu tercih etmek yerine dünyayı tercih ettikleri anlatılmaktadır. Hâlbuki dünya hayatını tercih etmek, ondan razı olmak, onunla tatmin olmak demektir. Bir başka deyişle uhrevî hayatı yok saymak, onun nimetlerini reddetmektir. Dünyanın süsüyle eğlencesiyle meşgul olmak, onlara öncelik tanımak, o yolda mal harcıyıp tüketmekten hoşlanmak, ahireti arkaya atmaktır. Kur'an, bu tip insanların ahirette hiçbir nasibi olmadığını bildirmektedir; çünkü onlar sadece dünya(nın süsünü eğlencesini) nimeti istemektedirler.³⁸⁷

Beled sûresi 6. ayet-i celile de dünyaya sınıksız sarılmış, yığın yığın mal biriktirmiş ve bunu inananlara karşı gurur ve iftiharla söyleyen bir kişiden bahsedilmektedir. Kur'an'da bu “*Yığın yığın mal tükettim, diyor*” diye ifade edilmektedir. Bu ayetteki ‘lübed’ kelimesi üst üste yığılmış, istif edilmiş çok mal anlamına gelmektedir. Ayrıca ayette malın, sarf edilmesi ve harcanması yerine, yok edilmesi ve telef edilmesi anlamına gelen ‘ihlâk’ kelimesinin kullanılması, helal ve faydalı yollarla sarf edilmeyip boşuna tüketilerek kaybedilmiş olduğunu anlatmaktadır. Çünkü zevk ve eğlence düşkünü olup parasını pulunu israf eden insanlar bir fakirin karnını doyurmaktan hoşlanmaz da zevk, eğlence ve gösteriş için mal telef etmekle iftihar eder, bunu büyüklük zannederler. Bu ayetin Haris b. Nevfel’in (35/655) Resûlullah’a eziyet etmek üzere söylediği sözler üzerine nazil olduğu rivayet edilmiştir. Haris b. Nevfel bir günah işlediği zaman Resûlullah’tan (a.s.) fetva isterdi. Hz. Peygamber (a.s.) de ona, kefareti vermesini emrederdi. Haris “*Muhammed’e itaat ettiğimden beri kefareti ve ona uyma yolunda çok mal telef ettim*” diyerek din yolunda sarf ettiği mallarının boşa gittiğini (*ihlâk*) iddia ederek hayıflanmıştır. Hâlbuki Allah onun ne verdiğini de ne için verdiğini de görüyor, biliyor. O mağrur insan mallarını gösteriş için, peygambere düşmanlık için harcamış ve böylece onları yok (helak) etmiştir.³⁸⁸

³⁸⁶ Hûd, 11/15

³⁸⁷ Bakara, 2/200

³⁸⁸ Taberî, *Câmi'ul-Beyân*, XXIV, 413-414; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5834-5835

Resûlullah (a.s.) dünyada Allah'ın lutfettiği nimetlerinden faydalanmak gerektiğini ama dünyaya gönlünü kaptırıp onun peşinden koşturmanın felakete götüreceğini bizlere anlatmış, “*Dünyada bir garip veya yolcu gibi ol*”³⁸⁹, “...*Dünya kim, ben kimim. Dünya ile benim misalim, bir ağacın altında gölgelenip istirahat ettikten sonra onun terk eden yolcunun misali gibidir*”³⁹⁰ buyurarak dünyaya karşı takınacağımız tavrı bize göstermiştir. Servet sahibi olmayı kötülemedi fakat malın esiri olmayı da tehlikeli bularak *Uhud dağı kadar altını olmaktan dolayı hiç de sevinmeyeceğini, eline geçen dünya malını muhtaç kişilere dağıtmaktan da memnuniyet duyacağını* ifade etmiştir.³⁹¹

İslam, insanın eşyayla ilişkisini kesmeyi değil; insanın eşyaya karşı olan aşırı düşkünlüğünü terbiye ve tezkiye etmek ister.³⁹² Genel olarak dünya ve ahiret siyah ile beyaz gibi birbirinin karşıtı değil, biri diğerinin karşılığıdır. Dünyada iyi olan ahirette de iyi, dünyada kötü olan ahirette de kötüdür. Bizatihi dünya kötü değildir. Kötü olan dünyanın göz kamaştırıcı meta'na takılıp 'öte'yi unutmaktır. Ahiretin güzelliklerine erişmek ahireti, kişinin dünyadaki hayatının karşılığı görmekte mümkündür.³⁹³ Ayrıca dünya, Allah'ın ayetlerini üzerinde taşıması açısından da insanı ahiretten koparan değil, insanı ahirete irtibatlayan bir unsurdur.

Sonuç olarak, dünyaya aşırı düşkünlük/dünyevileşme insanları dinden uzaklaşarak, dünyevi gayelere dayalı bir hayat tarzını tercih etmeye götürmekte; dinî inanç ve uygulamaların kişisel ve toplumsal eylemler ve karar alma sürecinde bir yol gösterici görevini reddetme tavrına dönüşmektedir.

2.5. HÜMEZE SURESİ VE CEHENNEMDEN BİR AZAP SAHNESİ

2.5.1. Cehennem ve Kur'an'da Geçen Diğer İsimleri

Sözlükte "*derin kuyu*" anlamına gelen cehennem, dini literatürde dünya hayatında iman etmeyenlerin sürekli olarak, iman edip de salih amel işlemeyenlerinse günahlarının cezasını çekene kadar kalacakları bir yerdir. Söz konusu bu yerin yedi ismi vardır. "*Cehennem'in yedi kapısı vardır. Her kapıdan*

³⁸⁹ Buhârî, “Rikak”, 3

³⁹⁰ Tirmizî, “Zühd”, 44

³⁹¹ Buhârî, “İstikraz”, 3

³⁹² Altıntaş, Ramazan, “İslam'a Göre Sekülerleşmenin İmkânı”, 134-135

³⁹³ Altıntaş, Ramazan, *Din ve Sekülerleşme*, Pınar y., , İstanbul, 2005, 158-159

*girecek guruplar ayrılmıştır.*³⁹⁴ Ayetindeki yedi kapıyı bazı müfessirler yedi tabaka olarak yorumlayarak, cehennemın yedi isminin aslında bu tabakaların ismi olduğunu ileri sürmüşlerdir.³⁹⁵

Bu isimlerin başında Cehennem gelir ki, en çok kullanılan isimdir ve ahretteki azap yerinin genel adıdır. Ateş, insan cismine çok büyük acı ve ızdırıp verdiği için ahirette kâfir ve münafıkların cezası ateşle verilecektir.

İşte Cehennem'in en açık vasfı ateş olduğu için bazen, Cehennem yerine ateş manasına "*nâr*" kullanılır. "*Lazâ*" (alevli ateş),³⁹⁶ "*sâir*" (çılgın ateş),³⁹⁷ *sakar* (kırmızı ateş),³⁹⁸ *hâviye* (uçurum),³⁹⁹ *hutame* (kalpleri saran ateşli kaygı),⁴⁰⁰ *cahim* (yanan kızgın ateş)⁴⁰¹ Kur'an'da zikri geçen diğer isimlerdir.

Cennet Allah'ın rahmetinin, Cehennem ise gazabının gereğidir. Ayet-i Celilede⁴⁰² Allah'ın, rahmeti kendi zatına farz kıldığını yani rahmet etmekle kendini yükümlü tuttuğunu belirtmiştir. Ebu Hureyre'nin rivayet etmiş olduğu bir hadiste de Resulullah(sav): "*Allah mahlûkatı yarattığı zaman, kendi eliyle rahmetim gazabımı geçmiştir, diye yazdı*", demiştir.⁴⁰³ İşte, şükür yerine küfrü benimseyenlere, Allahın önünde boyun eğmeyi, O'na teslim olmayı reddedenlere, zamanlarını oyun eğlence ile geçirip ahireti hiç düşünmeyen dikkatsiz kimselere, gafillere karşı Allah öteki yüzünü gösterir.⁴⁰⁴

Burada Allah sert adalet sahibi, hüküm gününde kesin hüküm, şiddetli azap ve intikam sahibidir. Gazabı kime yönelse onu mahveder.⁴⁰⁵ Cehennem ve oradaki elim azap hayatı, Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde tasvir edilir: *İnkârcılar için bir zindan olan cehennem*,⁴⁰⁶ *ateşten örtü ve yataklarıyla*⁴⁰⁷, *cehennemlikleri her taraftan kuşatan*⁴⁰⁸,

³⁹⁴ Hicr, 15/44

³⁹⁵ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 3065

³⁹⁶ Meâric, 70/15-16

³⁹⁷ Mülk, 67/5

³⁹⁸ Müddessir, 14/27

³⁹⁹ Kâria, 101/9-11

⁴⁰⁰ Hümeze, 104/4

⁴⁰¹ Mâide, 5/10

⁴⁰² En'am, 6/12

⁴⁰³ Tirmizi, Da'avat, 100

⁴⁰⁴ Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Çev.: Süleyman Ateş), Kevser y., Ankara, 221

⁴⁰⁵ Taha, 20/81

⁴⁰⁶ İsrâ, 17/8

⁴⁰⁷ A'râf, 7/40-41

yüzleri dağlayan ve yakan⁴⁰⁹, deriyi soyup kavuran⁴¹⁰, kızgın ateş dolu bir çukurdur.⁴¹¹

Yakıtı insanlarla taşlar olan cehennem⁴¹², kendisine atılanlardan bıkmayacaktır.⁴¹³ Uzaktan gözüktüğünde onun kaynaması ve uğultusu işitilir.⁴¹⁴ İnsanın içine işleyen bir sıcaklık ve kaynar su içinde, serin ve hoş olmayan bir kara dumanın gölgesinde bulunacak cehennemliklerin⁴¹⁵ derileri, her yanışında, azabı tatmaları için başka derilerle değiştirilecektir.⁴¹⁶ Onların yiyeceği zakkum ağacı⁴¹⁷, içecekleri kaynar su ve irindir.⁴¹⁸ Orada serinlik bulamadıkları gibi, içecek güzel bir şey de bulamayacaklardır.⁴¹⁹

Allah'ı görmekten mahrum kalacak inkârcılara⁴²⁰ Allah bağışlayıp rahmet etmeyecek⁴²¹, cehennem azabı onları kuşatacaktır. Günahkâr müminler, cehennemde ebedî kalmayacaklar, Hz. Peygamberin hadislerinde de bildirildiği gibi, cezalarını çektikten sonra cennete konulacaklardır.⁴²²

2.5.2. Hümeze Suresi ve Cehennemden Bir Azap Sahnesi

Hümeze suresi 4-6. ayetlerde anlatılmakta olan ve “Önüne çıkan her şeyi kıran, derileri yiyip, kemikleri kıran”⁴²³ anlamındaki “Hutame” diye isimlendirilen cehennemde azabın nasıl olacağını inceleyelim.

"كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ" “Hayır! Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.” ayetinde كَلَّا lafzıyla Allah “Hayır, malı da evladı da onun ebedî yaşamasını sağlayamaz.” demiştir.⁴²⁴ İbni Âşur ise “Allah, zekat vb. Allah haklarına riayet etmeksizin mal

⁴⁰⁸ Kehf, 18/29

⁴⁰⁹ İbrahim, 14/50; Müminun, 23/104

⁴¹⁰ Meâric, 70/16

⁴¹¹ Karia, 101/9-11

⁴¹² Tahrim, 66/6; Bakara, 2/24

⁴¹³ Kaf, 50/33

⁴¹⁴ Furkan, 25/12

⁴¹⁵ Vâkıa, 56/42-44

⁴¹⁶ Nisâ, 4/56

⁴¹⁷ Saffât, 37/64-66

⁴¹⁸ Vâkıa, 56/53-55; Nebe', 78/25

⁴¹⁹ Nebe', 78/24

⁴²⁰ Mutaffifin, 83/15

⁴²¹ Nisâ, 4/137, 168

⁴²² Buhâri, “Rikak”, 51, “Tevhid”, 19

⁴²³ Topaloğlu, “Cehennem”, VII, 227

⁴²⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir'i-Kebir*, IV, 451

toplama hürsına hayır demiştir.”⁴²⁵ denebileceğini aktarmıştır. Elmalılı ise “İş öyle sanıldığı gibi değil, insanı kurtaracak, ebediyete götürecektir şey mal değil, önceki surede açıklandığı üzere Hakk’a iman, ilim ve salih ameldir.”⁴²⁶ diyerek önceki sureyle bağlantı kurarak mana vermiştir. Razi ise bu kelimedeki yemin manası olabildiğinden bu kelimeye “gerçekten” anlamı verebiliriz⁴²⁷ demiştir.

لَيُبَدِّلَنَّهُ “Andolsun ki o, atılacaktır.” kelimesinde baştaki lâm yemin için dir. "Nebz", bir şeyi küçümsemek suretiyle fırlatıp atıvermek demektir, kelimenin sonundaki "nun" da te'kit nunu'dur. Allah bu fiille ifade etmiştir, çünkü kâfir, şanlı şerefli kimselerden olduğuna inanmaktadır. Kelime, cehennem, tıpkı bir kuyu gibi, çok derin bir yer olduğu manasını içerir.⁴²⁸ الحُطْمَةُ “Hutame” kelimesi, telaffuzu itibarıyla zorlu bir kelime, onun lafzında bile bir dehşet hissedilebilmektedir.⁴²⁹ Elmalılı “Bununla beraber Tamu, hapishane, zindan manasına olan dam (ceza evi)dan gibi görünür. Bu da "Cehennemi, kâfirler için kuşatıcı (bir zindan) yapmışsındır.”⁴³⁰ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ” manasına uygundur”⁴³¹ diyerek “Hutame” yi zindana benzetmiştir. Cehenneme “Hutame” denilmesinin anlamı ise ilk ayette geçen “hümeze lümeze” kelimeleriyle uyumlu olması, kaş-göz hareketleriyle insanların şereflerini kırıp geçiren için kemiklerini kırıp geride hiçbir şey bırakmayan bir “hutame” var demek, ve iki çirkin vasfa karşılık tek şey artar ve yeter demek içindir. Bunun üzerine sanki birisi, “Bir şey, iki şeyin yerini nasıl tutabilir” demiş de, bunun üzerine Allah Teâlâ, وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطْمَةُ “Hutame'nin ne olduğunu sen nereden bilir sin ki?” demiştir.⁴³² Hutame'nin mahiyetini kavramak insan için gayet zor. Bunun için أَدْرَا fiilinin kullanılmış olması “Hutame”nin dehşetinden korkutmak⁴³³ ve kavranabilmesi için dikkat kesilmeye zemin hazırlamak içindir. Bu şekilde kullanım daha önce de Hâkka 3. ayette ve İnfitâr 17-18. ayetlerde geçmiştir.

⁴²⁵ İbni Âşûr, *Tefsiru't-Tahrîr*, XXX, 539

⁴²⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6091-92

⁴²⁷ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 93

⁴²⁸ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 94

⁴²⁹ Akpınar, Ali, *Kur'ân Okumaları-1*, Kitap Dünyası y., Konya, 2008, 117

⁴³⁰ İsrâ, 15/8

⁴³¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 6092

⁴³² Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 94

⁴³³ İbni Âşûr, *Tefsiru't-Tahrîr*, XXX, 540

‘نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ’ “Allah’ın, tutuşturulmuş, ateşidir.” Allah’a nispet edilen bir ateş. Sıradan ateşlerle mukayese edilemeyecek kadar heybetli ve dehşetli bir ateş. Öyle ki Allah’ın emriyle yakılıp tutuşturulmuş,⁴³⁴ içinde bulunanlar üzerine asla dinmeyen⁴³⁵ ve ebediyen alevi sönmeyen bir ateştir.⁴³⁶ Kur’an’da yalnızca burada “Allah’ın ateşi” lafzı kullanılmış,⁴³⁷ dilimizde de “Allah’ın belası” dediğimiz gibi büyütme ve korkutma içindir.⁴³⁸ Sebebi sadece korkutma değil, dünyada mal varlığıyla gurur ve tekebbür edenlerin Allah indinde ne kadar nefretle karşılandığını belirtmek içindir.⁴³⁹

الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْفَأْتِنَةِ “(yandıkça) tırmanıp kalplerin ta üstüne çıkan.” Mukatil, “Ateş, deriyi, eti, damarları, kemiği yakacak, fakat kalbi ve gözü yakmayacaktır. Zira bunlar, kendileri vasıtasıyla aklettiği ve gördüğü organlarıdır. Arkasından ise “Ölüm ona her yönden gelir, fakat o ölmez.”⁴⁴⁰ ayetini okuyarak bu ayeti tefsir etmiştir. Taberi, “İttilâ’nın ulaşmak manasına geldiğini,”⁴⁴¹ Âlûsi ise ittilâ’nın “bir şeyin üzerine çıkmak olduğunu” belirterek ilmî sahadaki mütâlea da bu kelimedendir demiştir. Kelimenin bu anlamından yola çıkarak, “Hutame”nin kimin ne kadar azap çekeceğini bilme niteliğine sahip kılınması da uzak bir ihtimal değildir.⁴⁴² Kalplerin küfrün, kötü ve bozuk merkezi oluşu, ateşin onun üstüne çıkmasının sebebidir.⁴⁴³ Yine İttilâ’nın “seri ve kuvvetli bir ulaşma”⁴⁴⁴ anlamında, çabucak bedeni sardığını söyleyebiliriz. Ateşin dehşetli azabı yüreklerine oturur, içlerine işler. *Ah keşke*, derler ama bir faydası olmaz.⁴⁴⁵ Kırıp geçiren ateş ile maddi anlamda, kalplere oturması haliyle de psikolojik anlamda bir azaba katlanacaklar.

إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ “o vaziyette o (ateş) üzerlerine kapatılmıştır.”⁴⁴⁶ Taberi’de “Mü’sade” kelimesinin anlamının “Müğlaga, Mudbega” olduğuna dair çeşitli

⁴³⁴ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 94

⁴³⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir’i-Kebir*, IV, 452

⁴³⁶ İbni Âşûr, *Tefsiru’t-Tahrîr*, XXX, 540

⁴³⁷ Akpınar, *Kur’ân Okumaları-1*, 117

⁴³⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX, 6093

⁴³⁹ Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, VII, 234

⁴⁴⁰ İbrahim, 14/17, Tâhâ, 20/74

⁴⁴¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXX, 294

⁴⁴² Kurtubî, *el-Cami’*, XX, 185, İbni Âşûr, *Tefsiru’t-Tahrîr*, XXX, 541; Ayrıca bkz. Meâric, 70/17; Furkân, 25/12

⁴⁴³ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 94

⁴⁴⁴ İbni Âşûr, *Tefsiru’t-Tahrîr*, XXX, 541

⁴⁴⁵ Akpınar, *Kur’ân Okumaları-1*, 117

⁴⁴⁶ Hümeze, 104/8; Ayrıca bkz. Beled, 90/20

rivayetlere yer verilmiştir.⁴⁴⁷ Ancak “*Mü’sade*” kapanmış kapılar demektir. Hâlbuki “*Mudbega*” ise kapı manasını içermez. Allah’ın cehennemin kapılarından bahsetmesi, oradan çıkma işini hatırlatıp, çıkmalarına izin vermeyerek onların pişmanlıklarını arttırmaktadır.⁴⁴⁸ Onlar için bir pencere, bir delik bile olmayacaktır.

فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ “Onlar (bu ateşin içinde) uzatılmış sütunlara bağlanmışlar.” İbn Abbas'tan bunların, onları saran ateşin alevi sütun şeklinde yükselecektir demek olduğu da rivayet edilmişse de,⁴⁴⁹ mana daha çok “*Cehennemin kapıları kapanacak ve onların üzerine yüksek sütunlar dikilecek*” ile “*Suçlular yüksek sütunlar ile bağlanacaktır.*” manalarına daha uygundur. Çünkü o zaman azap devamlı ve daha şiddetli olur. Sonuçta acılarını hafifletecek en ufak bir yardım göremeyecekler ve kibir, gurur ve mala tapmalarının cezasını çekecekler.

⁴⁴⁷ Bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX, 295

⁴⁴⁸ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 94

⁴⁴⁹ Bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXX, 295

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm, insanları doğru yola iletmek için gönderilmiş ilâhî bir kelimedir. Şüphesiz Kur'ân bir ahlâk kitabı değildir. Ancak insan hayatının en temel konularından biri olan ahlâk meselesini kesinlikle ihmal etmemiş ve ahlâkla ilgili olarak temel ölçüleri belirlemiştir.

Kur'ân, biyo-psişik bir varlık olan insanın, gerek biyolojik, gerekse psikolojik özelliklerine dâir birçok bilgi vermektedir. Kur'ân'a göre insan, hem olumlu, hem de olumsuz özelliklere sahiptir. O, olumlu yönlerini geliştirmekle, olumsuz yönleriyle de mücâdele etmekle görevlidir.

İslâm dîni, insan ve insanlık hakkında temelden kötümser olan Hıristiyanlıktan da, bu dîne tepki olarak doğduğu anlaşılan ve insan hakkında aşırı iyimser olan felsefî düşüncelerden de ayrılmaktadır; insanın yaratılış asaletini devam ettiren de, bozan da yine insanın kendisidir, kendi amelleri ve yaşayışıdır.

Kur'ân'ın temel gayelerinden biri, yeryüzünde âdil ve ahlâkî temellere dayanan, yaşanabilir bir toplumsal düzen kurmaktır. Kur'ân, zaman zaman bu temellerden yoksun olan ve toplumsal düzeni bozan günahları işleyen, daha önce yaşamış olan bazı kavimlerin helâk edildiğinden bahsetmekte ve insanları bunlardan ibret almaya çağırmaktadır.

Allah'ın kullarını uyarmak üzere gönderdiği peygamberlerin maruz kaldığı kötü muamelelerin başında, onların alay edilme, aşağılanma, hakarete uğrama; fiille, sözle ve çeşitli jest ve mimik hareketleriyle rencide edilmeleri yer almaktadır. Bu alaycı insanların öne çıkan bir özellikleri de dünyaya olan düşkünlükleri ve elde ettikleri malların kendilerine dünya ve ahirette hep imtiyaz sağlayacağını zannederek, çok mala sahip olmayı hayattaki en önemli belirleyici ölçü kabul eden bir yapıya sahip olmalarıdır. Hümeze suresinde sayılan bu eylemlerin insan ruhuna ağır gelen eylemler olması sebebiyle; yasaklanmakla kalmayıp bu eylemi yapanlar ağır bir şekilde eleştirilerek yerilmiş ve tehdit edilmiştir. Onların Hutame'yi (*Allah'ın tutuşturulmuş ateşini*) boylayacakları ifade edilmiştir. Kur'ân, inananlara, bu tür yanlışlıklara düşmemeleri için daima uyarılarda bulunmaktadır.

Gurur, kibir, riyâ, hased, cimrilik vb. kötü ahlâkî vasıfların aslında inkârcı ve müşriklere ait vasıflar olduğu dolayısıyla Müslümanların bu kötü ahlâkî vasıflardan kaçınmaları gerektiği ifade edilmiştir. Akla ve topluma zarar veren içki ve kumar gibi kötü alışkanlıklar, Kur'ân'da aşamalı bir şekilde ve kesin olarak haram kılınmıştır.

Toplumsal ahlâkın en önemli ilkelerinden biri olan doğruluk kavramı Kur'ân'da, doğru sözlülük, akit ve ahitlere riâyet, yemininde durmak, nezrini yerine getirmek, borca sadâkat, şahitliği yerine getirmek ve iftirâdan sakınmak alt başlıklarına bölünebilecek şekilde yer almaktadır. Bunların zıddı olan yalancılık ve hıyânet gibi ilkeler de Kur'ân'da yasaklanmıştır.

Günlük hayatımızda sık sık kullandığımız seküler ve bundan türeyen kavramlar başlangıçta çok mütevazı anlamlar taşımışlar, zamanla ilk anlamlarından epeyce değişik anlamlar kazanmış oldukları için herkes tarafından kabul edilebilecek bir tanım yapmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Ayrıca sekülerlik ve bundan türeyen sözcüklerin anlamları, onu kullanan kişinin iman anlayışına, felsefî inancına, siyasal görüşüne göre değiştiği gibi, seküler sözcüğünün kullanıldığı alanların farklılığına göre de değişmektedir. Bununla birlikte sekülerliğin sürekli bir değişmeyen yönü vardır. O'da her zaman dinsel olanın karşıtı anlamına gelmesidir.

Dünyevilik, modern toplumların küresel bir olgusu olarak görülse bile hepsinde tek ve aynı form ve tarzda yaygınlaşmamıştır. Farklı insan toplulukları onun tarafından farklı bir biçimde etkilenmiştir ve hala etkilenmektedir.

İslâm ahlâkı, temel kavramlarını Kur'ân'dan ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından alır ve bunları toplumun ihtiyaçlarına, ilmin gereklerine ve çağın gelişmelerine göre düzenler. Hz. Âişe, kendisine sorulan bir soru münasebetiyle, Hz. Peygamber'in ahlâkının '*Kur'ân ahlâkı*' olduğunu belirtmiştir (Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 139). Bu nedenle '*İslâm ahlâkı*' tabiri, '*Kur'ân ahlâkı*' tâbiriyle büyük oranda aynı şeyi ifade etmektedir. Hz. Peygamber, bu ahlâkı hayatına en yüksek bir şekilde yansıtarak bütün insanlar için somut bir örnek teşkil etmektedir.

Ahlâka insanların arzusuna göre değişmeyen sabit bir temel de kazandırmış olan din, bu disiplini en mükemmel seviyesine çıkartmıştır. Ahlâkî esasların en

büyük koruyucusu, bir Yüce Yaratıcı'nın âhiret gününde kullarını hesaba çekeceğine, yaptıklarına göre onları mükâfatlandıracağına ya da cezalandıracağına kuvvetli bir şekilde inanmaktır. Dindar bir kişi, karşılaştığı bir olayı, bir de Tanrı'nın varlığı açısından yorumlar ve kendi hayatında 'kötü'ye 'günah'ı, 'iyi'ye de 'sevab'ı ekler; meselâ Tanrı'ya inanan biri için yalan söylemek, sadece *kötü* değil, aynı zamanda *günah*tır; çünkü yalan söylemekle o, Tanrı huzurunda da bir suç işlediğine inanır. Ahlâk, birbirleriyle sürekli çatışma halinde olan felsefe sistemlerin içinde gerçek dayanağını bulamamıştır; bu yüzden ahlâkın gerçek kaynağı dindir, din olduğu kabul edilmelidir.

Kur'an, insanı doğru ve yanlış birbirinden ayırabilen, düşünen, sorumluluk bilincine uygun olarak, değerli, anlamlı ve erdemli bir yaşam geçirmesini ondan istemiş ve yeryüzünde ahlaka dayalı, sağlam bir sosyal düzen kurma görevini insana yüklemiştir. İnsan kendisi için belirlenen bu amacı gerçekleştirip-gerçekleştirmeme konusunda özgür bırakılmıştır.

Ahlâkî değerlerin her geçen gün erozyona uğradığı çağımızda, bu değerlerin toplum için hayâtî şeyler olduğunu sürekli gündemde tutmalıyız. Aksi takdirde bu değerlere gerek kalmadığını savunacak kadar ileri gidenlerin sayısının arttığı ve dünyanın yaşanmaz bir hale geldiği durumlarla karşılaşabiliriz.

Sure ve ayetleriyle Kur'ân, konu bütünlüğü içerisinde okunup anlaşıldıkça insanî zaafı eğitilip düzeltilecek, insanın özünde var olan güzellikler geliştirilip güçlenecek bu şekilde Kur'ân'ın hedeflediği huzurlu insanlardan oluşan Kur'ân toplumu inşa edilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- ABDÜ'L-BÂKÎ**, M. Fuat, *Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'an*, Çağrı y., İstanbul, 1990
- AKDEMİR**, Hikmet, *Belâğât Terimleri Ansiklopedisi*, Nil y., İzmir, 1999
- AKSEKİ**, Ahmed Hamdi, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı; Ahlâk Dersleri*, Üçdal Nşr., İstanbul, 1968
- AKPINAR**, Ali, *Kur'ân Okumaları-1*, Kitap Dünyası y., Konya, 2008
- ALTINTAŞ**, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Pınar y., İstanbul, 2007
- , "İslam'a Göre Sekülerleşmenin İmkânı" İslâmiyât, c. IV, sayı: 3, 2001
- , *Din ve Sekülerleşme*, Pınar y., İstanbul, 2005
- ÂLÛSÎ**, Şihabuddin Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsi'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'u'l-Mesânî*, Beyrut, ts., I-XXX
- ATEŞ**, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Nşr., ts., I-XII
- AYDEMİR**, Abdullah, "Fezâilu'l-Kur'an", D.İ.A, İstanbul, 1995, XII
- AYDIN**, Hayati, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, Timaş y., İstanbul, 2005
- AYDIN**, Mehmet S., "Dünyevileşme", İslâmiyât, c. IV, sayı: 3, 2001
- AYDÜZ**, Davut, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Akademi y., İstanbul, 2010
- , "Konulu Tefsir Metodu", *İslami İlimlerde Metodoloji (Usul) Meselesi*, Ensar Nşr., İstanbul, 2005
- BAYRAKLI**, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı y., İstanbul, 2007, I-XXI
- BEYDÂVÎ**, Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envaru't-tenzil ve Esrâru't-te'vil*, Beyrut, 1996, I-V
- BİLMEN**, Ömer Nasûhî, *Dînî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*, Bilmen y., İstanbul, 1967
- CERRAHOĞLU**, İsmail, *Tefsir Usûlü*, T.D.V y., Ankara 1995, 10. Baskı

- CÜRCÂNÎ**, S. Şerif, *Ta'rifât*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2003/1424, 1. Baskı
- ÇAĞRICI**, Mustafa, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, Ensar Nşr., İstanbul, 2006
- , "Haset", D.İ.A, İstanbul, 1998, XVI
- , "Hevâ", D.İ.A, İstanbul, 1998, XVII
- ÇAMDİBÎ**, H. Mahmut, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, Çamlıca Y., İst., 2003
- ED-DÂNÎ**, Ebû Âmir, *Câmi'u'l-Beyân Fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûre*, thk. Muhammed Kemal Atik, T.D.V y., Ankara, 1999, I-II
- DEMİRCİ**, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, Ensar Nşr., İstanbul, 2006, 1. Baskı
- , *el-Hâtib eş-Şirbînî ve Tefsîri*, M.Ü.İ. Fak. Dergisi, 1986, sy. 4
- , *Kur'an'da Toplumsal Düzen*, Ensar y., İstanbul, 2005
- DERVEZE**, Muhammed İzzet b. Abdülhâdi b. Derviş, *et-Tefsiru'l-Hadis* (trc: Ahmed Çelen, Şaban Karataş, Mehmet Çelebi), Ekin y., İstanbul, 1997, I-VII
- DRAZ**, M. Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'an* (trc. Suat Yıldırım), Işık y., İstanbul, 2003, 3. Baskı
- , *İslâm'ın İnsana Verdiği Değer*, yy., İstanbul, 1983
- DEVELLİOĞLU**, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2002, 19. Baskı
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAY.**, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Hayrettin Karaman vd.), Ankara, 2004,
- DOĞAN**, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Acar Mat., İstanbul, ts.
- EBÛ DAVUD**, Süleyman b. el-Eş'as Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul, 1992, I-V
- EBU'S-SUÛD**, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selim ilâ Mezaye'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., I-VI
- ELMALILI**, M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neş., yy., ts., I-IX
- ERDEM**, Hüsamettin, *Ahlâk Felsefesi*, Hü-er Y., Konya, 2003, 3. Baskı

- EREN**, A. Cüneyt, *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Yeni Bir Yaklaşım Konulu Tefsir Metodu*, Nil y., İstanbul, 2000
- ERUL**, Bünyamin, *Hadislerin Dili İlk Hadis Belgesi Hemmâm'ın Sahîfesi*, TDV. Y., Ankara, 2009, 3. Baskı
- ESED**, Muhammed, Kur'an Mesajı (Meal-Tefsir), (trc: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Y., İstanbul, 1999, I-III
- FÎRUZÂBÂDÎ**, Muhammed b. Yakub, *el- Kamusu'l-Muhit*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1987, I-II
- GAZZÂLÎ**, Ebu Hamid Muhammed, *Kimya-yı Saadet*, (Trc: A.Faruk Meyan), Bedir Y., İstanbul, 1981
- , *İhyâ-i Ulûmiddîn*, (trc: Sıtkı Güllü), İstanbul, 1998, I-III
- GÜMÜŞ**, Sadrettin, *Kur'an Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan y., İstanbul, 1990
- GÜNGÖR**, Mevlüt, *Kur'an Araştırmaları I*, Kur'an Araştırmaları Kitaplığı, İstanbul, 1995
- GÜLER**, İlhami, "Dünyanın Başına Gelen 'Derin Sapkınlık' Dünyevileşme", İslâmiyât, c. IV, sayı: 3, 2001
- , *İman Ahlâk İlişkisi*, Ankara Okulu Y., Ankara, 2003
- GÜVEN**, Şahin, *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu*, Şûrâ y., İstanbul 2001, 1. Baskı
- HAMİDULLAH**, Muhammed, *İslam Peygamberi* (trc: Salih Tuğ), İrfan y., İstanbul, 1993, I-II
- HATİPOĞLU**, Haydar, *Ayetlere Farklı Bir Bakış*, Ankara, 1997
- HALİL** Bin Abdülkâdir, *Câmiu't-Tefsir min Kütübi'l-Ehâdis*, Dâru Tayyibe, yy., ts., I-IV
- EBÛ HAYYÂN**, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhit*, Mektebetü's-Saâdet, yy., H. 1328, I-VIII
- HİCÂZÎ**, M. Mahmud, *el-Vahdetu'l-Mevdüiyye fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire, 1970

- el-HÜLÎ**, Emin, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, (terc. Mevlüt Güngör), İstanbul, 1995
- İŞİCIK**, Yusuf, *Kur'ânı Anlamada Temel İlkeler*, Esra Y., Ankara, 1997
- , *Kur'an Meâli*, Konya İlahiyat Derneği Y., Konya, 2010, 2. Baskı
- İŞİK**, Emin, “*Hümeze Suresi*”, D.İ.A., Cilt XVIII, İstanbul, 1989
- İBN ÂŞÛR**, Muhammed Tahir, *Tefsiru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Daru't-Tûnusiyye, yy., ts., I-XXX
- İBNÜ'L-CEVZÎ**, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Kureşî el-Bağdâdî, *Zâdü'l- Mesîr Fî İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebü'l-islâmî, Dımeşk, 1984, I-IX
- , *el-Mevzû'ât*, (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine, 1966, I-III
- İBN HALDÛN**, Abdurrahman, *Mukaddime*, (Çev: Zakir Kadiri Ugan), M.E.B Y., İstanbul, 1991, I-III
- İBN KESİR**, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, 1996, 5.baskı, I-IV
- İBN MANZÛR**, Ebû'l-Fadl Cemâlüddin b. Mükerrerem el-İfrikî el-Mısırî, *Lisanu'l-Arab*, Daru'l-Fikr (Dar Sadır), Beyrut, ts., I-XV
- İBN-İ MİSKEVEYH**, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, (trc: Abdülkadir Şener vd.), Kültür ve Turizm Bak. Y., İstanbul, 1983
- İBN SA'D**, Ebu Abdillâh Muhammed, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1985, I-IX
- el-İSFEHÂNÎ**, Râgıb, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 2002
- İSLAMOĞLU**, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an (Gerekçeli Meâl-Tefsir)*, Düşün Y., İstanbul, 2009
- İZUTSU**, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar* (trc: Selahattin Ayaz), Pınar Y., İstanbul, 1997
- , *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Çev.: Süleyman Ateş), Kevser y., Ankara,

- KALLEK**, Cengiz, *Hız. Peygamber (s.a.s) Döneminde Devlet ve Piyasa*, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul, 1992
- KARAMAN**, Hayrettin, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, İz Y., İstanbul, 2006
- KARAMAN** Hayrettin vd., **Kur'ân'ı Kerîm Ve Açıklamalı Meâli**, T.D.V. Y., Ankara, 2001
- KARDÂVÎ**, Yusuf, *İslâm Hukuku Evrensellik –Süreklilik* (trc: Yusuf Işıcık, Ahmet Yaman), Marifet Y., İstanbul
- KASAPOĞLU**, Abdurrahman, *Kur'ân'da Ahlâk Psikolojisi*, Yalnızkurt y., İstanbul, 1997
- KATİP ÇELEBÎ**, Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zunûn An Âsâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn*, İstanbul, 1971-1972, I-III
- KİRAZ**, Celil, *Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri*, Emin y., Bursa, 2007
- KILIÇ**, Recep, *Ahlâkın Dînî Temeli*, T.D.V. y., 4. Baskı, Ankara, 2003
- KIRCA**, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, Tuğra Nşr, İstanbul, 1993
- KURTÛBÎ**, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabi, Beyrut, 1967, I-XX
- KUTUB**, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân* (trc: Bekir Karlığa vd.), Hikmet y., İstanbul, ts., I-XVI
- KÜÇÜK**, Ahmet, *Kur'ân'da Toplumsal Sinanma*, Beyan Y., İstanbul, 2007
- MÂTURİDÎ**, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2004, I-V
- MÂVERDÎ**, Ebu'l Hasen, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ty., I-VI
- , *Edeb'üd-Dünyâ ve'd-Dîn* (trc: Ali Akın), Temel y., İstanbul, 1998

- MEVDÛDÎ**, Ebu'l-Ala, *Tefhimu'l-Kur'an* (Trc: Komisyon), İnsan y., İstanbul, 1991, I-VII
- MUKÂTİL BİN SÜLEYMAN**, *Tefsîr-i Kebir*, trc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret y., İstanbul, 2006, I-IV
- MUSTAFA MÜSLİM**, *Mebahis fi't-Tefsîri'l-Mevdûi*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 1997, 2. Baskı
- , *Kur'ân Çalışmalarında Yöntem, Konulu Tefsîre Metodik bir Yaklaşım* (trc: Salih Özer), Ankara, 1993
- MUTÇALI**, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık y., İstanbul
- MÜSLİM BİN HACCÂC**, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *Sahîhu-Müslim* (thk: Muhammed Fuad Abdu'l-Bâkî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., I-V
- NEVEVÎ**, Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref b. Mürî, *Riyâz'üs-Salihin* (trc; Komisyon), Erkam y. İstanbul, 2001, I-VIII
- ÖZAYDIN**, Abdülkerim, “*Arap*”, D.İ.A, III, İstanbul, 1991
- ÖZDAĞ**, Musa, *Tuzaklar ve Uyarılar*, Kutlu Bilgi y., Kastamonu, 2007
- PAZARLI**, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987
- , *İslam'da Ahlâk*, Remzi Y., İstanbul, 1993
- RÂZÎ**, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb* (*et-Tefsîru'l-Kebir*), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981, I-XXXII
- RÂZÎ**, Muhammed b. Ebû Bekr b. Abdulkâdir, *Muhtaru's-Sihah*, Kahire, 2000
- REÇBER**, Mehmet Sait, “*Realizm, Din ve Dünyevileşme*”, İslâmiyât, c. IV, sayı: 3, 2001
- es-SÂBÛNÎ**, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2001, I-III
- SÂFÎ**, Mahmud, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'an ve Sarfî Beyânihî me'a Fevâidi Nahviyyetin Hâmmetin*, Dâru'r-Raşîd, Dımeşk, 1998, I-XVI
- SARIÇAM**, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB, Ankara, 2007

- SUYÛTÎ**, Celâleddin; *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahraman y., İstanbul, 1978, 4.Baskı, I-II
- , *Esbabu Nüzûli'l-Kur'an*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabi, yy., ts
- ŞÂTİBÎ**, Ebu İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvafakat fi Usuli's-Şeria*, , (trc: Mehmet Erdoğan), İz y., İstanbul, 1993, I-IV
- ŞANVER**, Mehmet, *Kuran'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Y., İst., ts.,
- ŞEKEROĞLU**, Sami, *Mâturîdî'de Ahlak Problemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üni., 2007,
- ŞEVKÂNÎ**, Muhammed Ali b. Muhammed, *Fethü'l-kadîr*, Mısır, H. 1351, I-VIII
- ŞİMŞEK**, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası y., Konya, ts., 8. Baskı
- , *Kur'an'ın Ana Konuları*, Beyan y., İstanbul, 2001, 2. Baskı
- , *Basılmamış Tefsir Çalışması*, ts.
- TABERÎ**, Muhammed b. Cerîr b. Yezid Ebû Cafer, *Câmi'u'l-Beyân an-Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1984, I-XXX
- TARI**, Meltem, *Yozlaşmanın Ekonomik Etkileri; Türkiye Üzerine Değerlendirmeler*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006
- TEPE**, Harun, “Etik Bakış Açısından Yozlaşma”, IV. Uluslararası Felsefe Konferansı Yozlaşma, Kocaeli Üniversitesi, 2007; FelsefeLogos 33-34 Yozlaşma, Bulut Y., yy., 2008
- TOPALOĞLU**, Bekir, “Huld”, D.İ.A., XII, 1993
- , “Cehennem”, D.İ.A., VII, İstanbul, 1993
- ULUDAĞ**, Süleyman, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, T.D.V. Y., Ankara, 2006
- YALÇIN**, Mikdat, *İman ve Ahlâkın Hayati Değerleri*, Hikmet y., İstanbul, 1981
- YILDIRIM**, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, İstanbul, ts., I-XIV

YÜKSEL, Ahmet Turan, *İslam'ın İlk Döneminde Ticari Hayat*, Beyan y., İstanbul, 1999

ZEHEBİ, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2005/1426, I-II

ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsım, Mahmûd ibn Ömer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vîl*, Riyad, 1998, I-VI

ZERKEŞÎ, Bedruddin, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut, H.1391, I-IV

ZUHAYLÎ, M.Vehbe, *et-Tefsirü'l-Münir*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1991, (Çev: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Hamdi Arslan, Halil İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız), Risale y., 2008, I-XV

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Ali ŞİMŞEK	İmza:		
Doğum Yeri:	Hassa			
Doğum Tarihi:	10.03.1981			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
Lise	Kırıkhan İmam Hatip Lisesi		Kırıkhan Hatay	2000
Lisans	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Yeni Lisans	Meram Konya	2005
İlgi Alanları:	Tarih, Kitaplar, Gezmek ...			
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Prof. Dr. Ali AKPINAR, Ayhan KÖSE, Ömer Osman Faruk AKTAŞ			
Tel:	0533 656 1554			
Adres	Hüsamettin Çelebi mh. Tahran cd. No: 62\3 Selçuklu KONYA			